

**Det norske Arbeiderparti.
Program for 2001-2005.
Vedtatt på landsmøtet 12. november 2000.**

Innhold:

Våre verdier.....	4
Frihet, likhet og solidaritet.....	4
Våre utfordringer.....	6
Demokratiet må fornyes og politikken gjenvinne styringskraft.....	6
Velferdsstaten må fornyes.....	7
Fordelingen må bli mer rettferdig.....	9
En utvikling som er økologisk og økonomisk holdbar.....	10
Identitet bygget på solidaritet, toleranse og aksept.....	11
Mer demokrati.....	13
Reformer i den offentlige forvaltning.....	13
Større ansvar og frihet til kommunene.....	14
Oppløsning av Stortinget og opprettelse av en forfatningskommisjon.....	15
Breder rekruttering av folkevalgte.....	15
Organisasjoner og andre frivillige krefter.....	16
Arbeiderpartiet vil endre sin arbeidsform.....	16
Mangfold i mediene.....	17
Internasjonalt.....	18
Et sterkere FN i en bedre organisert verden.....	21
Fornyelse av velferden.....	23
Opprustning av skolen.....	24
Videregående opplæring.....	26
Mer penger til helse og omorganisering av sykehusene.....	27
Barnehageplass til alle som ønsker det.....	30
Barn og unge som har vanskelige levekår.....	30
Barnevernet skal gi trygghet og utvikling.....	31
En trygg og aktiv alderdom.....	31
Deltakelse og like muligheter ved funksjonshemming.....	33
Mindre byråkrati, mer samråd.....	33
Mer rettferdig fordeling.....	35
Et arbeidsliv med plass til alle.....	35
Fleksibilitet og permisjonsordninger i arbeidslivet.....	37
Læring gjennom hele livet.....	38
Økonomisk mulighet til å ta utdanning.....	39
Bolig til alle.....	40
Et solidarisk pensjonssystem.....	41
Et rettferdig skattesystem.....	43

Kamp mot global fattigdom.....	44
Fred – en forutsetning for en mer rettferdig verden.....	47
Barentssamarbeidet	50
Solidaritet med verdens flyktninger	50
Det økonomiske og økologiske grunnlaget.....	53
Reduksjon av utslipp.....	53
Miljøgifter skal bekjempes.....	54
Bedre forbrukerrettigheter.....	55
Forsvarlig avfallsbehandling.....	55
Bruk av naturområder til miljø og menneskers beste	56
Biologisk mangfold og vern av truede arter	57
Dyrehelse	57
Bærekraftig energiforsyning og energiforbruk	57
Samferdsel til det beste for miljø og verdiskaping.....	59
Grønn økonomi.....	61
Arbeid for alle, bygget på solidaritetsalternativet	62
Fornuftig forvaltning av oljeformuen.....	63
Hele landets ressurser måtas i bruk	63
Økt satsing på forskning og høyere utdanning	65
Eierskap basert på partnerskap mellom staten og private	67
Et næringsvennlig Norge	68
Identitet bygget på toleranse, solidaritet og aksept	74
Menneskerettigheter	74
Likestilling	76
Homofile og lesbiske.....	77
Nei til all rasisme.....	77
Likeverdige levekår for den samiske befolkningen	78
Alle skal ta del i samfunnet	79
Lik rett til kulturopplevelser og deltakelse	81
Kultur som næring	81
Amatørorganisasjonene og kultur i skolen.....	81
Regional styrke - nasjonalt mangfold	82
Fornyelse av kulturinstitusjonene	83
Støtte til kultur	84
Kulturarven skal tas vare på.....	84
Lesingen må ikke tape terreng.....	85
Norsk musikk.....	85
Film og kino	85
Idrett for liten og stor	86
En åpen og demokratisk folkekirke.....	87
Arbeid mot rusmisbruk	87
Kriminalitet skal forebygges og bekjempes	88

Våre verdier

Frihet, likhet og solidaritet

Arbeiderpartiets visjon er en rettferdig verden uten fattigdom, i fred og i økologisk balanse, der menneskene er frie og likestilte og har innflytelse på sine livsvilkår.

Arbeiderpartiet bygger sin politikk på verdiene frihet, likhet og solidaritet.

Alle mennesker søker frihet. Frihet fra undertrykking og nød. Frihet til å gjøre egne valg og forme sine liv. Frihet til å uttrykke sine meninger og til å påvirke egne livsbetingelser.

Alle mennesker har samme verdi. Hvert individ er enestående med sine tanker, sin tro, sine interesser, sine meninger og opplevelser. Alle skal ha de samme muligheter og den samme frihet til å nå sine mål og forme sine liv. Dette måskje i ansvarlighet overfor den enkelte, fellesskapet, kommende generasjoner og den naturen vi er en del av. Sosial klasse, kjønn, etnisk tilhørighet eller seksuell orientering skal ikke begrense folks muligheter.

Alle mennesker trenger å føle samhørighet med andre. Vi er avhengige av andre, av hverandres innsats, støtte og anerkjennelse. Vi har alle krav på å bli sett og respektert for det vi er, og alle trenger både å gi og motta omsorg. Mennesket er et sosialt vesen. Derfor står ikke individet i motsetning til fellesskapet, men utvikler seg i samhandling med andre.

Frihet for alle mennesker krever rettferdig fordeling av goder og byrder. Store økonomiske og sosiale forskjeller, diskriminering og utestenging skaper utrygghet og ufrihet. Solidaritet er vilje til å fordele slik at det oppnås frihet og likeverd for alle. Solidaritet er også evne og vilje til å ta ansvar for hverandre og bidra til fellesskapet. Vi oppnår mer når vi står sammen, enn når hver og en kun forfølger sine egeninteresser. Derfor må samfunnet være bygget på solidariske prinsipper om at alle skal gis like muligheter. Arbeiderpartiet vil aldri godta at noen bruker sin frihet til å begrense andres frihet.

Frihet og like muligheter hindrer ensretting og stagnasjon. Solidaritet og rettferdig fordeling gir mangfold og sterke fellesskap, der menneskene kan påvirke sine egne liv. Rettferdig fordeling og like muligheter innebærer at alle får mulighet til deltakelse, og at vi tar alle krefter i bruk.

Det trygge samfunnet bygger på alles likeverd og på rettferdig fordeling av goder og byrder. Det sterke samfunnet gir menneskene makt over eget liv.

Naturen er vår felles eiendom og ressurs. En solidarisk politikk må være bærekraftig. Det vil si at dagens uttak av ressurser ikke må gå på bekostning av framtidige generasjoners mulighet til å dekke sine behov.

Politikk er menneskenes mulighet til å vinne kontroll over samfunnsutviklingen. Demokratisk politikk springer ut fra ønsket om at folk selv og i samråd med andre skal prege de forhold som former dem. Stemmerett, tankefrihet, trosfrihet, yringsfrihet og organisasjonsfrihet er helt nødvendig for å sikre alles rett til deltakelse. Dialog, diskusjon, refleksjon og kritikk er forutsetninger for demokratiet. Gjennom samråd er det mulig å skape et reelt folkestyre og utforme en politikk som gir folk styring med utviklingen.

Våre utfordringer

Demokratiet må fornyes og politikken gjenvinne styringskraft

Globalisering og økonomisk integrasjon fører til at landene, på godt og vondt, blir mer påvirket og gjensidig avhengige av hverandre. Økt samhandel og kontakt på tvers av landegrensene binder landene tettere sammen. Men utviklingen i økonomi og teknologi skaper også nye styringsutfordringer.

Utfordringene er knyttet til problemer og områder som ikke bare angår enkeltland, men hele kloden. Frie kapitalbevegelser og uro i valutamarkedene forsterker økonomisk ustabilitet ett sted, og kan deretter spre den over hele verden. Fattigdom, forurensing og overforbruk truer livsgrunnlaget. Krig, konflikter og terrorisme er hverdagen for mennesker i hele regioner. Titalls millioner flyktninger lever uten å vite hva morgendagen bringer. Internasjonal kriminalitet og mafiavirksomhet utfordrer nasjonale rettsmyndigheter. Dette er umulig å håndtere for landene hver for seg. Disse utfordringene kan ikke møtes og håndteres av nasjonalstaten.

Men den demokratiske politikken har ikke fulgt med ut over landegrensene. Dermed har den tapt styringskraft. Resultatet er at mer er overlatt til markedet, til store økonomiske maktkonsentrasjoner, til vilkårligheter og til den sterkeste rett. Folkestyret taper innflytelse. Utfordringen er å bygge motmakt i form av institusjoner og samarbeid som gjør det mulig å styre bedre sammen internasjonalt. Og det må skapes et folkelig grunnlag for disse institusjonene i form av et demokratisk ordskifte som går på tvers av stater. Demokratiet må utvides og styrkes på tvers av landegrensene, men det må også fornyes innenfor nasjonalstatens rammer.

Økt åpenhet, ny teknologi og økt tilgang på kunnskap og informasjon gjør at demokratiske styreformers vinner fram i stadig flere land. Likevel er demokratiet mange steder fortsatt skjørt og ustabil. Det trenger tid, støtte og stabile vilkår for å kunne slå rot.

Samtidig som demokratiet er i en gryende fase i mange av verdens land, ser vi flere tegn på politisk slitasje og trøtthet i de etablerte demokratiene. I de fleste industriland synker valgdeltakelsen og oppslutningen om de politiske partiene. Samtidig er folks kunnskap om og engasjement knyttet til saker som miljøvern, rasisme og utdanning, betydelig. Den politiske aktiviteten finner nye uttrykk, gjennom mulighetene informasjonsteknologien åpner opp for og gjennom nye organisasjons- og aktivitetsformer. Tilliten til demokratiet som system er alt i alt stor.

Det sivile samfunn, som består av frivillige organisasjoner, aktivitet og debatt, må forholde seg til voksende byråkrati og regelstyring og et stadig mer kommersialisert mediebilde. Gjennom statlig detaljstyring og stor grad av kontroll på alle områder og manglende samsvar mellom økonomi og velferdsbehov er det lokale selvstyret blitt redusert, og dette svekker grunnlaget for lokal meningsdannelse. Mange føler avmakt overfor ekspertstyre og de har vanskelig for å forstå og forholde seg til eksperterpråk.

Sentralstyring på mange velferdsområder har ikke ført til likhet i tilbud og muligheter, slik meningen var. Samtidig svekker sentralstyringen mulighetene til deltakelse, påvirkning og løsninger tilpasset det enkelte nærmiljø og individ. Det er ikke lenger verken ønskelig eller mulig å sentralstyre velferdsordninger i samme grad som før. Ansvar og beslutningsmyndighet må flyttes nærmere folk og ut i landet. Lokalsamfunn og kommuner må stå friere til å finne løsninger som passer akkurat der. Den politiske styringskraften i de folkevalgte organene må vinnes tilbake. Vi må etablere en sterkere og klarere ansvarsfordeling mellom forvaltningsnivåene. Ingen skal være i tvil om hvor ansvaret for de enkelte sakene ligger. Demokratisk makt må utøves og oppgaver må løses innenfor fellesskap som er reelle og representative.

På det nasjonale nivået er det nødvendig å legge økt vekt på helhetlig politisk styring med likeverdige tilbud og muligheter som mål. De statlige sektorene må samordnes på en bedre måte. Arbeidsdelingen mellom politikk og forvaltning må gjøres klarere. Det må legges mindre vekt på detaljer og enkeltspørsmål. Arbeidsdelingen mellom politikk og forvaltning må gjøres enda tydeligere.

Folk flest, og det vi har kalt det sivile samfunn, må trekkes mer direkte med. Dette krever utvikling av arenaer for debatt og dialog. Mediene er viktige for demokratiet ved å spre kunnskap, være kritiske og bidra til debatt. Men de kan også vike denne oppgaven ved å overforenkle og fokusere mer på person, enn på sak og sammenheng. Utfordringen er å skape rom for mangfold ikke bare i antallet mediekanaler, men også innhold.

Kunnskap, evne til å orientere seg og se sammenhenger i informasjonsstrømmen, er nødvendig for å kunne påvirke i samfunnet. Vi risikerer at debatt og beslutninger blir overlatt til eksperter og de som har evne til å orientere seg i et komplisert beslutningssystem. Utfordringen er å gi alle en mulighet til å tilegne seg nødvendig kunnskap. Bare slik kan vi demokratisere beslutningsprosessene.

Vi trenger forandring

- i arbeidsformene til de politiske partiene som demokratiet bygger på
- i innflytelsen som det sivile samfunnet har
- i de folkevalgte organene og deres arbeidsform
- i det internasjonale samfunnets evne og mulighet til å styre sammen

Velferdsstaten må fornyes

Vår felles velferd bygger på ideene om likeverd og sosial trygghet som hver og en stiller opp for, og som fellesskapet stiller seg bak.

Det er et gode i seg selv at vi har en offentlig skole for alle, en felles eldreomsorg og sykehus der vi behandler alle likt uavhengig av betalingsevne. Folketrygden bygger på en kombinasjon av inntektssikring for alle og en tilleggspensjon der den enkelte får igjen etter det som er betalt inn gjennom yrkesaktive år. Velferdstjenester og overføringer er uttrykk for at vi som enkeltmennesker og som samfunn vil støtte opp under de svakeste, samtidig som de kombinerer den enkeltes interesse med fellesskapets.

Velferdsstaten ble til for å gi frihet, selvrespekt og sosiale rettigheter til alle. Ingen skulle behøve å stå med lua i handa og leve på andres veldedighet. For å gjøre velferden holdbar og for å skape ett felles samfunn for alle, ble velferdsstaten bygget for å fremme fellesskap og solidaritet. Dette har langt på vei lyktes.

Gjennom velferd og rettferdig fordeling tas alle krefter i bruk. Samtidig skaper vi trygghet som gir grunnlag for satsing. Trygge mennesker er skapende mennesker. Sterke fellesskap og jevn fordeling av helse, omsorg og utdanning gir det norske samfunnet mange fortrinn. Dette er fortrinn som blir tydelige i en tid der den enkeltes kunnskap og ferdigheter er nøkkelen til verdiskaping, nytenking og sysselsetting.

Men velferden møter nye utfordringer, når det gjelder

- **Solidaritet.** Økende levestandard gjør at kravene til velferdstjenestene vokser. Stadig flere har råd til å kjøpe private velferdsløsninger. Dette kan redusere folks vilje til å slutte opp om felles skole, helsetjenester og omsorgs- og trygdeordninger. Samtidig klarer ikke dagens velferdsstat godt nok å hjelpe de som har store og sammensatte problemer. Forskjellene øker mellom de som har minst, og de som har mest. Vi kan ikke akseptere at noen ikke får ta del i velstandsutviklingen, samtidig som de mest velstående melder seg ut av fellesskapet. Vi må motvirke en slik undergraving av solidariteten som vår velferd bygger på
- **Kvalitet.** Kravene til kvalitet, tilgjengelighet og individuell tilpasning av velferden vil øke i årene som kommer. I dag opplever mange at tjenester og tilbud ikke er gode nok. Utfordringen er å omorganisere og fornye slik at kvaliteten øker. Da må mindre ressurser brukes til administrasjon og kontroll, og mer ressurser brukes til tjenester. Alternativet til å fornye den offentlige velferden er at private og markedsbaserte løsninger vinner fram.
- **Demokrati.** Byråkrati og liten mulighet til selv å påvirke velferden fører til avmakt, svekker oppslutningen om velferden. Flexibilitet og tilpasningen til den enkeltes behov må øke. Derfor må de utfører tjenestene lokalt, gis større frihet og mulighet til å styre egne ressurser. Og folk må i mye større grad selv kunne delta i styring og utforming av sine velferdstilbud.
- **Økonomi.** Antallet uførepensjonister vokser sterkt. Det samme gjør utbetalingene til sykelønn. Om noen år vil andelen alderspensjonister øke og dermed også utgiftene til pensjoner. Samtidig øker behovet for eldreomsorg. Forskning og teknologi skaper stadig nye muligheter til å kurere sykdom. Alt dette skal betales. Det må vi gjøre i fellesskap, gjennom evne til å fornye og forandre, men ikke minst ved å styrke grunnlaget for næringsutvikling og verdiskaping. Arbeidet bærer velferden.
- **Arbeidskraft.** I årene framover vil det være behov for flere mennesker som kan arbeide med utdanning, helse og omsorg. Det offentlige skal være en god arbeidsplass, som arbeidstakere søker seg til. Men det er også nødvendig å få til en bedre utnyttelse av den kompetansen og arbeidskraften som allerede er knyttet til velferden. Eksempler er at lærerne må bruke mer tid til undervisning og mindre tid til administrasjon. Kirurgene må bruke mer tid til å operere og mindre tid til papirarbeid. Arbeid må organiseres annerledes, og kostbart utstyr benyttes større deler av døgnet.

Fornyelse må til for å opprettholde og utvikle velferden økonomisk, demokratisk, solidarisk og kvalitativt. Gjennom fornyelse kan vi også framtida bevare velferdsløsninger som er for alle, og som bidrar til utjamning av levekår.

Fordelingen må bli mer rettferdig

Arbeiderpartiets mål om rettferdighet, fordeling og like muligheter er ikke nådd, verken nasjonalt eller internasjonalt.

Fordelingen av verdens goder er grovt urettferdig. Over en milliard av klodens seks milliarder mennesker lever under den absolutte fattigdomsgrense. Mangel på demokrati, krenkelse av menneskerettigheter, aids-epidemi, miljøproblemer og voldelige konflikter kveler mulighetene for utvikling. Den såkalte frie verdenshandelen stenger varer fra utviklingsland ute fra vestlige markeder.

Men kloden er ikke som før entydig delt i et rikt nord og et fattig sør. Noen tidligere fattige land skaper økt velferd og velstand for store deler av sin befolkning. De har framgang økonomisk, demokratisk og kulturelt. Samtidig ser vi at land hvor velstanden er høy, også har store grupper fattige og utstøtte.

I Norge har inntektsforskjellene økt, særlig på grunn av økte kapitalinntekter til den rikeste delen av befolkningen. De som sliter mest i hverdagen, opplever en kombinasjon av svak økonomi, lite utdanning, dårlig helse og dårlige boforhold. Det går dessuten et skille mellom de som har lønnet arbeid og de som ikke har det.

Arbeidslivet er preget av store omstillinger og høyt tempo. Kravene til effektivitet og avkastning øker. Den enkelte arbeidstakers kompetanse og kunnskap blir stadig viktigere. Store og småbedrifter blir slått sammen nasjonalt og på tvers av landegrensene. Arbeidsplasser blir lagt ned og nye opprettet. Fjernarbeid og hjemmearbeid øker i omfang. For noen innebærer dette nye muligheter til å bruke sine kunnskaper, tjene penger og øke sin innflytelse. Andre makter ikke å holde tritt med utviklingen.

Arbeidsledigheten er lav og sysselsettingen høy, men samtidig opplever eldre arbeidstakere å bli presset ut av jobben før oppnådd pensjonsalder. Stadig flere blir uføretrygdet, mange i ung alder. Det harde fysiske slitet er redusert i mange yrker og bransjer, mens det i andre jobber er en kombinasjon av fysisk og psykisk press som gjør mange arbeidsuføre. Kvinner i omsorgs- og tjenesteytende næringer er særlig utsatt for dette. I tillegg sitter de ofte igjen med lite i pensjon, som et resultat av lav lønn og yrkeskarrierer preget av flere avbrudd.

Arbeidsmiljølov, arbeidsorganisering, velferdsordninger, mulighet til utdanning, etterutdanning og permisjoner er ikke tilpasset den nye virkeligheten. Vi må unngå omstillinger og nye krav til kompetanse slår ut i økte forskjeller. Derfor er det så viktig å legge til rette for en ny og samlet lovgivning for arbeidslivet og for utdanningstilbud som omfatter hele befolkningen, også de som er voksne og yrkesaktive.

Forskjellene utfordrer likeverdet og kravet om at alle skal ha like muligheter. Fattigdom og sosial ulikhet er et resultat av politiske beslutninger, eller mangel på politiske beslutninger. For Arbeiderpartiet er det grunnleggende at politisk styring og politiske vedtak skal bidra til mer rettferdig fordeling. Økte forskjeller i Norge må motarbeides gjennom skattepolitikken, boligpolitikken, nærings- og samferdselspolitikken, utdannings- og velferdspolitikken, men først og fremst gjennom et arbeidsliv med plass for alle.

Internasjonalt er det behov for en kraftig økning av innsatsen til bistand. Arbeidet med å redusere de fattige landenes gjeld til de rike må forsterkes. Likevel ligger selve grunnlaget for vekst og fordeling i de fattige landenes egen økonomi og deres bruk av ressursene. Derfor er det viktig at land i utvikling får slippe inn på våre markeder på en likeverdig måte, og at vi gjennom økt samarbeid kan skape mer stabile forhold i verdensøkonomien.

En utvikling som er økologisk og økonomisk holdbar

Naturen og miljøet er fundamentet for menneskenes eksistens. Ny teknologi har gjort det mulig å utnytte tilgjengelige naturressurser stadig mer effektivt.

Samtidig blir naturen belastet av vår vekst og vårt forbruk, og det finnes en grense for hva naturen kan tåle. I dag brytes denne grensen på flere områder.

Virkningene av redusert biologisk mangfold, økt konsentrasjon av klimagasser i atmosfæren og spredning av helse- og miljøfarlige kjemikalier er en trussel mot selve livsgrunnlaget på jorda. Utviklingen er ikke økologisk holdbar. Den grunnleggende årsaken er knyttet til de store forskjellene i verden. Fattigdom og kraftig befolkningsvekst i enkelte land og regioner overbelaster miljøet. Andre steder er overforbruk og overflod årsak til det samme. Veien til en økologisk holdbar utvikling går derfor gjennom mer rettferdig fordeling globalt. Men det er også nødvendig med endringer i produksjon og forbruk. Landene må sammen forplikte seg til utslippsreduksjoner og vern.

Internasjonale, nasjonale og lokale tiltak må trekke i samme retning. Det er svært krevende i en verden der vi ennå ikke har gode nok demokratiske arenaer for internasjonalt samarbeid. Samtidig er det ofte vanskelig for den enkelte å se de miljømessige konsekvensene av sine egne handlinger. Dette setter vår evne til solidaritet på prøve, både i forholdet menneskene imellom i dag og i forholdet mellom generasjonene.

Også økonomien vår må være holdbar på lang sikt. Staten har store langsiktige forpliktelser, og veksten i Folketrygdens utgifter er større enn veksten i oljefondet. Vi må forvalte nasjonalformuen på en måte som gjør at den kommer flere generasjoner til gode. Det innebærer at vi ikke kan øke de offentlige utgiftene i dag på en måte som framtida ikke kan bære. Det er dagens unge som vil måtte skjære ned på velferd og omsorg, dersom vi som i dag styrer budsjettene, ikke gjør solidariske valg.

Vi vet at oljeinntektene ikke varer evig. Derfor må vi ta vare på og videreutvikle det eksisterende næringslivet, samtidig som vi må legge grunnlaget for vekst i nye næringer. Vi må satse på forskning,

utvikling, teknologi og kompetanse. Vi må utnytte fordelene som ligger i en godt utdannet befolkning, et nasjonalt nettverk av bibliotek, skoler og institusjoner for forskning og høyere utdanning. Dette er Norges viktigste ressurser. I forskning og utvikling må det offentlige spille en sentral rolle, fordi verdien av ny kunnskap og kompetanse er større for samfunnet som helhet, enn det er for den enkelte bedrift.

Også statlig eierskap må fornyes og tilpasses nye konkurranseforhold. Staten må være aktivt tilstede, spesielt i forhold til kompetanse, risiko og investeringer. Statens eierrolle må være tydelig, og statlig eierskap må brukes for å sikre både nyskaping og nasjonal forankring for viktige bedrifter.

Identitet bygget på solidaritet, toleranse og aksept

Økt mangfold i verdier, inntrykk og kultur stiller nye krav til solidaritet, toleranse og aksept.

Informasjonsmengden den enkelte forholder seg til hver dag, er enorm og økende. Markedsstyrte moter og trender skifter. Impulser fra hele verden preger vår kultur. Tradisjoner har mindre betydning enn tidligere, og den sosiale og geografiske mobiliteten er større. Dette gir økt frihet for den enkelte til å foreta sine valg og forme sitt liv.

Men økt mangfold og større frihet gir også søken etter stabilitet, forutsigbarhet og tilhørighet. Noen av de tradisjonelle institusjonene der folk fant dette, er i endring og har mistet noe av sin formende kraft. Det gjelder den tradisjonelle familien, kirken, partiene og folkebevegelsene. I dag søker flere tilhørighet i nye grupper og organisasjoner, i lokalsamfunnet, blant venner, og i den nye familien.

Men noen søker også tilhørighet i destruktive miljøer, eller i religiøs, etnisk eller nasjonalistisk fundamentalisme som har splittelse og rasisme som virkemidler. De prøver å bygge makt og innflytelse med utgangspunkt i rasisme, frykt for annerledeshet og intoleranse. Vi må bekjempe slike krefter med våre krav om solidaritet og likeverd.

Verdier og holdninger for enkeltmennesker og samfunn kan ikke vedtas av partier, regjeringer eller kommisjoner. De må utvikles og leves ut gjennom deltakelse, debatt og samtaler. Vi må legge til rette for dette ved å fremme vårt verdigrunnlag og ved å ta klar avstand fra alle former for rasisme og forskjellsbehandling på grunnlag av nasjonalitet, livssyn, kjønn og seksuell legning. Vi må ta initiativ til og delta i debatt, demokratisere og styrke det sivile samfunns betydning og innflytelse. Vi må også føre en kultur- og mediepolitikk som gir større mangfold og flere muligheter enn det markedet alene bringer fram.

Kunstopplevelse og kulturaktivitet er viktig for vår evne til å tolke virkeligheten. Det kan gi ny innsikt, erkjennelse og kunnskap. Kunsten gir opplevelser som skaper gjenkjenning eller rokker ved det kjente. Derfor er den med på å gi tilhørighet og styrke fellesskap, samtidig som den representerer grunnlag for kritikk, endringer og ny innsikt. Kulturpolitikken blir viktigere enn noensinne, i form av økt satsing, men også endring. Reformpause i kulturpolitikken kan føre til kunstig opprettholdelse av gamle institusjoner og strukturer og dermed hindre nye krefter å vokse fram.

Arbeiderpartiet vil føre en politikk der alle settes i stand til å styre sitt eget liv, gjøre sine egne valg og finne tilhørighet i et mangfoldig fellesskap.

Mer demokrati

Arbeiderpartiet vil fornye demokratiet. Vi vil endre våre demokratiske institusjoner og forsterke mulighetene for folkelig politisk styring både nasjonalt og internasjonalt. Demokrati forutsetter debatt og mulighet for folk, organisasjoner og grupper til å nå fram og ha innflytelse både i små og store saker. Muligheten må være der både i nærmiljøet, i regioner, nasjonalt og i det internasjonale storsamfunnet. Demokratiske nettverk på tvers av landegrensene er en nødvendig basis for internasjonalt samarbeid.

Demokrati forutsetter videre at de folket velger som sine representanter, er i stand til å styre og løse oppgaver lokalt, regionalt, nasjonalt og gjennom overnasjonalitet og internasjonalt samarbeid. Oppgaver må plasseres der man har mulighet til å løse dem, og der man gir folk mest innflytelse.

Når globaliseringen svekker muligheten til effektiv styring på nasjonalt nivå må den gjenopprettes på mellomstatlig og overnasjonalt nivå. Politikk blir i økende grad et spørsmål om hvilket nivå beslutninger skal fattes på. Det er verken mulig eller ønskelig å stoppe globaliseringen av økonomi, politikk og kultur, men behovet for å forme denne utviklingen blir stadig tydeligere.

Det er på den ene siden nødvendig for nasjonalstatene å søke sammen for å håndtere utfordringer som går på tvers av landegrensene. På den andre siden er det nødvendig med en gjennomgripende reform av ansvars- og oppgavefordeling i den offentlige forvaltning. Her må det legges til rette for både en tydeligere og bedre organisert stat og en økt desentralisering av oppgaver til kommunene.

Mer forpliktende internasjonalt samarbeid sammen med reformer i de nasjonale styringssystemene vil gi større mulighet til styring av samfunnsutviklingen.

Reformer i den offentlige forvaltning

I tråd med denne tankegangen er det nødvendig med en gjennomgripende reform av ansvars- og oppgavefordelingen i den offentlige forvaltningen.

Arbeiderpartiet legger følgende til grunn

- Staten må omorganiseres. Vi ønsker ikke en større stat, men en bedre organisert og tydeligere stat. Det statlige byråkratiet må reduseres, dette er en forutsetning for større lokalt selvstyre. De statlige tilsynsordninger må gjøres mer effektive og forenkles.
- Det må bli mindre detaljregulering av kommunene. Flere oppgaver må desentraliseres til kommunene.
- Kommunene må settes økonomisk i stand til å bli det mest sentrale leddet i velferdssystemet vårt. Det er også nødvendig å stimulere til frivillige kommunesammenslåinger, slik at vi får sterkere kommuner som er i stand til å ta på seg flere oppgaver.
- Eierskapet til sykehusene må overføres til staten for å sikre en mer helhetlig planlegging og klarere ansvarsforhold i sykehusvesenet. Ved statlig eierskap skal sykehusene skilles ut av forvaltningen, eies hundre prosent av staten og organiseres som statlige foretak. Dette skal fastlegges i egen lov.

Hvert foretak skal ha et regionalt basert styre, oppnevnt av eieren og med tilknytning og tilhørighet i den befolkningen de skal tjene. I forbindelse med denne reformen må det skje et økonomisk oppgjør mellom staten og fylkeskommunen.

Det er fortsatt behov for et direkte folkevalgt regionalt nivå til å løse felles oppgaver. Men det kan ikke være som nå når oppgaver desentraliseres til kommuner og overføres til staten.

Oppgavefordelingsutvalget har levert sin innstilling. Utgangspunktet for alle forslagene er at oppgavefordelingen og organiseringen av forvaltningsnivåene bør gjennomgå betydelige endringer.

Arbeiderpartiet mener det er behov for vesentlige forandringer. Staten og kommunene må være de sentrale delene av velferdssystemet, men en del oppgaver trenger regionale løsninger. Siktemålet må være at oppgavene løses nærmest mulig brukeren, at systemet blir effektivt med minst mulig byråkrati, og at det preges av klare ansvarsforhold.

I denne reformprosessen må også statlige organer både på det sentrale og det regionale nivå inngå. Den regionale stat skal gjennomgå med sikte på en betydelig styrking av det kommunale selvstyret.

Reformprosessen må avsluttes før kommunevalget i 2003.

Større ansvar og frihet til kommunene

Arbeiderpartiets mål er likeverdige velferdstilbud over hele landet. Dagens bruk av detaljerte bestemmelser og øremerking av penger staten overfører til kommunene, gir ikke et slikt resultat. Vi klarer med andre ord ikke å skape likeverdighet, slik styring og organisering er i dag.

Kommunene har de siste årene fått mange nye oppgaver, samtidig som en stadig større andel av inntektene er øremerket bestemte formål. Øremerkingen har gitt stort behov for sentralstyrte tilpasninger, rapportering og kontroll. Byråkrati har økt. Kommunenes frihet til selv å bestemme og velge løsninger tilpasset lokale forhold er blitt redusert. Det reelle ansvaret for oppgavene er flyttet vekk fra lokalsamfunnene. De som velges til politikere i kommunene, har fått mindre mulighet til styring og ansvar. Folk har i stadig større grad rettet ønsker og krav mot storting og regjering i stedet. Dermed er også lokaldemokratiet og den reelle muligheten til politisk styring blitt undergravet. I dagens samfunn er det verken mulig eller ønskelig å toppstyre velferdsløsninger som skal tilpasses svært ulike lokalmiljø og mange forskjellige individuelle ønsker.

Arbeiderpartiet vil øke kommunenes frie inntekter. Dette er midler som kan disponeres slik det passer lokalt. Vi vil øremerke en mindre andel av pengene som overføres fra staten. Ansvaret for tjenestetilbudet skal flyttes fra nasjonalt nivå til de folkevalgte i kommunene.

Det er også helt nødvendig å overføre mer penger fra staten til kommunene i kommende år, slik at kommunene får en økonomi som står i forhold til oppgavene. Fordelingen mellom kommunene skal endres med sikte på større rettferdighet, slik at folks tilgang på tjenester ikke avgjøres av bosted.

Arbeiderpartiet vil gi kommunene mer penger, skape mer rettferdig fordeling kommunene imellom, og gi kommunene større frihet til selv å bestemme bruken av eget budsjett.

Oppløsning av Stortinget og opprettelse av en forfatningskommisjon

Et parlamentarisk system er basert på maktfordeling mellom storting og regjering. I en konflikt mellom disse organene har vi kabinettspørsmål og mistillitsforslag som de anerkjente maktmidlene. Bruken av begge disse fører til regjeringens avgang, hvis et flertall i Stortinget bestemmer det slik. En innføring av oppløsningsrett, lagt til regjeringen, vil gi et bedre styrkeforhold mellom storting og regjering. Oppløsning av Stortinget og utlysning av nyvalg vil gi velgerne en mulighet til å gi uttrykk for sin mening om det spørsmålet som har utløst nyvalget. Dette ser Arbeiderpartiet som en styrking av demokratiet.

I år 2014 er det to hundre år siden Norge fikk sin grunnlov. Arbeiderpartiet går inn for at Stortinget oppretter en kommisjon som får i oppdrag å gjennomgå Grunnloven. Kommisjonen skal i særlig grad drøfte og fremme forslag til hvordan parlamentarismen kan nedfelles i Grunnloven. I en slik sammenheng er det også naturlig at språket i grunnloven moderniseres. Kommisjonen bør opprettes tidlig i neste stortingsperiode.

Bredere rekruttering av folkevalgte

Demokrati forutsetter at noen er villige til å stille til valg. Mange steder i landet sliter de politiske partiene med å få fylt opp listene ved lokalvalg. Å flytte ansvar og beslutninger til kommunene som i dag tas nasjonalt, vil gjøre det lokalpolitiske arbeidet viktigere og mer interessant. I tillegg bør det enkelte kommunestyre gå gjennom sine arbeidsmåter med sikte på å finne bedre arbeidsdeling mellom politikere og administrasjon, redusere omfanget av sakspapirer, forandre møteformer og forbedre den praktiske tilretteleggingen av de folkevalgtes arbeid. Det må legges stor vekt på å utvikle arbeidsformene slik at flest mulig har anledning til å ta på seg politiske oppgaver. Hvordan kommunestyrene så velger å arbeide, må avgjøres lokalt.

Kommunene bør systematisk styrke samarbeidet med ungdom. Dette kan skje gjennom elevrådene på skolene i lokalmiljøet, ved opprettelse av ungdomsråd eller ungdommens kommunestyre. Samarbeidet må gi barn og unge reell innflytelse over saker som angår dem. Ordninger der barn og unges valgte beslutningsorganer får bestemme over egne budsjett, kan styrke lokaldemokratiet.

Arbeiderpartiet vil endre lovverket for å sikre at et bredest mulig utvalg av befolkningen er representert blant de folkevalgte. Vi vil fortsatt bruke kjønnskvolteringer som et virkemiddel for å få flere kvinner i sentrale verv.

Vi er også opptatt av å få med flere av de yngste, de eldste og folk med innvandrerbakgrunn. Dette er grupper som i dag er svært underrepresentert.

Politikken domineres i dag av mennesker fra offentlig sektor. Dette har blant annet sammenheng med mulighetene for deltakelse i politisk arbeid, også før man eventuelt blir folkevalgt. Derfor vil Arbeiderpartiet styrke rettighetene til politisk deltakelse med frikjøp og rett til permisjon fra arbeid.

Organisasjoner og andre frivillige krefter

Arbeiderpartiet vil gi frivillige organisasjoner, grupper og sammenslutninger bedre arbeidsforhold og flere arenaer å jobbe på. Demokrati må innebære mer enn bare muligheten til å stemme ved valg og å la seg representere. Det må også innebære muligheten til å delta selv og ha direkte innflytelse på samfunnsutviklingen. Det sivile samfunnet brukes som betegnelse på den delen av samfunnet som befinner seg på siden av de offentlige institusjonene og markedet. I Norge har masseorganisering gjennom folkebevegelser gitt folk mulighet til fellesskap, debatt, påvirkning og løsning av praktiske oppgaver. I dag er mange av de tradisjonelle medlemsbaserte organisasjonene i endring, og nye måter å arbeide på vokser fram.

Desentralisering av velferdstjenester må innebære at folk trekkes med i styringen av tilbudene, enten det gjelder barnehager, skole, kulturtilbud, eldreomsorg, helsetilbud eller kollektivtrafikktilbud.

Arbeiderpartiet vil ta initiativ til at dette kan gjennomføres, og være en pådriver for slike ordninger. Kommunene og bydelene kan for eksempel styrke folks innflytelse ved jevnligte grendemøter eller lokale møter i bydelene, der formålet er at politikerne skal få folks synspunkter på noen hovedtemaer.

Videre vil vi utvikle bedre modeller for samarbeid mellom det sivile samfunn og de formelle beslutningstakere. Spesielt viktig er det å trekke representanter fra næringsliv, organisasjoner, institusjoner og interessegrupper inn i de demokratiske prosessene.

I Norge har vi lang tradisjon for at frivillige og ideelle organisasjoner i stor grad bidrar til utvikling av velferdsgoder for alle. Dette gjelder særlig området helse, utdanning og kultur. Slike positive bidrag til utvikling av velferdsgodene må vi ta vare på og stimulere.

Organisasjoner og grupper skal ha et godt og stabilt økonomisk grunnlag. Hvis ikke går mye arbeidsinnsats til å skaffe penger til virksomheten. Arbeiderpartiet vil gå gjennom ulike støtteordninger lokalt og sentralt for å sikre at disse er mest mulig målrettet, fleksible og byråkratiske.

Skolen må fremme deltakelse og demokratiforståelse blant unge. Den beste måten er å gjennomføre elevdemokrati i praksis. Elevene må også lære hvordan de skal jobbe for å nå fram til politiske myndigheter lokalt og sentralt, og hvilke rettigheter de har. Politiske og frivillige organisasjoner bør kunne trekkes mer inn i både grunnskolen og den videregående skolen.

Arbeiderpartiet vil endre sin arbeidsform

Vårt representative politiske system er bygget på partiene. De skal gi folk veier til innflytelse og makt. Dagens politiske partier er barn av den industrielle revolusjonen og motsetningene i industrisamfunnet. Men vårt samfunn er radikalt forskjellig fra industrisamfunnet. Vårt informasjons- og kunnskapssamfunn krever andre politiske løsninger, og ikke minst andre arbeidsformer.

Derfor er de politiske partienes plass i samfunnet i endring. Partiene har færre medlemmer enn tidligere, og velgerne skifter oftere parti. I kommunene blir alternative lister uten tilknytning til tradisjonelle partier mer vanlige. De politiske partiene må tenke nytt. Det gjelder også for Arbeiderpartiet.

Arbeiderbevegelsen vokste fram i et samfunn der makten talte ovenfra og ned. Folkebevegelsen var en drøm om det motsatte, om et solidarisk samfunn der folk deltok og bidro, der dialog erstattet ordre. Arbeiderbevegelsens faglige og politiske organisasjoner ble dannet for å virkeliggjøre dette.

Ideene folkebevegelsen bygget på er mer aktuelle enn noensinne. Men arbeidsformene som skal gjøre idealene til virkelighet, må fornyes slik at de virker og gjør Arbeiderpartiet til en kanal for de som vil påvirke utviklingen i dagens samfunn. Vi vil utvikle arbeidet med å bruke samråd og debatt, øke åpenheten i organisasjonen, bruke direkte demokrati blant medlemmene som tillegg til det representative, bruke internett som kommunikasjonskanal innad og informasjonskanal utad – og øke representativiteten i våre valgte organer. Bruk av ny teknologi må imidlertid ikke legges opp slik at noen blir stående helt utenfor fellesskapet, uten mulighet til å delta på like vilkår. Arbeiderpartiet vil gjøre bruk av rådslag som arbeidsform på alle nivå i partiet.

Det nære samarbeidet mellom arbeiderbevegelsens faglige og politiske deler må fortsette, men også dette må fornyes. Arbeiderpartiet ser på det faglig/politiske samarbeidet som en viktig forutsetning for å nå målet om arbeid for alle og rettferdig fordeling.

Mangfold i mediene

Godt fungerende medier er en forutsetning for ytringsfrihet og demokrati. Mediene er i dag samfunnets hovedarena for meningsbryting, samfunnsdebatt og kulturformidling. Arbeiderpartiet vil sikre et bredt tilbud av kvalitetsmedier som tar vare på disse viktige samfunnsoppgavene. Vi vil motarbeide ensretting og stimulere til mangfold, kvalitet og norsk eierskap.

Digitaliseringen fører til at grensene mellom nye og gamle medier og kanaler viskes ut. De nye mediene internasjonaleseres og kommersialiseres i større grad og i raskere tempo enn de gamle. I dette nye mediemønsteret blir det en utfordring å opprettholde et mangfold.

Statens oppgave er ikke å styre mediene, men å legge til rette for at de kan utvikle seg i tråd med samfunnets demokratiske behov. Derfor kan ikke mediesektoren overlates til markedet alene. Gjennom direkte og indirekte virkemidler må staten sørge for en infrastruktur som gjør en variert og løpende offentlig samtale mulig. Mediene er også kulturbærere. Vi må stimulere til en fortsatt høy andel av norske programmer gjennom støtte til norsk TV- og filmproduksjon.

Til tross for økt kommersiell konkurranse har NRK maktet å beholde posisjonen som vår ledende allmennkringkaster og største TV-kanal. NRKs posisjon skal sikres, blant annet gjennom å bidra til NRKs omlegging til digital teknikk og utvikling av nye medier. Arbeiderpartiet mener NRK også i framtida skal være reklamefri og lisensfinansiert, og vi vil arbeide for bred oppslutning om prinsippet om

allmennkringkasting. NRK har flere radio- og TV-kanaler, sendeteknologien må bygges ut slik at så stor del av befolkningen som mulig blir i stand til å få inn kanalene.

TV2 har bygget opp verdifull kompetanse, skapt et større marked for norske TV- og filmproduksjonsmiljøer og dermed gitt større rom for norsk kultur. Arbeiderpartiet mener det er riktig å pålegge konsesjonæren forpliktelser som allmennkringkaster også i framtida. En konsesjonsavgift der deler av inntektene kan øremerkes produksjon av TV-film og dokumentar, vil kunne styrke norske produksjoner. Disse inntektene kan forvaltes Norsk Film & TV-fond. Ved en ny konsesjon til en riksdekkende radiokanal må samme endringene av konsesjonsvilkårene gjøres, også innføring av konsesjonsavgift.

Arbeiderpartiet vil sikre et bredt spekter av aviser for å sikre meningsmangfold og ytringsfrihet. Arbeiderpartiets mål er å opprettholde det mangfoldet i avisutgivelser som er utviklet og sørge for en variert avistilbud både geografisk og innholdsmessig. Dette forutsetter at det legges til rette for at også mindre ressurssterke aviser kan delta i de teknologiske endringene som skjer. Pressestøtten skal opprettholdes og videreutvikles slik at det blir rom for mangfold av meninger.

Internasjonalt

En forsterking og fornying av demokratiet forutsetter at det etableres et sterkere internasjonalt samarbeid for å takle felles utfordringer som miljøproblemer, økonomisk globalisering og internasjonal kriminalitet. Uten dette vil de nasjonale demokratiene bli svekket ytterligere.

Europasamarbeidet i endring

En viktig del av arbeidet for et sterkere globalt demokrati er oppbyggingen av regionalt samarbeid. Samarbeidet i Europa er mest utviklet og en viktig kraft i arbeidet for en bedre organisert verden. Andre regioner i verden følger i Europas fotspor. Arbeiderpartiet vil at Norge skal ta medansvar for utviklingen på det kontinentet vi er del av. Europas framtid er også Norges framtid. Og i arbeidet for endringer på global basis er våre naboer ofte nære samarbeidspartnere og allierte.

Den Europeiske Union (EU) er sentrum for samarbeidet i vår verdensdel. Gjennom et nært og forpliktende økonomisk og politisk samarbeid legges grunnlaget for fred mellom land som flere ganger gjennom historien har vært hverandres bitreste fiender. EU er samtidig et forsøk på å møte globaliseringens behov for økt styring på tvers av landegrensene. Men EU er langt fra perfekt og heller ikke ferdig bygget. EU står foran betydelige utfordringer hva angår utvidelse av antall medlemsland og innlemmelse av nye samarbeidsområder. En hovedutfordring for EU-landene er å sikre folkets innflytelse i beslutninger som er viktig for EUs innbyggere. Målet må være et EU som ivaretar demokratiske prosesser, som er representativt for befolkningen i medlemslandene, og som er i stand til å fatte effektive beslutninger for fellesskapet.

Norges tilknytning til EU bygger i dag på EØS-avtalen og konsultasjonsordninger avledet av denne, samarbeidsformer innenfor NATO, samt samarbeid på politi- og justissektoren gjennom avtalen om norsk medlemskap i Schengensamarbeidet.

EU-samarbeidet utvikles hele tiden. Stadig flere saksområder omfattes av samarbeidet, og det forhandles om medlemskap med tolv nye stater. Det vil antakelig ikke stoppe der. EU kan om noen år omfatte det aller meste av Europa og ha opptil 30 medlemsland. Et EU-samarbeid som omfatter Sentral- og Øst-Europa samt Baltikum betyr større stabilitet i Europa. Det er positivt for det europeiske samarbeidet og for Norge. Et tettere samarbeid mellom EU og landene i Sentral- og Øst-Europa kan styrke den demokratiske utviklingen i disse områdene, slik EU har hatt en positiv innvirkning på den demokratiske utviklingen i flere av sine medlemsland siden starten. Samtidig innebærer utvidelsen mot øst store utfordringer innenfor områder som landbruk og arbeidsmarkedspolitikk. Det er enda ikke klart når søkerlandene blir fullverdige medlemmer og hvilke virkning utvidelsen vil få for EU.

I takt med at antallet saksområder og medlemsland øker, endres også beslutningsprosessene i EU.

Flere av forandringene som skjer, foregår på områder der Norge har liten eller ingen formell innflytelse. Det indre markedet, som Norge er del av gjennom EØS-avtalen, er basert på regelstyring og direktiver. Men utviklingen i EU vrir fokus bort fra regelstyring og over i prosessorientert samarbeid, som for eksempel samarbeidet om utenriks-, forsvars- og sikkerhetspolitikk og på justisområdet. Dette samarbeidet ligger i hovedsak utenfor EØS. Det samme er tilfellet for arbeidet med den økonomiske og monetære union. EØS-avtalen sikrer ikke norsk adgang til de nye samarbeidsområdene i EU, og dens relative betydning har avtatt som følge av den økende bredden i EU-samarbeidet. Særordningene som Norge har oppnådd i forhold til forsvars- og sikkerhetspolitikk og Schengen-samarbeidet er viktig, men gir ikke full innflytelse.

Siden vi tok stilling til EU i 1994, har EU iverksatt siste fase i Den økonomiske union (ØMU). Fra 2002 vil medlemslandene bruke Euro som felles valuta. Dette vil bety en vesentlig omstilling for norsk næringsliv, ettersom de fleste av våre viktigste handelspartnere inngår i Euro-sonen. Ledigheten i Euro-området har gått noe ned i det siste, men Norge ligger fortsatt vesentlig lavere enn gjennomsnittet av Euro-landene. EU har styrket måsetningen om økt sysselsetting for å kompensere for at det enkelte lands evne til å føre en nasjonal sysselsettingspolitikk gjennom en uavhengig rente- og valutapolitikk har blitt redusert grunnet ønsket om prisstabilitet og sentralbankens uavhengige rolle. Norges forhold til EUs økonomiske samarbeid må ikke minst vurderes i lys av hvorvidt EU lykkes i å føre ledigheten ned på et vesentlig lavere nivå.

Norge har utenfor EU mindre muligheter for interne konsultasjoner med EU-landene enn det medlemslandene har. Dette kan bidra til å svekke vår innflytelse innenfor flere av de områder EU-samarbeidet omfatter. Med et stadig tettere utenriks- og sikkerhetspolitisk samarbeid innen EU stiller dette Norge overfor nye utfordringer. Samtidig fører økt koordinering innad i EU-kretsen til at medlemslandene har mindre handlefrihet til å fremme sine saker i internasjonale organisasjoner innenfor blant annet miljø og handel. Utenfor EU har Norge derfor i enkelte situasjoner større mulighet til å fremføre egne standpunkter enn dersom vi var medlem. Arbeiderpartiet mener at Norge må utnytte de muligheter vår nåværende tilknytningsform gir, både til nær koordinering med EU der det er ønskelig og til å føre en egen politikk der det er formålstjenlig. Bare slik kan vi dempe faren for utenrikspolitisk marginalisering av

Norge i lys av utviklingen innad i EU. Vi må derfor hele tiden føre en åpen debatt hvor fordelene ved å stå utenfor avveies mot ulempene.

Arbeiderpartiet mener at Norge må ha handlefrihet i forhold til mulige endringer i tilknytningsform. Det betyr at en ny søknadsprosess kan startes opp i neste stortingsperiode, med sikte på en søknad tidligst i 2005-2006. En ny vurdering av spørsmålet om EU-medlemskap vil bare være aktuelt dersom vi har sett at EU-utvidelsesprosessen faktisk er i gang, og en ny medlemskapssøknad forutsetter at det har skjedd vesentlige endringer i det norske folks holdning til spørsmålet.

Dersom det blir aktuelt å endre Norges forhold til EU, vil Arbeiderpartiet etter grundig debatt i partiorganisasjonen behandle saken på et landsmøte, og eventuelt tilrå at det avholdes ny folkeavstemning.

Russland og Øst- og Sørøst-Europa: Utvidelse og videreutvikling av samarbeidet med Russland skal være en prioritert oppgave. Norge må være villig til å bidra sammen med Russland i utviklingen av russisk demokrati og oppbyggingen av velferd og næringsvirksomhet. Områder som kan videreutvikles, er for eksempel handel, sjøfart, miljøtiltak og ressursforvaltning. Det er viktig at Russland integreres i det europeiske og atlantiske samarbeidet. Som eneste NATO-land med grense til Russland er det viktig for Norge å bidra til at landets forhold til Europa og den vestlige forsvarsalliansen preges av tillit og samarbeid. Samarbeidet med Øst- og Sørøst-Europa skal utvikles videre med vekt på demokratibyggende tiltak, nærings samarbeid og miljøinnsats særlig rettet mot Baltikum, Nordvest-Russland, Polen og Balkan.

Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE) er den eneste organisasjonen som inkluderer alle de europeiske landene, så vel som USA og Canada. Organisasjonen er et forum for europeisk samarbeid med mål om å styrke det tillitskapende arbeidet, demokratiet og mangfoldet. OSSEs arbeid for menneskerettigheter må videreutvikles.

Arbeiderpartiet vil styrke OSSEs mulighet til å handle og få til fredelige løsninger på konflikter i området organisasjonen omfatter. Samtidig er det viktig å se utviklingen i OSSE i sammenheng med at EU har beveget seg inn på OSSEs tradisjonelle kriseområder. Arbeiderpartiet vil arbeide for en bedre krisehåndtering og håndtering av sivile konflikter innenfor rammen av OSSE. Freds- og konfliktforskning er, sammen med gode finansielle og organisatoriske rammer, viktig for å kunne lære opp fredsspesialister og -tjenester.

Europarådet har satt standarder for godt styresett, demokrati og menneskerettigheter og bidratt til å få anerkjennelse for disse målene og verdiene. Arbeiderpartiet vil at Europarådet og OSSE skal styrkes og gjøres mer effektivt.

Samarbeid i Norden: Det mangesidige kulturelle og politiske samarbeidet mellom de nordiske land skal styrkes og utvikles. Energi og miljø høyere utdanning og kultur er områder hvor nordisk samarbeid kan bli enda tettere. Vi ønsker også å stimulere ytterligere det regionale samarbeidet i Norden. Samarbeid med nordiske kommuner og regioner bør være en del av det næringspolitiske og regionalpolitiske

utviklingsarbeidet fra norsk side, både nasjonalt og lokalt. Det nordiske samarbeidet må også bidra til å styrke arbeidet med den nordlige dimensjonen i EU, hvor samarbeid med landene nord for Østersjøen og Russland er under utvikling. Vår nordiske forankring er en viktig kanal for indirekte norsk innflytelse på beslutningsprosesser i Europa. Det er betydningsfullt at det nordiske verdifellesskapet utnyttes i internasjonalt samarbeid, og at samspillet i Norden også innrettes mot dette.

Et sterkere FN i en bedre organisert verden

Engasjement i FN og de internasjonale finans- og handelsorganisasjonene er en viktig del av arbeidet for en mer rettferdig og bedre organisert verden. Et fungerende demokrati og folkelig politisk styring er sentrale forutsetninger for alle lands utvikling. Det er også en forutsetning for ansvarlig og forpliktende samhandling mellom land. Ingen land kan alene garantere sikkerhet, fred og stabilitet for seg selv. Globaliseringen stiller økte krav til globale mekanismer for forhandling og styring.

Norge må arbeide systematisk for å styrke det internasjonale samarbeidet for å skape en bedre organisert verden. Arbeidet må foregå globalt såvel som regionalt. Det er ingen motsetning mellom å arbeide for internasjonal rettferdighet og ivareta norske interesser. Som et lite land har Norge sammenfallende interesser med andre land: internasjonale kjøregler må styrkes og utvikles, konflikter må forebygges i tide, verdenssamfunnet må ta et kollektivt løft for de svakest stilte, og prinsipper som demokrati, menneskerettigheter og godt styresett må bli akseptert som grunnleggende verdier verden over.

FN-systemet ble etablert i en periode med internasjonalisme. Nå må systemet videreutvikles til effektive institusjoner i en globalisert verden. Det er nødvendig å klargjøre hva som skal være FNs rolle, oppgaver og handlingsrom i forhold til den sterke regionaliseringen i verdenssamfunnet. Arbeiderpartiet ønsker et sterkt og handlekraftig FN med mandat og mulighet til å fatte bindende felles vedtak i grunnleggende spørsmål, som verdens folk bare kan løse sammen. FN må fortsatt være et felles instrument for fred, sikkerhet, bærekraftig utvikling og forsvar av menneskerettighetene.

I dag er det stor kontrast mellom det underfinansierte FN-systemet og den enorme rikdom som finnes i den globale private sektor. FN-systemet må søke allianser med nye aktører på den globale arena som også inkluderer privat sektor og det sivile samfunn. I disse nye partnerskapene ligger det store muligheter. Men det ligger også store utfordringer når det gjelder arbeidsmåter, beslutning og styring for å sikre at slike nye allianser styrker FNs handlingskraft og ikke undergraver FNs legitimitet.

Det er et problem for FN at organisasjonen er helt avhengig av bidragene fra medlemslandene, samtidig som mange medlemsland er dårlige betalere. Dette svekker FNs evne til å arbeide effektivt, ikke minst når hurtig innsats kreves. Arbeiderpartiet går inn for at det innføres en avgift på internasjonale valutatransaksjoner som kan brukes til å gi FN et selvstendig inntektsgrunnlag, i tillegg til bidragene fra medlemslandene. Norge bør samarbeide med EU, Canada og andre som også støtter innføringen av en slik avgift.

En viktig forutsetning for et sterkt FN er effektiv oppgaveløsning og avbyråkratisering. Norge må arbeide for en forpliktende reformprosess som gir resultater.

FNs økonomiske og utviklingspolitiske organisasjoner arbeider i for stor grad atskilt fra hverandre og til dels med ulike agendaer. Arbeiderpartiet vil arbeide for at FN-sekretariatet, FNs særorganisasjoner og de internasjonale finansinstitusjonene samordner sitt arbeid bedre, og at sammenhengen mellom det økonomiske og det handelspolitiske feltet videreutvikles og styrkes. Det er nødvendig å finne effektive redskap for politisk styring av den globale økonomien, sikre arbeidstakernes rettigheter og å se arbeid for fred og sikkerhet i sammenheng med økonomisk sikkerhet.

Fornyelse av velferden

Arbeiderpartiet vil forsvare og forsterke velferdsordningene. Derfor må vi evne å forandre og forbedre der det trengs. Stå vi fast på gamle lønninger som ikke fungerer bra nok og ikke gir god utnyttelse av ressursene, svekker vi tilliten til fellesskapsløningene. Da svekker vi velferden og øker ulikhetene. Det er folks behov som skal styre vår utvikling av velferdstjenestene, ikke den enkeltes økonomi eller privates ønske om å tjene penger.

Målet for all fornyelse er at velferdstjenester som vi finansierer i fellesskap og benytter på like vilkår, skal bli bedre. For å få til det vil vi flytte penger fra administrasjon til tjenester. Vi vil bygge ned byråkrati og statlig detaljstyring.

Samtidig vil vi videreutvikle de offentlige tjenestene og fremme fellesskap, fordeling og deltakelse. Det offentlige har ansvaret for at alle får likeverdige velferdstilbud. Slik skal det fortsatt være. Ryggraden i vår felles velferd er tjenester som utføres av offentlig ansatte. Her skal tyngdepunktet fortsatt ligge. Arbeiderpartiet er imot privatisering fordi det innebærer at det offentlige fraskriver seg ansvaret for at alle får et likt tilbud. For Arbeiderpartiet er det avgjørende at kommunene ikke organiserer seg bort fra styring og kontroll over velferden.

Kommunene er imidlertid forskjellige både i areal, befolkningsstruktur og infrastruktur. Derfor må kommunene selv få bestemme hvordan dette ansvaret skal ivaretas. Offentlige tjenester skal utgjøre tyngdepunktet i tilbudet på viktige velferdsområder, ellers vil private etter hvert kunne få et overtak på det offentlige – og bestemme pris og utforming av tjenestene.

Det viktigste verktøyet for å utføre en tjeneste best mulig og kostnadseffektivt er ikke konkurranseutsetting og privatisering, men satsing på egne ansatte gjennom motivasjon, skoleing, tillit og rammebetingelser. På den måten kan de ansatte selv være med på å styrke de offentlige velferdstilbudene. Med dette som grunnlag må den sterke offentlige sektor fortsatt kunne gjøre bruk av frivillige og private tjenester som et tillegg. Arbeiderpartiet har alltid vært opptatt av samarbeid med frivillige, humanitære og private aktører på en rekke områder. Slik vil vi også framtidens arbeide for en mest mulig effektiv ressursutnyttelse.

Velferden skal bygge på folkevalgt styring og fordeling, ikke på at de som har penger og oversikt i markedet, kan kjøpe seg fram forbi køer og ut av knapphet. Markedet sikrer ikke sosiale rettigheter og fordeling av velferd til alle. Det må skapes gjennom demokrati, vilje til fordeling og evne til å finne lønninger som dekker den enkeltes behov, samtidig som de fremmer fellesskap framfor egoisme.

Forandringer skal gjennomføres gjennom diskusjon og dialog lokalt og nasjonalt, med de som jobber i offentlig sektor, deres organisasjoner og med innbyggerne for ørig. Velferden skal utformes av folk som medborgere, ikke ensidig tilbys dem som kunder, klienter eller brukere. For å sikre aktiv deltakelse fra innbyggere og de som jobber i offentlig sektor må det stimuleres til nye lønninger og forsøksordninger. Vi bør vurdere å etablere en sentral ”idebank” som kan tilby rådgivning, prosjektledelse, evaluere resultater

og kvalitetssikre gjennomføring. Vi får høyere kvalitet når vi gir de ansatte større ansvar og innflytelse på egen arbeidsplass.

Opprustning av skolen

Arbeiderpartiet vil ha en fellesskole preget av likeverd, trygghet og kvalitet. Fellesskolen skal ha rom for alle, blikk for den enkelte uavhengig av sosial bakgrunn, evner eller verdigrunnlag. Arbeiderpartiet vil ha en god skole som legger til rette for læring hos elevene, og som gjør dem i stand til å tilegne seg den kunnskap og utvikle de egenskaper som er nødvendig for å møte kunnskapssamfunnet. Skolen skal være møteplass for mangfoldet, bidra til utjamning ved å gi alle like muligheter og representere en felles plattform for barn og unge. Vi lever i en virkelighet der alt er i rask forandring. Alle skal ha rett til å ta del i det nye samfunnet. Det krever lik rett til utdanning. Ulik tilgang på kunnskap må ikke skape grunnlag for nye sosiale skiller i samfunnet og med det ulik deltakelse når beslutninger fattes.

Fellesskolen skal gi hver enkelt elev mulighet til å utvikle seg. Like muligheter for forskjellige elever krever forskjellig behandling av hver enkelt. Undervisningstilbudet må tilpasses hver enkelt elev, og da må skolen bli mer fleksibel. Den enkelte skole skal oppmuntres til å utnytte friheten de har til å ta i bruk alternativ pedagogikk og nye undervisningsmetoder. Større mangfold krever større frihet. Arbeiderpartiet vil ha mer tilpasning til lokale forhold, sosiale faktorer samfunnets og arbeidslivets behov. Det betyr større ansvar til hver enkelt kommune og hver enkelt skole. Arbeiderpartiet vil ha en skole der elevene tar ansvar for egen læring, legger planer og bidrar til sin egen evaluering. Slik skaper vi en demokratisk, interessant og engasjerende utdanning.

Arbeiderpartiet har det siste tiåret tatt initiativ til og gjennomført store endringer i grunnskolen: seks års skolestart med ti års løp, nye læreplaner og en gradvis oppbygging av skolefritidsordning (SFO) ute i kommunene. Nå vil vi gå videre. De første skoleårene er elevene på skolen et svært begrenset antall timer i uken. De aller minste benytter ofte skolefritidsordningen i tillegg, mens de litt større bruker tilbudet i mindre grad. Målet må være en mer helhetlig skoledag for alle klassetrinn, som kombinerer faglig innhold, fritidspregede aktiviteter, trygghet og omsorg. Dette vil virke utjavnende og skape større trygghet. En slik utvikling krever at nedslitte skolebygninger rustes opp. Arbeiderpartiet vil lovfeste elevers rett til et godt arbeidsmiljø. Økte overføringer til kommunene skal gi rom for satsing på skolen, men også utdanningssektoren må ressursene utnyttes bedre. Alle barn må sikres trygg skolevei og trygg ferdsel i eget nærmiljø.

Vi vil styrke dagens tilbud om skolefritidsordning. For å sikre kvaliteten på tilbudet må kommunene stille krav til bemanning og ledelse, og for å sikre at tilbudet er tilgjengelig for alle som ønsker det, bør foreldrebetalingen inntektsgraderes. SFO må bygges ut i alle kommuner. Tilbudet i SFO bør være trygt og legge vekt på et godt miljø. Kommunene må ha tilbud om skolefritidsordning også skoleferier, slik at elevene har et tilbud i perioder der foresatte er på arbeid.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologien (ikt) skal ha en sentral plass i utdanningen. Ikt må bli en integrert del av de fleste fag, men på en slik måte at det ikke ekskluderer elever som kan ha vansker med

å mestre dette. Lærere må ha tilbud om nødvendig etterutdanning på området. Gjennom skolen skal alle elever få tilgang til og kunnskap om bruk av denne teknologien. Arbeiderpartiet vil stimulere til samarbeid mellom offentlige etater, private bedrifter og kommunene om gjenbruk av pc-er og annet datautstyr. Arbeiderpartiets mål er at alle grunnskoler og videregående skoler skal få tilbud om bredbånd-tilknytning i år 2002. Gjennom it-satsing i skolen kan vi bygge bro over forskjeller som oppstår mellom de som har tilgang på pc hjemme, og de som ikke har.

Kristendoms-kunnskap med religions- og livssynsorientering ble innført for å skape en felles arena hvor elever med ulik tro og livssyn var sammen, der man kunne oppnå dialog, toleranse og innsyn i ulike trosretninger. Barn og unge trenger felles kunnskap om den nasjonale kulturen og om hverandres religion og livssyn for å kunne fungere godt i et flerkulturelt samfunn. Evalueringen av faget viser at mange er fornøyd, men det er også enkelte som har innvendinger mot måten det praktiseres på. Arbeiderpartiet vil understreke at faget skal legges opp og praktiseres slik at det bidrar til å utvikle forståelse, respekt for andre og evne til dialog mellom mennesker med ulik tro og livssyn. Vi vil gjøre de endringer som er nødvendig for at intensjonene med faget skal oppfylles, i denne sammenhengen vil det også være aktuelt å endre fagets navn. Undervisningen i faget skal ikke være forkynnende. Arbeiderpartiet vil holde fast ved at dette skal være et fellesfag.

Elevers erfaringer fra ungdomstrinnet legger grunnlaget for motivasjonen til videre utdanning. Derfor må vi satse spesielt på å videreutvikle innholdet i ungdomsskolen. Undervisningen på ungdomstrinnet må gjøres mer variert og spennende, tilpasset den enkelte elevs utgangspunkt. Tverrfaglighet og prosjektarbeid gir gode muligheter for dette. Teoretisk kunnskap må kombineres med mer bruk av praktisk arbeid i undervisningen, og det bør i større grad åpnes for muligheter til å ha praksisplass utenfor skolen. Gjennom en styrket rådgivningstjeneste skal elevene få informasjon om utdannings- og yrkesmuligheter.

Det er foreldrene som har hovedansvaret for barns oppdragelse, men lærere og medelever er også svært sentrale personer i barns liv. Skolen skal i tillegg til å gi elevene faglig kunnskap bidra til å utvikle barns sosiale kompetanse, evne til samarbeid og kreativitet. Lærerutdanningen må forberede studentene på dette. Organiseringen av arbeidet i skolen må kanskje på en slik måte at mest mulig tid blir brukt sammen med elevene. Arbeiderpartiet mener det også kan være nyttig å rekruttere andre yrkesgrupper inn i skolen. Mange steder har en gode erfaringer med miljøarbeidere eller elevkontakter. Vi vil styrke skolens plikt til å melde fra om omsorgssvikt, mishandling eller behov for oppfølging. Flere voksne med mer tid til elevene vil virke positivt inn på skolemiljøet. Arbeidet mot mobbing i skolen må fortsettes og intensiveres. For å forebygge mobbing og mestre problemet er det behov for en fortsatt kompetanseheving i skolen på dette området.

En skole av høy kvalitet forutsetter dyktige lærere som trives i jobben, og som møter et utfordrende og inspirerende arbeidsmiljø. Lærerne må ha en tilfredstillende arbeidssituasjon, som blant annet omfatter tilgang til egen kontorplass. Kvaliteten i lærerutdanningen må hele tiden evalueres, og innholdet må tilpasses økende krav til lærernes sosiale og faglige kompetanse. Kunnskapssamfunnet stiller store krav til lærere om stadig oppdatering og fornyelse. Lærere må derfor få tilstrekkelig tilbud om etter- og videreutdanning. Det er viktig å sørge for at eldre lærere ikke slutter i yrket lenge før pensjonsalderen. Undervisningspersonell uten godkjent pedagogisk utdanning skal få tilbud om utdanning, ut fra sin

realkompetanse. Avtalen om et betydelig lønnsløft for lærerne skal følges opp, samtidig som arbeidsavtalen gjøres mer fleksibel.

Arbeiderpartiet vil skaffe skikkelige verktøy for å undersøke kvaliteten i skole og utdanning på alle nivåer. Her må alle finne seg i å bli vurdert. Vi må også bygge på andres erfaringer internasjonalt og tilpasse disse til norske forhold. Samtidig må vi sette elever, foreldre og lærere i stand til å delta i arbeidet med vurdering og kvalitetsutvikling av skole og utdanning. Derfor skal skole og bedriftsbasert vurdering fortsatt være kjernen i den nasjonale strategien for kvalitetsutvikling. Vurdering må være til nytte både nasjonalt og lokalt. Arbeiderpartiet vil fortsette å arbeide med karaktersystemet med tanke på å gjøre det mer rettferdig.

Enkelte steder i landet er private skoler blitt en trussel mot den offentlige skolens eksistens, og barna står i fare for å miste et felles skoletilbud i nærmiljøet. For å hindre dette mener vi at statstilskuddet til private skoler skal falle bort i de situasjoner hvor opprettelse av privat skole truer lokale offentlige tilbud. Arbeiderpartiet vil kjempe mot et utdanningssystem som er kommersialisert og delt. Derfor vil vi styrke den offentlige skolen.

Videregående opplæring

Alle mellom 16 og 19 år har lovfestet rett til videregående opplæring. Gjennom kompetansereformen har voksne uten videregående opplæring fra før, nå en rett til dette. Antallet lærlinger har også økt sterkt. Det er likevel et behov for bedre rekruttering til en del nødvendige fagutdanninger. Innholdet i videregående opplæring har gjennomgått store endringer. Det er blant annet blitt større teoriinnslag i enkelte fag.

Dette mener vi har vært en nødvendig utvikling, basert på virkeligheten dagens arbeidstakere møter. Noen møter imidlertid problemer på grunn av dette. Arbeiderpartiet vil derfor understreke at bedre yrkesretting og så av teoretiske fag og bevisst valg av undervisningsmetode kan bidra til å gi alle elever bedre utbytte og så av teoriundervisningen. Arbeiderpartiet vil se positivt på forsøksvirksomhet med alternative undervisningsformer og samarbeid mellom skole og arbeidsliv. Elever med spesielle lærevansker og funksjonshemming bør få et større spekter av valgmuligheter i fag og linjer.

Arbeiderpartiet vil videreutvikle låneordningen for skolebøker i den videregående skolen, dette vil på sikt innebære at skolebøker og annet læremateriell skal være gratis i den videregående skolen. Lærlinger må ha de samme rabattordningene som skoleelever. Det er et mål for Arbeiderpartiet at elever og lærlinger i den videregående opplæringen skal slippe å ta opp lån, derfor vil vi arbeide for at de som må ta opp lån, i stedet får stipend. Dessuten er det mange elever i den videregående skolen som må bo på hybel under skolegangen. For å forhindre at disse elevene slutter før opplæringen er gjennomført, må det legges til rette et tilbud om praktisk og sosial støtte utenom skoletiden. Arbeiderpartiet vil innføre et skille mellom gyldig fravær og skulk i den videregående skolen og utvide retten til fravær for politisk og organisatorisk virksomhet.

Mer penger til helse og omorganisering av sykehusene

Den medisinske og teknologiske utviklingen går raskt. Det må derfor tas et nasjonalt grep for å sikre at alle får del i de nye tilbudene. Helsetilbudet i landet vårt er på et høyt nivå. Flere får behandling og operasjoner enn noen gang før. Stadig flere sykdommer kan behandles og kureres. Hver eneste dag gjør tusenvis av ansatte en kjempejobb i sykehus og på legekontor. Men det er problemer også. Altfor mange som trenger behandling, må vente for lenge før de får det. Sykehusene har større utgifter enn inntekter og helsevesenet drives ikke like godt over alt. Disse problemene vil bli større hvis det ikke blir en mer helhetlig styring. Å løse problemene i helsevesenet er derfor ikke bare et pengespørsmål. Det er også et stort organisasjonsspørsmål. Arbeiderpartiet vil i årene som kommer øke bevilgningene til helse kraftig, men vi vil også forandre og reformere drift, finansiering og organisering av sykehusene.

Vårt sykehusvesen er et offentlig ansvar, og sykehusene skal i det vesentlige være eid og styrt av det offentlige. De skal sikre at alle som trenger det, får gode og likeverdige tilbud om behandling når de trenger det. Verken lommebok eller bosted skal avgjøre hvilke tilbud som gis, eller kvaliteten på dem. Våre sykehus skal ha en faglig medisinsk standard på linje med det beste i verden. De skal i hovedsak være basert på norsk kapasitet og kompetanse, men i et utstrakt samarbeid med andre land. Folks behov for gode tilbud og rask behandling skal være det avgjørende for all utbygging og drift av sykehus. Befolkningen skal ha et likeverdig sykehustilbud. Vi vil arbeide målbevisst for å fjerne store geografiske forskjeller i ventetid for behandling.

I tillegg til å dekke befolkningens behov for behandling utgjør sykehusene noen av landets største og viktigste kunnskapsbedrifter. De er nøkkelorganisasjoner for forskning, utvikling og utdanning på framtidsrettede og lovende områder som medisin og bioteknologi. De tilbyr krevende og spennende arbeidsoppgaver til en rekke forskjellige yrkesgrupper, og de utgjør en viktig forutsetning for trygghet og velferd i alle deler av landet.

Kvaliteten i vårt helsevesen krever et mer omfattende samspill mellom sykehusene, og mellom sykehus og primærhelsetjeneste. Primærhelsetjenesten er selve ryggraden i helsevesenet, og her er det påkrevd med en kraftig styrking. Arbeiderpartiet vil derfor sørge for en effektiv gjennomføring av fastlegereformen. Den vil gi alle innbyggerne rett til å velge en bestemt lege. Alle vil vite hvilken lege de skal kontakte, og legen vil kjenne pasientene godt og følge dem over tid, også i forholdet til spesialister og sykehus. Slik får hver enkelt økt trygghet for hjelp når de trenger det. Styrkingen av primærhelsetjenesten krever også at vi øker tilgangen på leger og øvrig helsepersonell til kommunene, og at vi forsterker arbeidet med å rekruttere til stillinger som er vanskelige å få besatt.

Den offentlige tannhelsetjenesten skal være god både i kvalitet og omfang. For personer med svak økonomi vil vi gjennomgå ordninger for økonomisk tilskudd til behandling.

Arbeiderpartiet ser det som en viktig oppgave å sørge for at forholdene legges til rette for bedre samordning, organisasjon og ledelse i sykehussektoren. Det er ikke akseptabelt at uklare organisasjonsforhold skaper usikkerhet om hvem som har ansvar for hva i det offentlige. Det svekker folks tillit til den offentlige helsetjenesten og skaper grobunn for uheldige alternative løsninger. Sykehusene må organiseres og styres slik at samfunnets samlede ressurser til behandling av syke - både

arbeidskraft, kunnskap, utstyr og penger - blir tatt i bruk på beste måte. Det samme må gjelde vår utdanningskapasitet og våre forskningsresultater. Store utbyggingsprosjekter må samordnes på nasjonalt plan, og arbeidsfordelingen mellom sykehusene må bli bedre. Dette vil gi bedre utnyttelse av ressursene og mer helse for hver krone. Det vil samtidig styrke grunnlaget for de mindre, lokale sykehus og dermed gi bedre akuttberedskap. Gjennom ny informasjonsteknologi skal sykehusene bindes sammen og knyttes opp mot primærhelsetjenesten i et nasjonalt helsenett. Hver enkelt vil med et slikt system få et helsekort som gjør at informasjon om den enkeltes helse er tilgjengelig på alle sykehus.

Arbeiderpartiet mener at de utfordringer og muligheter sykehussektoren nå står overfor, best kan ivaretas ved at staten tar ansvaret for både eierskap og finansiering av sykehusene. Et slikt samlet statlig ansvar må bygge på den hovedstruktur som er utviklet i de etablerte helseregioner, og som har vært basert på fylkeskommunalt eierskap og statlig finansiering. De største sykehusene, eller regionalt samordnede sykehus, bør være selvstendige juridiske og økonomiske enheter som kan styres etter samme modell som statsforetak. De bør ha styrer som ivaretar behovene for tilknytning til de regioner som de i hovedsak skal betjene. Lokalt folkevalgte må derfor være godt representert i styrene. Ordningen med pasientombud må bestå. Innenfor de fastlagte overordnede mål og rammer skal de enkelte sykehus ha et selvstendig ansvar for organisasjon og økonomi. Ved en slik omorganisering må sykehusene ikke ha med seg gammel gjeld som kan hindre oppgaveløsningen.

Regional og nasjonal samordning skal sikre opprettholdelse av en desentralisert struktur, samtidig som mulighetene til utveksling av kapasitet og kunnskap i tjenestetilbud og behandling blir effektivt utnyttet. Dermed blir det mulig å utjevne de nåværende forskjeller og gi gode og likeverdige tilbud til hele befolkningen.

I en slik modell vil det statlige ansvar for sykehussektoren være enhetlig og ubegrenset. Omdanning til aksjeselskap er uforenlig med en slik modell. De enkelte sykehus eller styrer skal ikke ha adgang til å beslutte salg eller nedleggelse. Større utbygginger eller viktige endringer i arbeidsfordelingen mellom sykehus skal forelegges Stortinget. Overordnede prioriteringer for de enkelte sykehus skal forelegges de lokale folkevalgte organer, som dermed har et ansvar for å sørge for at brukerne har god mulighet til å påvirke utformingen av sykehusstilbudet.

En egen opptrappingsplan for innsatsen i psykiatrien skal gjennomføres i perioden 1999-2006. Dette innebærer en sterk økning i bevilgningene både til driftsutgifter og investeringer. I kommunene skal behandlingstilbudet bli bedre, og det skal etableres flere tilpassede bo- og arbeidstilbud for psykiatriske pasienter i nærmiljøet. Arbeiderpartiet vil særlig satse på et bedre tilbud til barn og unge gjennom styrking av helsestasjoner, skolehelsetjenesten og psykososiale tjenester. Dette skal følges av flere døgn- og dagplasser og flere fagpersoner i poliklinisk virksomhet. Døgntilbudet i voksenpsykiatrien skal styrkes. Vi legger opp til økt poliklinisk behandling og bedre kvalitet. Antallet dagopphold ved de distriktpspsykiatriske sentrene skal også økes.

Arbeiderpartiet vil styrke samarbeidet med selvhjelpsgrupper og de pårørendes organisasjoner på dette området, blant annet gjennom støtte til deres arbeid.

Spiseforstyrrelser og spiseproblemer rammer mange barn, unge og voksne. Behandlingstilbudet er for dårlig, og det forebyggende arbeidet er for lite systematisk. Voksne som har med barn og unge å gjøre, må få mer kunnskap om tidlige symptomer og tegn. Både skolen og helsevesenet må bli flinkere til å sette dette problemet på dagsorden. Helsevesenet må styrke kunnskapen i alle ledd, og et virkemiddel til dette vil være å etablere faglige nettverk i primærhelsetjenesten og ved at enkelte sykehus tilbyr høyspesialisert behandling. Vi vil også bekjempe de holdninger i samfunnet som fremmer spiseforstyrrelser.

I årene som kommer vil mulighetene for behandling vokse, og flere eldre i befolkningen vil trenge pleie og omsorg. Samtidig blir det færre unge som går ut i arbeidslivet. Færre unge skal sørge for flere eldre. Arbeiderpartiet vil møte dette ved å utnytte arbeidskraften bedre gjennom mer fornuftig organisering og fordeling av arbeidet. En hovedutfordring i helse- og omsorgssektoren er å utnytte helsepersonellens kompetanse på den best mulig måte og unngå strid profesjonene imellom. Arbeiderpartiet vil også jobbe for å redusere ufrivillig deltidsarbeid.

Videre vil vi styrke arbeidsmiljøet og mulighetene for etter- og tilleggsutdanning. Bedre tilrettelegging for desentralisert utdanning gir mulighet for flere. Det kan få folk til å bli i de aktuelle yrkene og få inn i yrkene noen av de som står utenfor arbeidsmarkedet. Vi vil gjøre det enklere for innvandrere og flyktninger med helsefaglig utdanning fra land utenfor EØS-området å arbeide i sitt yrke, for eksempel ved hjelp av tilleggskurs og norskundervisning.

Mange av faktorene som påvirker vår fysiske og psykiske helse og vår evne til å mestre dagliglivet - som livsstil, familiesituasjon, sosialt nettverk, arbeidsmiljø, levekår, rusmidler, mobbing, vold og forurensingsproblemer - tilhører andre samfunnsarenaer enn helsevesenet. Derfor må vi legge økt vekt på helsekonsekvenser når politiske beslutninger fattes. Forebyggende helsearbeid skal prioriteres høyere. Slikt arbeid kan bidra til at den enkeltes spares for skader og sykdom. Det viktigste forebyggende arbeidet er knyttet til sosial utjamning og bedring av levekår. Men i tillegg er det viktig å bruke muligheten til informasjon og holdningsskapende arbeid i barnehager og skoler. Her må det særlig fokuseres på kostholdsvaner og mosjon. Helsestasjonene i Norge møter alle barn i alderen 0 – 18 år. En tverrfaglig innsats knyttet til helsestasjonene kan gi de som har ekstra behov et tilbud tidligst mulig. I et samfunn med stadige oppbrudd og sterkere sentralisering er det nødvendig å bygge opp og styrke sosiale nettverk. Gjennom helsestasjonene kan det bygges opp systemer som støtter barn og foreldre slik at de oppnår god fysisk, psykisk og sosial helse.

Arbeiderpartiet vil styrke skolehelsetjenesten og arbeide for en nærmere integrering av måsettingene i skolehelsetjenesten gjennom skolens læreplan.

Tobakk utvikler seg til å bli den viktigste enkeltårsak til for tidlig død og sykdom i årene framover. Arbeiderpartiet vil satse på nye forebyggende tiltak, særlig rettet mot ungdom. Vi vil støtte utviklingen av en internasjonal konvensjon for tobakksforebyggende arbeid under ledelse av Verdens helseorganisasjon.

Barnehageplass til alle som ønsker det

Arbeiderpartiet vil at alle småbarnsfamilier som ønsker det, skal ha tilbud om en godt tilpasset barnehageplass, til en rimelig pris.

Barnehager gir mulighet til sosial utvikling, pedagogisk veiledning og trygghet i viktige oppvekstår. Barnehagetilbud til alle som ønsker det, er viktig for barns velferd og utviklingsmuligheter og for at småbarnsforeldre skal ha mulighet til å kombinere omsorg for barn med arbeid eller utdanning. Gjennom full barnehagedekning vil foreldre ha reell frihet til å velge omsorgsform for barnet.

Målet om full barnehagedekning i år 2000 ble ikke nådd. Det er fortsatt for få plasser i forhold til behovet, og foreldrebetalingen er for høy. Satsingen har ikke vært tilstrekkelig, og innføringen av kontantstøtte bidro til at både kommuner og private bremsset tempoet i barnehageutbyggingen.

Med en konsekvent gjennomføring av Arbeiderpartiets prioriteringer i barne- og familiepolitikken vil det nå være mulig å nå full barnehagedekning i 2003. Da må den statlige finansieringen øke. Den skal trappes opp til 50 prosent av hva det koster å drive en barnehageplass i 2005. Kommunene skal dekke 30 prosent av det barnehageplassen koster. Dette vil legge til rette for lavere foreldrebetalning, mulighet for økt bruk av søskenmoderasjon og inntektsgraderte satser. For å nå målet om full barnehagedekning skal det innføres kommunal plikt til å tilby barnehageplass.

Arbeiderpartiet vil at private og offentlige barnehager skal likebehandles i forhold til offentlig støtte. Dette må innebære at de private innlemmes i de kommunale barnehageplanene, og at det utarbeides krav til de private om blant annet felles opptak og ansvar for barn med spesielle behov. Slik kan de private barnehagene gis økt økonomisk trygghet, og vi unngår et todelt barnehagetilbud.

Familiemønsteret er mangfoldig, og barnehagene må tilby ulike og fleksible ordninger tilpasset dette. Hver enkelt familie skal avlastes og imøtekommes på best mulig måte. Det skal utarbeides finansieringsmodeller som gjør det økonomisk enklere å ha en mer fleksibel åpningstid.

Det må bli et tettere samarbeid mellom barnehagen og foreldrene, blant annet gjennom brukerundersøkelser i den enkelte barnehage. Arbeiderpartiet må arbeide for å bedre kjønnsbalansen blant de ansatte i barnehage og skole, av hensyn til barna og behovet for rollemodeller.

Etter at full barnehagedekning er nådd, vil Arbeiderpartiet starte en gradvis oppbygging av et gratis korttidstilbud i barnehage for barn mellom 3 og 5 år. Dette vil bidra til at alle barn uavhengig av familiens økonomi har mulighet til å få del i et pedagogisk tilbud som forberedelse til skolegang.

Barn og unge som har vanskelige levekår

Noen barn og unge er utsatt for omsorgssvikt, overgrep og mobbing. Mentale lidelser, deriblant spiseforstyrrelser, kan i verste fall være livstruende problemer. Rusmisbruk forekommer, og enkelte utøver kriminalitet og vold.

Det er anslått at 70.000 barn i Norge lever under fattigdomsgrensen. Det vil si at familiene ikke har råd til det andre tar som en selvfølge. Arbeiderpartiet vil arbeide for å bedre disse barnas situasjon.

Samfunnet må bli bedre til å forstå forhold i familie, skole, nærmiljø og storsamfunn som medvirker til at slike problemer oppstår. En slik utvidet forståelse må omsettes i tiltak som kan påvirke eller fjerne disse.

Det forebyggende arbeidet må styrkes. Voksne som har med barn og unge å gjøre, må få bedre kompetanse om hvordan de kan oppdage det når noen viser tegn på å være utsatt for belastninger eller er i ferd med å utvikle problematferd. Dette gjelder ikke minst ansatte i skolen og ledere i barne- og ungdomsorganisasjoner.

Offentlig sektor er ikke samordnet slik at de totale ressurser og hjelpemuligheter kan utnyttes best mulig overfor de som har problemer. Dette vil Arbeiderpartiet gjøre noe med. Om nødvendig vil vi foreta endringer i lovverket.

Barnevernet skal gi trygghet og utvikling

Alle barn og unge har krav på trygghet, vern og gode muligheter til utvikling. Arbeiderpartiet legger til grunn at beslutninger som fattes knyttet til barnevern, skal være til barnets beste, og at barns meninger og synspunkter skal høres. Vi vil se barnevernet i en bred oppvekstsammenheng, der forebyggende arbeid gjennom barnehage, skole og fritid er det viktigste, også overfor barn som har problemer.

Samtidig er det behov for både tilbud om avlastning, supplering og mulighet til bruk av fosterhjem og institusjon. Dette må være tilbud som er faglig og etisk gode. Derfor vil Arbeiderpartiet innføre en godkjenningsordning for barnevernsinstitusjoner. En slik godkjenningsordning må ikke være til hinder for at det utprøves nye typer barnevernstilbud. Vi vil sikre kvaliteten i barnevernsinstitusjoner. Arbeiderpartiet vil understreke det offentliges ansvar for alle slike institusjoner. Vi vil også sette inn tiltak for å øke antallet fosterhjem. Kompetansen og oppfølgingen knyttet til dette skal økes, og fosterhjemmenes arbeidsvilkår styrkes. Barnevernstiltak må i størst mulig grad være lokalisert nær barnets hjemsted. Arbeiderpartiet vil gi barnevernet tilstrekkelige ressurser, slik at saker kan behandles hurtig. Arbeiderpartiet mener ventetiden for barnevernsaker må begrenses. Det må bli mer og bedre ressursbruk til kompetanse/fagfolk i barnevernet. Avlastning i store målestokk må gis til foreldre som trenger hjelp. Hjelp i krisesituasjon må prioriteres. Muligheten for faglig fornying gjennom etter- og videreutdanning bør styrkes for de som jobber i barnevernet. Dette er krevende arbeid, der det kreves både faglig, personlig, sosial og etisk kompetanse og evne til å bevare og videreføre sine kvalifikasjoner.

En trygg og aktiv alderdom

Eldre skal ha mulighet til selv å forme sine liv, bruke sine evner, følge opp sine interesser og ha innflytelse i samfunnet. De som trenger det, skal ha trygghet for nødvendig helse- og omsorgstilbud.

Folk lever lengre og pensjoneres tidligere enn før. Flere får oppleve en aktiv pensjonistlivstilvarelse. De fleste vil være i stand til å klare seg selv uten omfattende hjelp, men siden så mange blir meget gamle, øker behovet for omsorg og pleie sterkt.

Mange har ressurser de føler at de ikke får brukt i alderdommen. Arbeiderpartiet vil slå fast at alle skal ha mulighet til aktivitet og deltakelse. Eldresentre og andre samlingssteder og aktivitetstilbud har stor betydning. Vi vil legge forholdene til rette for at alle kommuner skal kunne tilby aktiviteter og deltakelse på eldresentre og ellers i samfunnslivet. Aktiviteter bør være en del av bemanningen.

Ulike former for kulturtilbud må være tilgjengelige, også for de som har ulike typer for funksjonshemninger. Det må i større grad enn i dag legges til rette for arenaer hvor barn, unge og eldre møtes. Et godt nærmiljø er avhengig av at generasjonene virker sammen og støtter hverandre. Både eldre og barn vil ha nytte av bedre kontakt med hverandre.

Kommuner og fylkeskommuner er lovpålagt å ha eldreråd. Noen steder mener de eldre at rådene ikke fungerer etter hensikten i loven. Praktiseringen av Lov om kommunale og fylkeskommunale eldreråd må innskjerpes og følges opp. Rådenes uttalelser må bli tillagt reell vekt i kommunenes beslutninger.

Egeninnsatsen er av stor betydning for å beholde en god helse. Likevel vil de fleste eldre på ett eller annet tidspunkt ha behov for helse- og omsorgstjenester. Alle skal være sikret et godt offentlig helsetilbud. Behandlingstilbud og rehabiliteringstjenester skal være tilgjengelige når man trenger det. Fastlegeordningen har stor betydning for å sikre eldre en god primærhelsetjeneste over hele landet. Det må legges stor vekt på forebyggende helsearbeid, blant annet gjennom et allsidig aktivitetstilbud.

Arbeiderpartiet vil satse mer på forskning på eldres sykdommer. Denne delen av medisinfaget er hittil svakt utbygget i Norge, men kommer til å få økende betydning i framtida. Det må også legges større vekt på psykologisk og psykiatrisk behandling blant eldre. Dessverre opplever en del eldre ensomhet og isolasjon, noe som har negativ effekt på den enkelte psykiske helse.

Arbeiderpartiet vil følge opp utbyggingen av eldreomsorgen også etter at handlingsplanen for perioden 1998-2001 er fullført.

Eldre må få muligheten til å bo hjemme så lenge de selv ønsker det, og så lenge det er forsvarlig. Det forutsetter at kommunene har en godt utbygget hjemmetjeneste. Så langt det er mulig, må de eldre selv få bestemme sine behov for tjenester. Det må være et nært samarbeid mellom den enkelte som behøver hjelp, slektninger og venner som bidrar og hjemmetjenesten.

Kommunene må satse på et bredt spekter av botilbud tilpasset ulike behov i ulike faser av alderdommen. Omsorgsboliger med heldøgns omsorg og pleie kan være et godt alternativ til sykehjem. Det samme kan bofellesskap der den enkelte bor for seg selv, men hvor det er tilsyn og felles måltider. Mange ønsker å bo i en egen leilighet, med mulighet til noe ekstra hjelp. Slike botilbud kan dempe presset på sykehjemmene og dermed sikre en plass til de som har få andre muligheter. Sykehjemmene bør tilby varierte tilbud, både permanent opphold og plasser for rehabilitering og avlastning. Behandling av demente og pleie ved livets slutt er vesentlige oppgaver på sykehjemmene. Personalet må være kompetente også for disse oppgavene. De som ønsker det, skal få tilbud om eget rom på sykehjem. Så langt det er praktisk mulig skal eldre selv bestemme over sin hverdag. Eldre som bor på institusjon, må i likhet med andre eldre få del i tilbudene som skal bidra til en rikere hverdag og fritid.

Deltakelse og like muligheter ved funksjonshemming

Mange har en funksjonshemming som får innvirkning på flere livsområder, og som forutsetter tilrettelegging på de fleste samfunnsområder. Arbeiderpartiet vil fortsatt arbeide for full deltakelse og likestilling for funksjonshemmede.

Arbeiderpartiet vil fortsatt styrke politikken overfor funksjonshemmede med særlig vekt på å endre forhold av sosial, fysisk, økonomisk, kulturell og strukturell art som hindrer full deltakelse og likestilling. Samtidig vil vi videreføre og forbedre tiltak som letter funksjonshemmedes situasjon i hverdagslivet. Arbeiderpartiet vil sikre funksjonshemmede arbeid ved å konkret arbeide for dette i samarbeid med de funksjonshemmedes organisasjoner, næringslivets arbeidstakerorganisasjoner, samt stat og kommune, slik at vi sikrer de funksjonshemmede arbeid i ordinære bedrifter.

Mindre byråkrati, mer samråd

Arbeiderpartiet vil at folk skal være medborgere, ikke kun brukere eller klienter. Det innebærer at velferd, tjenester og tilbud i større grad skal utformes av folk, og ikke ensidig for folk. Det innebærer å flytte ansvar, avgjørelser og bestemmelser nærmest mulig den det gjelder, og det innebærer mindre byråkrati og administrasjon – noe som gir mulighet til å satse mer på selve tjenesten. Slik kan vi både fjerne avmakt og øke den enkeltes medansvar for velferdstilbudene.

Direkte medvirkning. Folk skal ha mulighet til å delta i utformingen av tjenester og tilbud direkte, enten dette gjelder skole, barnehage, eldresenter, sykehjem – eller andre velferdsordninger. Dersom muligheten skal være reell, må den formaliseres. Dette kan for eksempel gjøres gjennom faste møtesteder for debatt og dialog, gjennom samråd, kontaktutvalg og høringer. Internett kan også bidra til å skape lett tilgjengelige møteplasser. Både enkeltmennesker, grupper, organisasjoner og andre sammenslutninger skal ha slike kanaler til direkte medvirkning. Arbeiderpartiet vil ta initiativ til å utvikle gode møteplasser og kanaler for dialog, både lokalt og nasjonalt.

Samordning. Alle tjenester og tilbud skal være organisert ut fra behovene til medborgerne og fellesskapet, ikke interessene til de enkelte sektorer eller profesjoner. Det må innebære mer samordning og mer samarbeid på tvers av dagens departementer, sektorer, etater, direktorater og profesjoner. Det skal ryddes opp i tilsyns- og kontrolljungelen. Delegering og ansvarsdeling må være basert på tillit, ikke på kontroll. Detaljstyringen skal reduseres, og ansvar og frihet gis lokalt. Dette er ikke minst viktig i møte med mennesker som trenger hjelp, støtte eller bistand fra ulike deler av offentlig sektor. De må ikke henvises til en gråsoner uten at noen tar ansvar for å gi bistand, samordne tiltak og følge opp. Den som tar imot en henvendelse første gang, må også ha ansvaret for å følge opp videre. De enkelte oppgaver må samordnes slik at ansvaret blir klart. Tiltakskjeder i for eksempel rusomsorgen må samordnes og organiseres slik at kjeden ikke blir brutt fordi ansvaret ligger på forskjellige nivåer.

Servicekontor. All informasjon i en kommune skal kunne få ved å henvende seg på ett offentlig servicekontor i kommunen, uavhengig av om spørsmålet gjelder statlig eller kommunal virksomhet. Det

skal være ett sted og ett telefonnummer. Arbeiderpartiet vil ha et slikt servicekontor i hver kommune i landet. Det skal ikke være statlig eller kommunalt, men statlig og kommunalt. Eksempel på oppgaver lagt til et servicekontor er deler av ansvarsområdet til teknisk etat, spørsmål til Husbanken, trygdekontor, ligningskontor, informasjon fra lensmannsetat og andre etater, mulighet til å komme i kontakt med kirken og posttjenester. Servicekontorene vil gi folk i en del distriktskommuner tilgang til tjenester og informasjon de i dag ikke har tilgang til lokalt.

Serviceerklæring. Den som får hjelp til en oppgave eller benytter et velferdstilbud, skal ha rett til en serviceerklæring. Serviceerklæringene skal inneholde informasjon om rettigheter og plikter, saksbehandlingstider, åpningstider, tilgjengelighet og retten til å klage og anke. Serviceerklæringer er et godt virkemiddel for å styrke kunnskapen om den enkelte etat, i tillegg til at det er nyttig informasjon for de som ikke er brukere av offentlige etater.

Døgnåpent. Kontakt med ulike offentlige kontorer og etater skal kunne skje døgnet rundt – når det passer den enkelte. Det skal være mulig å få informasjon, få utført enkle tjenester og kunne kommunisere. Internettløsninger er en forutsetning for å få dette til. Vi ønsker at offentlige etater skal være tilgjengelig 24 timer i døgnet gjennom internett. Innføring av ikt for å øke tilgjengeligheten må ikke føre til at offentlige kontorer yter et dårligere tilbud til de som ikke har internett. Også de faktiske åpningstidene på ulike offentlige kontorer, kulturtiltak og annet må ha åpningstider tilpasset folks hverdag og arbeidsdag. De skal holde åpent når folk har mulighet til å avlegge et besøk, ikke kun når de fleste er på jobb eller skole.

Mer rettferdig fordeling

Arbeiderpartiets fremste oppgave er å kjempe mot fattigdom, arbeidsledighet og sosiale forskjeller. Vi vil gi muligheter og redusere avmakt. Solidaritet, vilje og evne til fordeling er nødvendig nasjonalt og internasjonalt for at alle skal kjenne frihet og sikkerhet.

Dagens urettferdigheter kan ikke møtes med gårsdagens virkemidler. Dagens svar må ta globaliseringen alvorlig. Sammenhengen mellom det nasjonale og det internasjonale er blitt viktigere og tydeligere. Solidaritet, fordeling og demokrati kan ikke skilles.

Fattige land må gis bedre muligheter til å påvirke rammevilkårene for sin egen utvikling. Vi vil arbeide for solidarisk og langsiktig deltakelse i finansiering av utvikling, for å nå globale mål i kampen mot fattigdom. Trygghet er en avgjørende forutsetning for utvikling. Norge skal bidra til fred og sikkerhet internasjonalt og sikre vårt eget lands interesser. I dag lever millioner av mennesker på flukt fra krig og konflikter. Arbeiderpartiet vil arbeide lokalt og globalt for å gi beskyttelse til de som har flyktet fra sine hjem.

Nasjonalt vil Arbeiderpartiet snu utviklingen slik at det blir mindre forskjeller mellom de som har minst og de som har mest. Skattepolitikken skal bidra til dette. Arbeid til alle og gode velferdstjenester er grunnlaget for fordelingspolitikken. Arbeidsmarkedet må organiseres slik at det ikke støter stadig flere og yngre mennesker ut i en trygdetilværelse, og støtteordningene må innrettes slik at de oppmuntrer til aktivitet og deltakelse – ikke det motsatte. Retten til utdanning i kunnskapssamfunnet må være livslang, og alle må sikres gode muligheter til utdanning. Nye skritt må tas på veien mot økt likestilling mellom kjønnene, og solidariteten i pensjonssystemet må tas vare på til neste generasjon pensjonister. Det krever endringer, og Arbeiderpartiet må finne virkemidler for å nå fram til de som har størst problemer slik at de blir en del av fellesskapet.

Et arbeidsliv med plass til alle

Arbeiderpartiet vil ha et arbeidsliv med plass til alle. Sosiale forskjeller er mer enn noe annet knyttet til mangel på arbeid. En jobb sikrer den enkelte inntekt, et sosialt nettverk og mulighet til å bruke sine evner og ressurser. At alle som kan arbeide gjør det, er samtidig den viktigste forutsetningen for finansiering av velferden.

Svak arbeidsevne på ett område behøver ikke bety redusert arbeidsevne på et annet. Arbeidslinjen innebærer at folk skal motiveres til å fortsette i lønnsarbeid framfor å gå over på trygd, men hvis dette skal være reelt, må også de som stiller svakest i arbeidsmarkedet gis mulighet til en plass der. Det innebærer at arbeidslivet må organiseres inkluderende, og at skatte- og trygdesystemet må legges til rette for å kombinere arbeid og trygd.

For noen er det ikke mulig å ta lønnet arbeid. Alle som mister muligheten til å delta fullt ut i arbeidslivet og ikke har inntekt, skal sikres en grunnleggende økonomisk trygghet gjennom trygdesystemet. Dette må

også gjelde unge alvorlig syke som ennå ikke har tjent opp trygderettigheter. Trygdesystemet må være fleksibelt, med muligheter til å lage opplegg tilpasset det enkelte individs situasjon.

Dagens trygdesystem har et for klart skille mellom de som har og de som ikke har arbeid. Arbeiderpartiet vil fortsette arbeidet med å øke mulighetene til å kombinere trygd og arbeid i ulike faser av livet. Det må være mulig både å være trygdemottaker og arbeidstaker. Vi vil vurdere innføring av 30 prosent uføregrad som inngangsvilkår for uførepensjon, hvis dette gir flere mulighet til arbeid kombinert med trygd. Folk som har en viss arbeidsevne, bør kunne fortsette i arbeidslivet på deltid i stedet for å bli helt uføretrygdet. Dersom arbeidsaktiviteten er av et slikt omfang at det kan bli snakk om avkortning i uføretrygden, må regelverket mykes opp slik at det blir lettere å kombinere trygd og arbeid uten å tape økonomisk.

Antallet sykemeldte og uføretrygdete øker. Arbeiderpartiet vil vri denne utviklingen over i en mer positiv retning. Vi må også være villige til å vurdere endringer i regelverket på området. Arbeiderpartiet vil ikke svekke arbeidstakernes rettigheter i sykelønsordningen, men satse på tiltak som fremmer helse og forebygger sykdom i arbeidslivet. En forutsetning for å lykkes er at arbeidsgivere tidlig følger opp den sykemeldte og legger til rette for at vedkommende kan fortsette i arbeid. Bruken av aktiv sykemelding må intensiveres, samtidig som ordningene med lønns- og driftstilskudd og støtte til nettverksarbeid må styrkes. Ordningene må gjøres mest mulig aktiviserende både overfor den sykemeldte og for bedriftene. For dem som i en mer begrenset periode kan komme i full ordinær jobb igjen, er attføring og særlig opplegg for attføring internt på vedkommendes bedrift en mulighet til fortsatt deltakelse i arbeidslivet.

Arbeiderpartiet vil gjennomføre et opplegg med stillingstilskudd, som skal gjøre det lettere for arbeidsgivere å ansette arbeidstakere med langvarig begrenset yteevne. Dette innebærer at bedriften vil motta en overføring i en avtalt tidsperiode, når dette er å foretrekke for alle parter. Et annet lignende tiltak er å legge til rette for «lette» jobber, der det offentlige bidrar med lønnsstilskudd i både privat og offentlig virksomhet, som et alternativ til trygd.

Et seniortilskudd kan gjøre det mulig å bli i arbeid for flere eldre arbeidstakere som ønsker det. Det er et godt alternativ til tidligpensjonering eller uføretrygd. Målet må være å bidra til et mer fleksibelt arbeidsmarked, slik at færre som vil arbeide, faller utenfor.

Det er en særlig utfordring å sikre deltakelse i det ordinære arbeidslivet for funksjonshemmede. Mange blir stående utenfor arbeidsmarkedet til tross for at de har arbeidskapasitet og ofte også ettertraktet utdanning. Viktige tiltak er å legge til rette for fysisk adgang til offentlige og private bygg for funksjonshemmede, bedre skyssordninger, arbeid med bistand og annen personlig støtte, bedre tilrettelegging av rehabilitering og arbeidstrening, samt mulighet til utdanning. Samfunnet må til enhver tid gjøre maksimalt for å redusere funksjonshemmingens følger for enkeltmennesker. Funksjonsdyktighet skal ikke avgjøre den enkeltes levekår.

En del enslige forsørgere har det vanskelig økonomisk, og de er overrepresenterte i grupper med lav inntekt. For mange skyldes dette at de har dårlig tilknytning til arbeidslivet, noe som igjen kan ha sammenheng med lite eller avbrutt utdanning. Arbeiderpartiet vil forbedre støtten til og tilbudet om

utdanning for enslige forsørgere ved å lempe på kravet om nødvendig utdanning, slik at enslige forsørgere som har fagutdanning, også kan ta en yrkesrettet utdanning på tre år.

En permanent arbeidsmarkedspolitikk er viktig for å lette omstillinger i arbeidslivet uavhengig av nivået på sysselsettingen. Selv i perioder med lav arbeidsledighet er det svært viktig med en aktiv arbeidsmarkedspolitikk. Denne må særlig innrettes mot å følge opp langtidsledige. Arbeiderpartiet vil sørge for et tilstrekkelig antall tiltaksplasser slik at de som har størst problemer med å få jobb, gis et tilbud. Vi vil gjeninnføre ungdomsgarantien slik at alle under 25 år er sikret arbeid eller kvalifisering.

Arbeiderpartiet går inn for å styrke arbeidsmarkedsbedrifter i arbeidet med å gi plass til alle i arbeidsmarkedet. Disse bedriftene har gjennom en årekke arbeidet med utføring av personer til nytt arbeid. I tillegg driver disse bedriftene arbeidstrening og annet tilpassningsarbeid.

Sosialhjelp er ment som økonomisk bistand i vanskelige situasjoner. Likevel er dette for noen en tilnærmet varig inntektskilde. Slik skal det ikke være. Sosialkontorene må i større grad arbeide for at mottakere av sosialhjelp kommer inn i tiltak som kan tilbakeføre den enkelte til arbeid eller utdanning. Dette arbeidet må skje i samarbeid med andre involverte etater, som trygde- og arbeidskontor. Det er nødvendig å redusere tiden det tar før man finner ut hvilke tiltak langvarige sosialhjelpsmottakere skal overføres til. Den enkelte må også få en hurtig avklaring på sin situasjon og muligheter.

Trygder og stønader må innrettes slik at de oppmuntrer til og gjør noe lønnsarbeid mulig. Men det krever også et arbeidsliv som er innrettet for de som har redusert arbeidsevne, de som vil kombinere trygd og arbeid, omsorg og arbeid eller utdanning og arbeid. Både private og offentlige arbeidsgivere må ta hensyn til at arbeidstakere i forskjellige faser av livet har mulighet til å yte forskjellig innsats. Arbeidsoppgaver og arbeidssituasjon må i større grad tilpasses hver enkelt. I et arbeidsliv hvor den enkeltes kompetanse blir en stadig viktigere ressurs, må alle arbeidstakere ha mulighet til å utvikle seg i jobben, bygge på eller bygge om sin kompetanse og ha innflytelse på egen arbeidssituasjon. Å ta alles evner og ressurser i bruk representerer en enorm mulighet til utvikling for norske bedrifter.

Arbeiderpartiet vil arbeide for å videreutvikle arbeidsmiljøloven fram mot en helhetlig arbeidslivslov. En «Lov om arbeidslivet» kan ta opp i seg problemstillinger knyttet til nye gruppers krav og behov. Den bør også gi løsninger på problemstillinger som skapes med innføringen av ny teknologi, nye arbeidsformer og nye måter å kombinere fritid og arbeid på. En arbeidslivslov bør vektlegge økte muligheter til å variere arbeidsmengden i løpet av livet, bidra til et mer inkluderende arbeidsliv og gi større åpninger for å kombinere trygd og arbeid. Arbeidstakernes rett til å gjennomføre helsebringende tiltak på arbeidsplassen må sikres. Arbeidsgiverne må stimuleres til positive tiltak for helse og trivsel. Vi kan ikke avskaffe ensidige arbeidsbevegelser og tunge jobber, men vi trenger bedre tiltak for å motvirke mistriivsel og sykdom som kan følge av dem. Mobbing, vold og diskriminering på arbeidsplassen må motarbeides.

Fleksibilitet og permisjonsordninger i arbeidslivet

Stadig flere ønsker og har mulighet til å tilpasse arbeidstid og arbeidssted slik det passer deres livssituasjon best. Antallet hjemmekontor vokser. Dette kan gi mulighet for økt frihet, men det kan også

føre til større problemer med å skille mellom arbeidstid og fritid. Arbeiderpartiet mener at arbeidsmiljøloven må få bestemmelser som regulerer arbeidsforholdene også ved slike fleksible lønninger.

Noen ønsker å jobbe mindre, og det kan være flere grunner til det: Noen vil ned i arbeidstid når de har små barn, andre vil trappe ned når de blir eldre og noen ønsker å bruke mer tid på omsorg for aldrende foreldre. Dialogen partene i arbeidslivet har startet i forhold til en «tidskontoordning» for alle arbeidstakere, er positiv. Det vil kunne gi arbeidstakere mer av et gode som i perioder av livet er knapt: tid. Arbeidstakervernet for gravide bør styrkes.

Det siste tiåret har Arbeiderpartiet stått i spissen for en kraftig utvidelse av foreldrepermisjonen. Dette har radikalt forbedret småbarnsforeldres mulighet til å kombinere omsorg og arbeid eller utdanning. Arbeiderpartiet vil i årene som kommer arbeide videre med å forbedre og utvide dagens foreldrepermisjon. De første trinnene i utvidelsen skal beholdes. Dette er viktig for å nå stadig større grad av likestilling også i omsorgsarbeidet. Barn trenger far like mye som mor. Da må det også legges til rette for dette helt fra småbarnsårene. Foreldrepermisjonen skal også gjøres mer fleksibel i forhold til hvordan hver enkelt ønsker å ta ut sin permisjonstid.

Læring gjennom hele livet

Arbeiderpartiet vil bruke kompetansereformen til å sikre alle voksne mulighet til etter- og videreutdanning.

Det stilles stadig større krav til den enkelte om oppdatering, fornyelse og påfyll av kompetanse. Derfor må etter- og videreutdanning være en mulighet for alle. Hvis ikke vil kunnskapskløfter og sosiale forskjeller øke og nye vokse fram. Alle skal sikres reell rett til utdanningspermisjon. Statens lånekasse for utdanning må bedre tilpasses voksne under utdanning, og partene i arbeidslivet bør sammen utvikle ordninger for støtte til livsopphold i utdanningsperioden. Arbeiderpartiet vil følge opp nasjonal handlingsplan for kompetansereformen, som er laget i samarbeid mellom partene i arbeidslivet og staten.

Alle har nåformell rett til grunnskole og videregående opplæring. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at den enkelte kan få opplæringstilbud tilpasset og kombinert med arbeid. Her må det blant annet gjøres bruk av undervisning over internett. I tillegg må det være mulighet for å følge et ordinært utdanningsløp gjennom skolen, for de som ønsker det. Til sammen krever dette endringer i utdanningsinstitusjonenes organisering og et nært samarbeid mellom skolen, voksenopplæringsorganisasjonene og arbeidslivet.

Arbeiderpartiet vil også legge til rette for at den enkelte skal kunne ta etter- og videreutdanning uavhengig av geografisk avstand til høyskoler og universitet. Det må satses på flere desentraliserte universitets- og høyskoletilbud, studier over internett og elektroniske klasserom.

Arbeiderpartiet vil utvikle et forsknings- og utviklingsmiljø for livslang læring for Norge og Norden, basert på prinsipper om organisasjonslæring og yrkespedagogikk. Utgangspunktet må være næringslivets og offentlig sektors behov. I samarbeid med universitetene, høyskolene og arbeidslivets organisasjoner vil vi arbeide for å opprette et nasjonalt senter for etter- og videreutdanning i arbeidslivet. Dette kan blant

annet bygge på den nye voksenopplæringsinstitusjonen som er under etablering og den elektroniske møteplassen Norgesuniversitetet.

Arbeiderpartiet vil få på plass et nasjonalt system for dokumentasjon og verdsetting av voksnes realkompetanse, med legitimitet både i arbeidslivet og utdanningssystemet. Med realkompetanse mener vi kunnskap ervervet i arbeidslivet, frivillige organisasjoner og annet. Denne kompetansen må anerkjennes og telle med i arbeidslivet og ved opptak til utdanning.

LO og NHO har tatt opp spørsmålet om hvordan en ordning med finansiering av livsopphold i forbindelse med etter- og videreutdanning som den enkelte arbeidstaker ønsker, skal kunne omfatte hele arbeidslivet. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at en slik ordning kan etableres. En bør gjennom diskusjon mellom arbeidslivets parter og politiske myndigheter bli enig om hvordan dette kan organiseres og gjennomføres.

Arbeidsgiver skal fortsatt ha ansvar for opplæring og utdanning som er knyttet direkte til behov for kompetanseutvikling i den enkelte virksomhet. Men det bør også knyttes muligheter for offentlig støtte til analyser av kompetansebehov og gjennomføring av opplæringsplaner i bedriftene. Verdien bedriften skaffer seg gjennom investeringer i menneskelig kapital, bør kunne synliggjøres på samme måte som andre investeringer.

Kompetansereformen skal gi muligheter for alle. Det innebærer at de som faller utenfor det ordinære arbeidsmarkedet, må ha spesielle tilbud. Arbeidsmarkedsopplæringen må knyttes nærmere til arbeidsplassene gjennom utdanningsvikariater og fadderordninger. Det må i tillegg utvikles et variert pedagogisk tilbud tilpasset den enkelte.

Arbeiderpartiet vil de kommende årene ta et krafttak for å gi tilbud til de med lese- og skrivevansker. Det må etableres tilbud lokalt der også voksenopplæringsorganisasjonene trekkes inn. Deres erfaringer som folkeopplysere og kunnskapsformidlere må utnyttes og brukes på dette feltet. I tillegg må det i større grad bli gitt rom for og informasjon om mulighetene til å avlegge muntlige eksamener framfor skriftlige.

Økonomisk mulighet til å ta utdanning

Arbeiderpartiet vil at alle, uavhengig av sosial og økonomisk bakgrunn, skal ha mulighet til å ta den utdanning de ønsker. Rekrutteringen, særlig til høyere utdanning, er fortsatt svært skjev både sosialt og i forhold til kjønn. Det finnes neppe ett enkelt svar på hvordan dette kan endres, men en klar forutsetning er at alle skal ha økonomiske muligheter til å ta utdanning.

Studiefinansieringen skal bidra til å sikre lik rett til utdanning. Hovedtyngden av støtten skal gis gjennom stipend og rentefritak i studietiden. Arbeiderpartiet vil styrke studiefinansieringen i videregående opplæring og prioritere å øke utbetalingene til den enkelte student gjennom å øke kostnadsnormen, slik at det blir lettere å studere på heltid uten jobb ved siden av studiene. Det kan også bidra til at utdanningen gjennomføres på kortere tid. Vi vil videreføre ordningen med omgjøring av lån som stipend ved fødsel.

Denne støtten skal følge utvidelsene i den betalte foreldrepermisjonen. Arbeiderpartiet vil arbeide for en mer sosialt rettferdig ordning for tilbakebetaling av studielån.

Studiefinansiering gir trygghet for inntekt under utdanning. Minst like viktig er det å sørge for et bolig- og velferdstilbud som gjør utgiftene håndterlige mens man tar utdanning. Arbeiderpartiet vil organisere en del av velferden for studenter gjennom studentsamskipnadene. Det skal bygges flere studentboliger enn før, og vi vil styrke samskipnadens mulighet til å tilby barnehageplass til studenter som har behov for det. Det bør øremerkes billige tomter til studentboliger. Arbeiderpartiet vil søke å finne løsninger som styrker studentenes rettigheter i vertskommunen.

Bolig til alle

Arbeiderpartiet vil bidra til å sikre alle en god bolig i et godt bomiljø med boutgifter som står i rimelig forhold til inntekten. Vi vil arbeide for en boligbygging som dekker etterspørselen på det ordinære boligmarkedet, og som samtidig gir tilbud til grupper med spesielle behov.

Unge mennesker som skal etablere seg for første gang, møter i store deler av landet et boligmarked med svært dyr inngangsbillett. Dette bidrar til å skape forskjeller mellom de som har kapital til å betjene store lån, og de som ikke har. Også andre har problemer i et boligmarked preget av høyere etterspørsel enn tilbud av boliger, der særlig mindre leiligheter og boliger til en rimelig pris er mangelvare. Markedet alene er ute av stand til å sikre alle gode boliger og boforhold. Derfor må kommunesektoren fortsatt være et viktig redskap for å nå våre boligpolitiske mål.

Arbeiderpartiet vil sette fart i boligbyggingen. Det krever innsats både fra offentlige og private aktører. Utfordringene er forskjellige fra kommune til kommune. I flere kommuner er det mangel på byggeklare tomter, noe som kan være et resultat av mangelfull planlegging.

Hver enkelt kommune bør utarbeide en helhetlig boligplan. En slik plan må dekke behovet for boligbygging, samt infrastruktur og analyser av befolknings sammensetning med til- og fraflytting. Kommunene bør ha et tett samarbeid med private utbyggere, særlig boligkooperasjonene. For å få til en tilstrekkelig stor utbygging er en «overregulering» av arealer nødvendig. Det må til enhver tid være regulert tomter til et stort antall boliger. Samtidig bør både stat og kommune kunne bruke eller omregulere en større andel av sine egne tomtearealer eller bygningsmasse til boligformål.

Regulering av tomter og bygging av boliger er omfattet av et komplisert regelverk. Dette kan hindre rask og effektiv boligbygging. Planmyndighetene må organiseres bedre og styrkes slik at saksbehandlingstiden reduseres. Regelverket skal gjennomgå med sikte på forenkling. Arbeiderpartiet vil at eieren av en bolig skal ha mulighet til å eie den tomte vedkommende har bygget sin bolig på. Ordningen med festetomter bør derfor avvikles.

Arbeiderpartiet vil styrke Husbanken slik at den kan bidra til å gjøre det mulig for alle å disponere en bolig med alminnelig standard. Derfor må folk få tilbud om lån på rimeligere vilkår. For boliger under 95 kvm

som oppfyller Husbankens krav til finansiering, bør det ytes oppføringslån opp mot 80 prosent av godkjente kostnader. Egne låne- og tilskuddsordninger for unge og vanskeligstilte må bedres slik at de får mulighet til å skaffe seg en nøktern bolig. Samarbeid med kommuner, boligsamvirket og andre er viktig for å realisere dette. Kommunene bør kunne tilby fullfinansiering ved hjelp av etableringslån og lempe på kravet til behovsprøving, slik at ordningen med etableringslån utvikles i retning av et rettighetslån.

Ungdom og studenter etterspør ofte midlertidige boliger, og det bør legges vekt på å utvikle areal- og kostnadseffektive løsninger som kan få ned bokostnadene for de som vil leie. Det offentlige, studentsamskipnader og private aktører må sammen sørge for at tilbudet om utleieboliger blir bedre. Tilbud om flere rimelige boliger kan også bidra til å presse prisene nedover i markedet. Det skal bygges flere studentboliger på studiesteder hvor boligmarkedet er presset. Låne- og tilskuddsordningene, samt regelverket i Husbanken, må gjennomgå. I tillegg til rene utleieboliger må det legges til rette for å bygge lavinnskuddsboliger som kombinerer elementer fra leie- og eierboliger. Med bidrag både fra myndigheter, utleiende og leietakere bør det bygges opp et fond som kan sikre mot husleietap og bidra til å skape et mer effektivt leiemarked.

Norge har flere tusen bostedsløse. Dette kan vi ikke være bekjent av. Med basis i de største byene, vil Arbeiderpartiet gjennomføre et eget prosjekt for gode boløsninger og sosialtjenester overfor bostedsløse og andre som har vanskelig for å vinne innpass i boligmarkedet.

Arbeiderpartiet vil motarbeide klasseskiller basert på bostandard og fortsatt arbeide for mangfold i bomiljøene. Støtte- og finansieringsordninger for utleieboliger og lavinnskuddsboliger utformes slik at de ikke fører til utvikling av spesielle eller avgrensede boligområder for svakstilte. Bedring av bostøtten for varig vanskeligstilte er en forutsetning for en rimelig balanse mellom bostøtten og inntekt.

Et solidarisk pensjonssystem

Arbeiderpartiet vil sikre trygghet for en forutsigbar inntekt i alderdommen. Alle skal ha en alderspensjon som de kan leve av, og som står i et rimelig forhold til inntekten de har hatt i arbeidslivet.

Folketrygden ble innført med to klare mål. Den skulle garantere alle pensjonister i landet en minsteinntekt, og den skulle gjennom tilleggspensjonene sørge for at den enkeltes pensjon gjenspeilet det som var betalt inn i løpet av årene i lønnsarbeid. Slik ville alle ha interesse av å bidra til å finansiere et felles pensjonssystem.

Siden er det skjedd store endringer, både i samfunnet og i det samlede pensjonssystemet. Folk lever lenger og har flere år som pensjonister, kvinnene har gått ut i arbeidslivet og arbeidsmarkedet er forandret. Arbeidstakere bytter arbeidsplass oftere. Stadig flere tar lang utdanning og får fast lønnsarbeid seint i livet. Det tunge fysiske slitet er redusert i enkelte yrker og bransjer, mens det på andre arbeidsplasser, for eksempel i omsorgsyrkene, kan være tungt både fysisk og mentalt.

Dagens pensjonssystem er preget av at Folketrygden gradvis er blitt «flattere». Det vil si at forskjellen mellom det å kun ha minstepensjon og det å også ha tilleggspensjon, er redusert. Dette gjør at behovet for

og etterspørselen etter private tilleggspensjoner øker. Over halvparten av alle sysselsatte lønntakere omfattes av en pensjonsordning tilknyttet arbeidsplassen, en tjenestepensjon. I tillegg kommer individuell pensjonsforsikring og sparing. En stadig større andel av folks pensjonsinntekter kommer fra ordninger på siden av Folketrygden. Til sammen gjør dette at forskjellen pensjonistene imellom har økt.

Utviklingen gjør at solidariteten og fordelingen i det samlede pensjonssystemet settes under press. Solidariteten mellom generasjonene presses ved at utgiftene til Folketrygden vil stige kraftig de neste tiårene, med et økende antall pensjonister og flere med fullt opptjente tilleggspensjoner. Når inntektene fra oljevirkosomheten samtidig går ned, blir utfordringen stor for dagens unge som må finansiere framtidige pensjonisters rettigheter gjennom sitt arbeid. Solidariteten og fordelingen folk imellom presses når deltakelse i en god tjenestepensjonsordning, eller en helt privat pensjon, blir stadig viktigere for økonomisk sikkerhet i alderdommen. Slik øker forskjellene mellom arbeidstakere med og uten tjenestepensjon, mellom de i og utenfor yrkeslivet, og mellom de med og uten rent private pensjonsordninger.

De siste årene er det gjennomført flere store utredninger om pensjoner i Norge. Med bakgrunn i dette vil Arbeiderpartiet ta initiativ til at det nedsettes en pensjonskommisjon der alle partiene på Stortinget er representert. Mandatet skal være å vurdere reformer i det samlede pensjonssystemet. En slik kommisjon er nødvendig fordi pensjonsreformer må ha en bredest mulig forankring på tvers av partipolitiske skillelinjer. Bare på den måten kan vi sikre et varig og stabilt pensjonssystem. Framdriften i kommisjonens arbeid må være slik at det kan behandles i løpet av neste stortingsperiode (2001-2005).

Arbeiderpartiets utgangspunkt for en slik gjennomgang av pensjonssystemet er

- Det samlede pensjonssystemet, folketrygd, tjenestepensjoner og rene private ordninger må utformes slik at det i sum ikke svekker solidariteten og øker forskjellene blant framtidige pensjonister.
- De framtidige pensjonsutgiftene vil være tunge for samfunnet å bære. Men usikkerheten forbundet med dette må ikke skyves over på det enkelte individ. Den må i størst mulig grad bæres av fellesskapet.
- Økonomien i Folketrygden må sikres for framtida.
- Folketrygden skal, slik det var forutsatt da den ble vedtatt, utgjøre en kombinasjon av grunntrygghet for alle gjennom en minstepensjon og en inntektssikring gjennom tilleggspensjoner. Reguleringen av grunnbeløpet må følge den alminnelige inntektsutviklingen.
- Det er viktig at et nytt pensjonssystem legger til rette for at eldre kan arbeide. Det må gis bedre muligheter til avtrappingsjobber og mindre krevende arbeid for eldre på arbeidsmarkedet. Måsettingen må være at personer som ellers ville tatt full pensjon eller blitt utstøtt fra arbeidsmarkedet beholder sin tilknytning til yrkeslivet lengst mulig. Det må sikres valgfrihet med hensyn til pensjoningstidspunkt, samtidig som rettighetene sikres for arbeidstakere som har behov for å trappe ned eller slutte.
- Diskriminering av kvinner må unngås, og skjevheter som rammer urettferdig må rettes opp. Ulikheter i levetid skal ikke slå ut.
- Forholdet mellom skattefinansiering og fondsoppbygging må gjennomgås.
- Det bør vurderes endringer i Folketrygdsystemet slik at pensjonene regnes ut fra første opptjente krone.

- Pensjonskapitalen må forvaltes i samarbeid med de ansatte, og på en slik måte at den gir forutsigbarhet og trygghet for framtidige utbetalinger.
- Pensjonsytelsene bør være slik at de gir økonomisk trygghet resten av livet.

Et rettferdig skattesystem

Arbeiderpartiet vil ha et skattesystem som gir stabile inntekter til felles velferdsløsninger og fremmer sysselsetting, rettferdig fordeling og bedre miljø. Beskatningens fremste formål er å finansiere velferdsordningene og med det sikre trygghet og fordeling. Dette må forenes med hensynet til verdiskaping og sysselsetting, slik at ikke grunnlaget for velferden svekkes. Utformingen av skattesystemet skal baseres på stabilitet, likebehandling, skatt etter evne, jobbskaping, effektiv skattekontroll og på at forurenser skal betale.

Beskatningen skal oppleves som rettferdig og forutsigbar. Alle skal bidra, og de som har mest skal betale mest. Det er gjort store reformer i skattesystemet de seinere årene. Skattegrunnlaget er utvidet samtidig som skattesatsene er redusert. Dette har gitt bedre fordeling og et tryggere grunnlag for de offentlige inntektene. Det er samtidig behov for nye reformer som både gir en mer rettferdig fordeling og som styrker skattegrunnlaget.

Arbeiderpartiets skattereformer vil bygge på

- lavere skatt på arbeid
- økt skatt på store kapitalinntekter, formuer og eiendommer
- endre momssystemet slik at det i utgangspunktet skal være moms på alle typer varer og tjenester. Der det ikke skal være moms eller satsene skal være lavere enn den generelle, skal det begrunnes særskilt
- skatt og avgifter på forurensning
- fjerne smutthull i skattesystemet, gjøre forenklinger og bedre skattekontrollen

Selv om skatten på arbeid for normale og lave arbeidsinntekter har blitt redusert, er det behov for å redusere skatten på arbeid ytterligere. Dette kan kombineres med økt skatt på store kapitalinntekter, formuer og eiendommer. Blant annet behandles ulike formuesobjekter og eiendommer svært ulikt fordi de blir taksert forskjellig. En mer rettferdig og konsekvent taksering vil gi grunnlag for en mer rettferdig beskatning. For å få en mer rettferdig fordeling av skatt på formuer og eiendommer vil Arbeiderpartiet kombinere utvidet skattegrunnlag med økte bunnfradrag.

Skattesystemet skal bidra til verdiskaping og sysselsetting. Derfor er det viktig å sikre likebehandling av ulike næringer, investeringer og spareformer. Som en del av et inntektspolitisk samarbeid vil Arbeiderpartiet øke retten til fradrag for fagforeningskontingent ved fastsettelse av inntektsskatten.

Utformingen av skattesystemet må ta hensyn til regler i andre land. Skatte- og avgiftssystemet kan derfor ikke utformes uavhengig av systemene i land vi konkurrerer med. Systemet med miljøavgifter og/eller omsettelige utslippskvoter skal videreutvikles.

Arbeiderpartiet vil legge om momssystemet, slik at det også skal omfatte tjenester. Tjenester utgjør en stadig økende andel av privat forbruk. Moms også på tjenester vil bidra til å sikre framtidige inntekter fra merverdiavgiften. Det vil gi mindre konkurransevridning og redusere omfanget av avgiftsmotiverte tilpasninger. I tillegg vil det forenkle regelverket betydelig og gi flere avgrensningsmuligheter. Utvidelse av momsgrunnlaget gir grunnlag for å redusere avgifter på andre områder, eller for å kunne øke tilskuddene til områder og formål vi vil prioritere.

Kamp mot global fattigdom

Solidariteten og kravene til fordeling kan ikke stanse ved Norges grenser. Arbeiderpartiet vil forsterke kampen mot fattigdom og marginalisering, med vekt på de svakeste landene som ikke har ressurser og evne til å mestre disse utfordringene alene.

Arbeiderpartiet er forpliktet av og vil følge opp FN og OECDs internasjonale utviklingsmål om å redusere andelen av verdens befolkning som lever i fattigdom med minst 50 prosent innen 2015.

En viktig forutsetning for at internasjonalt samarbeid skal lykkes, er at land fører en politikk som er ansvarlig, demokratisk og fattigdomsrettet. Vi må skape et samspill mellom handel, investeringer, gjeldslette, bistand og mobilisering av nasjonale ressurser som er utviklingsfremmende.

For å sikre at økonomisk vekst også kommer fattige til gode, må det treffes politiske tiltak som motvirker markedets tendens til å marginalisere grupper av befolkningen. Det må i størst mulig grad legges etiske normer til grunn for handel. Framfor alt må de fattige gis makt. Dette vil føre med seg til dels harde konflikter i mange land. I denne kampen vil vi stå solidarisk sammen med våre søsterpartier, fagbevegelse og andre organisasjoner som har samme mål som oss.

Verdensbanken og de regionale utviklingsbankene må ha som sitt primære formål å bidra til redusert fattigdom i verden. Det internasjonale valutafondets (IMF) hovedrolle er å overvåke det internasjonale valutasystemet, og det skal bistå sine medlemsland ved alvorlige betalingsbalansevansker. Arbeiderpartiet vil gjennomgå disse institusjonene med tanke på å gi folk i utviklingslandene større innflytelse. Vi er imot tiltak disse institusjonene setter i verk som innebærer økte avgifter på helse og utdanning i utviklingslandene. Globaliseringen og den økte sårbarheten i det internasjonale økonomiske systemet stiller nye krav til disse finansinstitusjonene. Utviklingsbankene må videreutvikle sin pådriverfunksjon for en fattigdomsrettet økonomisk politikk. Dette må utvikles i et demokratisk basert styresett i mottakerlandene.

Norge har sammen med andre småland og land med svake økonomier stor interesse av et internasjonalt regelverk for verdenshandelen som forplikter alle stater. Når konflikter oppstår, gir det de svake en beskyttelse mot de sterke. Derfor er det viktig å delta aktivt i utformingen av regelverket innenfor Verdens Handelsorganisasjon (WTO). Arbeiderpartiet vil arbeide for en ny bred forhandlingsrunde i WTO der fattige lands spesielle behov og interesser ivaretas. Disse landene må gis en reell mulighet til å delta aktivt i forhandlingene og dermed være med på videreutviklingen av handelsregelverket. Framfor alt må disse landene gis mulighet til å utvikle lokalt næringsliv som gir inntekter og kunnskapsoppbygging også

i fattige lag av befolkningen. Utviklingslandene må få bedre muligheter til å delta der beslutningene fattes i WTO, både gjennom økte ressurser til å følge med i forhandlingsprosessen, til å føre tvistesaker, og gjennom bedre adgang til forhandlingsbordet.

Interessene til eierne av de flernasjonale selskapene må vike dersom de kommer i konflikt med fattige menneskers muligheter til å bygge en tryggere økonomisk framtid. Forvaltningen av oljefondet må være i samsvar med målene i norsk utenrikspolitikk. Deler av oljefondet skal investeres etter miljøkriterier. Det internasjonale regelverket om patentrettigheter, slik det nå er styrt gjennom WTO, må ha regler som gir fattige land mulighetene for lokal produksjon av essensielle produkter, som blant annet effektive og rimelige legemidler.

Utviklingslandene må sikres bedre adgang til markeder i industrilandene for sine produkter, samtidig som de gis mulighet til å skjerme sine markeder i oppbyggingsfasen for industri. Det gjelder først og fremst landbruksprodukter. Norge bør ha som målsetting å fjerne alle mengdebegrensninger på import fra de aller fattigste landene og aktivt hjelpe disse landene til å markedsføre sine produkter på det norske markedet. Eksportsubsidiering av norske landbruksprodukter i konkurranse med u-landsprodukter bør opphøre.

Det er et særlig mål å sikre mattilførselen til u-landenes egne innbyggere, å stimulere "sør-sør" handelen og å overføre teknologi slik at landene i sør blir mindre avhengig av import av industriprodukter fra det rike nord. På den måten kan de bygge opp sin økonomi slik at de blir beredt til å delta i verdenshandelen på lik linje med de nåværende i-landene.

Norge må fortsette arbeidet for å legge press på u-land der faglige rettigheter ikke blir respektert, og der barns rettigheter krenkes. Dette må ikke kunne misbrukes av industrilandene for å beskytte sitt eget næringsliv. Norge må jobbe for at sosiale standarder og krav om miljøvennlig produksjon blir en del av WTO-avtalen.

Gjeldsproblemet for de fattige landene er utålelig. Det bidrar til å opprettholde fattigdom og avmakt. Det haster med en gjeldslette som frigjør landenes ressurser til investeringer i utvikling. Norge har besluttet ensidig 100 prosent gjeldslette for de fattigste og mest gjeldstyngete landene. Arbeiderpartiet vil bruke gjeldsplanen raskt og optimalt for 100 prosent avvikling av norsk utestående gjeld med fattige land og være pådriver for å få de store kreditorlandene med. Norge skal være en aktiv alliansebygger i internasjonale fora om flernasjonale gjeldsspørsmål og finansiering av gjeldslette. Avviklingen av gjeld bør kobles til krav om demokratireformer i mottakerlandene.

Bistand kan aldri alene løse fattigdomsproblemene i verden. Men det er et nødvendig tillegg til andre virkemidler for at land skal kunne ta eget ansvar, både i forhold til egen befolkning og til globale fellesoppgaver. Arbeiderpartiet vil holde fast ved målet om at Norge skal trappe opp vår ODA-baserte (Official Development Aid) bistand til en prosent av bruttonasjonalinntekten i løpet av stortingsperioden.

Vi vil åpne for at en betydelig andel av veksten i bistandsbudsjettet øremerkes for tiltak i fattige land i Øst- og Sentral- Europa, Russland og andre land i det tidligere Sovjetunionen, og vi vil arbeide for en omlegging av de internasjonale reglene for hvilke land som kan motta såkalt ODA-godkjent bistand.

Arbeiderpartiet ønsker mottakeransvar og resultatorientering i bistanden, der fokus rettes mot landenes egne utviklingsmål. Vi vil fortsatt opprettholde langsiktig partnerskap for utvikling mellom Norge og noen enkeltland og bruke det flernasjonale systemet optimalt. Vi ønsker økt satsing på multilateral bistand blant annet gjennom UNDP. Vi ønsker også å vurdere mer regional tilnærming til bistanden.

Satsing på helse, utdanning, tilgang på vann og sanitærforhold er grunnleggende for bedre levekår og livskvalitet. Vi vil gjøre en særlig innsats for at jenter skal få utdanning og støtter FN's mål om at innen 2015 skal alle være sikret tilbud om grunnskoleutdanning. Rundt 70 prosent av verdens fattige er kvinner. En fattigdomsorientert bistand må være kvinnerett. Økt satsing på utdanning og helse for kvinner må være basis, og samtidig må vi sikre at kvinner får delta i den økonomiske utviklingen på linje med menn. Bistanden må bidra til å sikre kvinners rett til å inngå kontrakter, eie jord, arve, ha kontroll over og adgang til å låne penger, samt adgang til arbeidsmarkedet. Ordninger med mikrokreditt og prosjekter som gir kvinner økt innflytelse, må utvikles ytterligere.

Bistanden må fremme demokrati og institusjonsutvikling. Arbeidet mot korrupsjon er helt sentral. UNDPs satsing på "good governance" er en linje Arbeiderpartiet mener bør vektlegges i bistandsarbeidet.

Satsing på vaksiner er basis for gode helsetjenester. Arbeiderpartiet vil at Norge skal bidra med både penger og fagkunnskap for å sikre at alle barn blir vaksinert og får et grunnleggende helsetilbud.

Hiv og aids har utviklet seg til å bli en internasjonal krise av enorme dimensjoner, og er i stor grad et fattigdomsproblem. I de land som er hardest rammet, står hele folkegrupper og generasjoner i fare for å bli utryddet, og mange av de framskrittene som er gjort for å redusere fattigdom og marginalisering i utviklingsland blir reversert. Mer enn 34 millioner mennesker lever nå med hiv eller aids, 95 prosent av dem i utviklingsland. Kvinner, barn og ungdom er mest sårbare.

Arbeiderpartiet vil arbeide for en bred mobilisering mot hiv og aids, med utgangspunkt i en erkjennelse av at problemet angår alle. Vi vil bidra til at innsatsen mot aids styrkes, både ved at det bevilges mer penger, og gjennom å sørge for at ressursene brukes mer strategisk og målrettet. Spredning av kunnskap om sykdommen, og om hvordan både kvinner og menn skal beskytte seg mot smitten, er av avgjørende betydning, og kampanjer bør gjennomføres på lokale premisser. Å bidra til en styrking av kvinners rolle i samfunnet, og en større grad av økonomisk uavhengighet for kvinner, vil også være viktige tiltak i arbeidet mot aids. Aids-forskningen må intensiveres, og det internasjonale samfunnet må etablere ordninger som sikrer den fattige delen av verden tilgang til aktuelle medikamenter. En viktig del av arbeidet mot hiv og aids er også å bidra til at mennesker som allerede er smittet, møtes med respekt og omsorg, og at barn og unge som mister foreldre og familie, blir tatt hånd om.

Hver fjerde bistandskrone fra Norge går via de frivillige organisasjonene. Da må vi være sikre på at dette er en effektiv bruk av bistandsmidler. Arbeiderpartiet ønsker derfor en gjennomgang av organisasjonenes plass i bistandspolitikken.

Arbeiderpartiet vil arbeide for å få næringslivet med i en helhetlig utviklingspolitikk. Bærekraftige samfunn er avhengige av lokal verdiskaping. Derfor er investeringer viktig, og måten næringslivet engasjerer seg på er avgjørende. Det er viktig å legge forholdene bedre til rette. Støtteordninger og regelverk for næringsrettet bistand må forenkles og forbedres. Samtidig må det stilles krav til næringslivet om at man er seg sitt sosiale ansvar bevisst. Grunnleggende sosiale standarder, miljøkrav og menneskerettigheter må respekteres blant alle som samarbeider med og i utviklingslandene.

Inndelingen av utenrikspolitikken i en nord-sør akse som dreide seg om utvikling, og en øst-vest akse som dreide seg om sikkerhet hører den kalde krigen til. Effektive strategier for å bekjempe fattigdom, fredelig konfliktløsning og krisehåndtering må legges til grunn for våre relasjoner, både i våre nærområder og globalt.

Arbeiderpartiet vil søke å skape størst mulig helhet i utenrikspolitikken ved å legge vekt på sammenhengene mellom utvikling, sikkerhet, og handelspolitikk. Vår internasjonale politikk er basert på en forpliktelse til stadig å arbeide for bedre internasjonale relasjoner, våpenkontroll og nedrustning, en rettferdig økonomi og en utvikling som fører ut av fattigdom og respekterer menneskerettighetene.

Fred – en forutsetning for en mer rettferdig verden

Trygghet er en avgjørende forutsetning for utvikling – og dermed for en mer rettferdig fordeling i verden. Sikkerhetsbegrepet omfatter ikke lenger kun statlig sikkerhet, men også individers trygghet og sikkerhet.

Arbeiderpartiet vil at målene for norsk sikkerhetspolitikk skal ligge fast. Norge skal bidra til fred og sikkerhet internasjonalt, samtidig som vi sikrer vårt eget lands interesser og territoriale integritet. For et lite land som Norge er det særlig viktig å styrke folkeretten. Det er avgjørende med deltakelse i NATO og annet europeisk sikkerhetssamarbeid. Norge er tjent med flernasjonalt samarbeid og internasjonale kjøreregler som kan stagge vilkårlig maktbruk fra de store.

Etter den kalde krigens slutt er verdensbildet blitt både mer komplisert og uforutsigbart. Risikoen er der, både for at atomvåpen spres til nye stater, at et nytt rustningskappløp settes i gang, og for terrorisme og atomkrig ved et uhell. Ikke-spredningsavtalen er et godt utgangspunkt mot at nye stater skaffer seg atomvåpen. Arbeiderpartiet vil arbeide for global sikkerhet uten atomvåpen og forbud mot utvikling, testing, produksjon, lagring, overføring, bruk og trussel om bruk av atomvåpen. I flere regioner bør det etableres atomvåpenfrie soner. Arbeiderpartiet vil ta initiativ til en atomvåpenfri sone i det nordiske området. De inngåtte avtalene mot atomvåpen må ratifiseres og realiseres fullt ut, herunder prøvestansavtalen. Samtidig må nedrustningen drives videre for både strategiske og taktiske atomvåpen. Nye atomprøvesprengninger er ikke akseptabelt. Arbeiderpartiet mener verdenssamfunnet må kreve at alle de kjente kjernevåpenmaktene, samt land som har og er på terskelen til å utvikle atomvåpen, snart må slutte seg til en fullstendig og universell prøvestansavtale.

Avtalen om totalforbud mot kjemiske våpen må følges opp med tiltak overfor land som ikke ratifiserer den, slik at den kan bli effektiv. Norge er også part i Biologivåpenkonvensjonen og må arbeide aktivt for at man får et verifikasjonssystem som er like omfattende som det som er bygd opp for kjemiske våpen. Dette innebærer bl.a. at man fører strengere kontroll med internasjonale overføringer i den farmasøytiske industrien.

NATO har som verdens ledende sikkerhetsallianse ansvar for å følge opp inngåtte avtaler og lede an i nedrustningsarbeidet. Arbeiderpartiet mener at NATO må revidere sin atomstrategi med redusert vekt på atomvåpenenes rolle i sikkerhetspolitikken.

Spaltbart våpenmateriale som plutonium og høyanriket uran kan, om det faller i hendene på terrorister, utgjøre en stor trussel. Arbeiderpartiet vil arbeide for et forbud mot produksjon av spaltbart materiale for våpenbruk og kontroll med lagre av slikt materiale.

Når kjernevåpensystemer skal nedbygges og fjernes, er det nødvendig å skape et internasjonalt samspill om en miljønessig forsvarlig håndtering av det radioaktive materialet.

Arbeiderpartiet er imot opprustning i verdensrommet. Rakettforsvarssystemer som bryter med ABM-avtalen må ikke utplasseres, fordi dette vil kunne undergrave en av bærebjelkene i det internasjonale rustningskontrollregimet. Norge må ikke involveres i slike programmer dersom de kommer.

De aller fleste av dagens konflikter utkjemperes med våpen på et lavere teknologisk nivå. Den raske internasjonale spredningen av håndvåpen skaper ikke konflikter i seg selv, men den gjør eksisterende konflikter mer blodige og øker tilbøyeligheten til å gripe til vold. Arbeiderpartiet vil videreføre Norges aktive innsats i det internasjonale arbeidet for å begrense omsetting av håndvåpen, blant annet gjennom å arbeide for en internasjonal konvensjon mot omsetting av håndvåpen utover strengt regulerte rammer.

Arbeiderpartiet ønsker at norske myndigheter fører stram kontroll med norsk våpeneksport i forhold til hva slags regimer som mottar våpen og ammunisjon produsert i Norge, eller i samarbeidsordninger der Norge inngår.

Arbeiderpartiet mener at NATO fortsatt må være hovedpilaren i arbeidet for stabilitet og sikkerhet i Europa. Men utviklingen av et stadig tettere samarbeid mellom EU-landene om den felles forsvars- og sikkerhetspolitikken (ESDP) og samarbeidet mellom EU og NATO om den europeiske forsvarsidentiteten (ESDI) er i ferd med å endre det tradisjonelle bildet av et NATO med USA som den dominerende aktør. Det er positivt at Europa tar et større ansvar på dette området. Det er samtidig viktig for Norge både å følge med i denne utviklingen og ikke komme i en klemme mellom EU og USA. Målet for Norge må hele tiden være å opprettholde rollen som fullverdig deltaker i det europeiske og transatlantiske samarbeidet. Arbeiderpartiet vil arbeide for samarbeidsordninger som oppfyller dette kravet. NATO-land som ikke er med i EU, må involveres i EUs planlegging, like mye som EU-land som ikke er med i NATO må sikres bedre adgang til det praktiske samarbeidet i alliansen om pågående og framtidige operasjoner. Norges forhold til ESDP er imidlertid ikke bare et spørsmål om nasjonale

sørordninger, men også hva Norge har å bidra med knyttet til europeisk krisehåndtering. Dette gjelder både militære, sivile, humanitære og politimessige ressurser.

FN er fortsatt den viktigste internasjonale organisasjonen for freds- og sikkerhetssamarbeid, og Arbeiderpartiet vil arbeide for at FNs overordnede autoritet på dette området opprettholdes, blant annet gjennom å bidra i konkrete prosjekter med sikte på å styrke FNs krigshåndteringssevne. Samtidig har de siste årene vist en utvikling i retning av økt bruk av regionale organisasjoner. Dette er i utgangspunktet en positiv utvikling som det også er tatt høyde for i FN-charteret. Det er i slike sammenhenger det kan være mest aktuelt for Norge å medvirke, men norsk beredskap må både ta høyde for operasjoner ledet av FN og NATO så vel som av EU. Det er naturlig med nordisk og nordeuropeisk samarbeid både om militære og sivile innsatser. Norge har de siste årene beveget seg fra et FN-fokus til et NATO-fokus i sin fredsbevarende innsats. Dette har langt på vei vært en følge av utviklingen på Balkan det siste tiåret. Vi mener at norsk politikk skal ta utgangspunkt i at NATOs internasjonale operasjoner skal ha FN-mandat. Arbeiderpartiet vil arbeide for at Norge opprettholder sitt aktive engasjement også i globale FN-operasjoner. Norges tradisjon for deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner krever en nødvendig omlegging av det norske forsvaret.

Gjennom en samordning av sikkerhets- og utenrikspolitikken og den mer tradisjonelle utviklingspolitikken må vi bidra til en aktiv forebygging i områder truet av krig og voldelige konflikter. Det er avgjørende med et tett europeisk samarbeid for å samordne og koordinere tiltak på krisehåndteringsområdet, hindre voldelige konflikter og krig.

De tradisjonelle sikkerhetstrusler i Europa er langt på vei erstattet med andre typer risiko og ustabilitet. Konflikter er blitt mer sammensatte og uoversiktlige. Denne usikkerheten og kompleksiteten gir større behov for fleksibilitet i forsvars- og sikkerhetspolitikken.

Historien har vist oss at det sikkerhetspolitiske klima i løpet av få år kan endre seg dramatisk. På lang sikt kan verken et begrenset eller mer omfattende angrep mot norsk territorium avskrives fullstendig. Regional ustabilitet og indre uro i stater nær NATOs traktat område har vist seg å kunne true sikkerheten og stabiliteten til en eller flere av alliansens medlemmer. Den økende spredningen av masseødeleggelsesvåpen utgjør også en reell risiko. Organisert kriminalitet og terrorisme er trusler mot vår sikkerhet.

Den største utfordringen for det norske forsvaret når å gjennomføre en omstillingsprosess som frigir ressurser og gjør det mulig å gjennomføre nye oppgaver. Det er oppstått en ubalanse mellom de ressurser forsvaret har og de oppgavene som er fastsatt. Nye oppgaver og økt vektlegging av blant annet kystvakt, sikkerhetstjeneste og internasjonale operasjoner er kommet til, uten at man i tilstrekkelig grad har klart å omstille organisasjonen og frigjøre ressurser for dette. For å kunne løse de framtidige oppgavene må forsvaret bli i stand til å overføre penger fra drift til investeringer. Dette innebærer en omfattende omstilling og slanking av forsvaret. Vi må ha nok personell som er tilgjengelig når det kreves, og som er innstilt på innsats for å møte kriser og krig, ute eller hjemme.

I tråd med dette og et endret trusselbilde er det viktig å opprettholde et heimevern som er landsdekkende og identifiserbart.

Arbeiderpartiet vil bygge på et nasjonalt balansert forsvar, i samvirke med våre allierte, totalforsvarskonseptet og den allmenne verneplikt. Norges evne til å delta i internasjonale militære operasjoner må styrkes, samtidig som våre nasjonale sikkerhetsbehov ivaretas på en minst like god måte som før.

Et stadig mer omfattende internasjonalt samarbeid er nødvendig for å møte de nye utfordringene. Det vil etter hvert bli aktuelt å integrere betydelige deler av norske styrker i flernasjonale forbund og i større grad enn før gå til felles anskaffelse, drift og trening for enkelte styrkers vedkommende.

Barentssamarbeidet

Samarbeidet i Barentsregionen må styrkes. Siden samarbeidet ble lansert, har en rekke mindre prosjekter blitt gjennomført, og det er i dag langt større kontakt over grensen i nord enn for noen år siden. Så langt har imidlertid den store næringslivssatsingen latt vente på seg. Dette har til dels sin årsak i vanskelige økonomiske forhold på russisk side og tungvinte byråkratiske ordninger, men også at samarbeidet har blitt nedprioritert på norsk side de siste årene. Norge er i en helt spesiell situasjon med sine relasjoner til Russland i nordområdene. Det har etter hvert utviklet seg familiære bånd over grensen, og folk-til-folk-samarbeidet er voksende. Her finner vi bl.a. et aktivt kulturelt samarbeid og samarbeid i utdanning og helse. Ingen steder i verden markerer et større skille i levestandard enn grensen mellom Russland og Norge. Problemene i Nordvest-Russland kan langsiktig løses i et aktivt samarbeid mellom Russland, EU, EUs samarbeidspartnere i EØS, Norge og Island, samt USA og Canada. En bærekraftig utvikling i området må innebære et bredt spekter av tiltak basert på samarbeid mellom likeverdige partnere. I et slikt samarbeid er EUs nordiske medlemsland avgjørende aktører og premissleverandører for å sikre at Barentsregionen blir en viktig del av EUs nordlige dimensjon. Dette er særlig viktig i tiltak for miljø og atomsikkerhet og for en langsiktig næringsutvikling.

Det er viktig å gjenskape den opprinnelige visjonen om Barentsregionen som en europeisk samarbeidsregion i nord med stort økonomisk, sosialt og kulturelt potensiale. Arbeiderpartiet vil styrke samarbeidet mellom nasjonale, regionale og lokale myndigheter på begge sider av grensen og legge økt vekt på de næringspolitiske sider ved samarbeidet. Det er her viktig at man søker for å utvikle økonomisk bærekraftige prosjekter. Etter 73 år med kommunisme er ikke direkte norsk statsstøtte veien å gå for russiske bedrifter. Den offentlige innsatsen må fokusere på tilretteleggelse, oppstart og utvikling, ikke langsiktig drift. For å vise at det går an å skape optimisme vil Arbeiderpartiet satse på prosjekter der ressursgrunlaget er tilstede, som for eksempel fiskeforedling.

Solidaritet med verdens flyktninger

Det globale flyktningeproblemet er stort og tragisk, og det utfordrer verdenssamfunnets solidaritet og handlingsevne. Alle mennesker som tvinges på flukt, angår oss. Det er over 20 millioner flyktninger i

verden, mer enn halvparten av dem har krysset en landegrense og regnes derfor som flyktning i henhold til FNs flyktningekonvensjon. De øvrige er hovedsakelig internt fordrevne i eget land.

Et sentralt utviklingstrekk de siste årene er at voldelige konflikter oftere utspilles innenfor et land snarere enn mellom nasjoner. De internt fordrevne flyktningene omfattes ikke av flyktningekonvensjonens bestemmelser. Arbeiderpartiet mener Norge må styrke sin pådriverrolle for å få bedre beskyttelse av internt fordrevne. Det internasjonale hjelpeapparatet må settes i stand til å kunne ta seg av begge grupper flyktninger.

Den absolutt største delen av verdens flyktninger befinner seg i sin egen region. De fleste naboland til et land i konflikt viser solidaritet ved å være vertsland for store flyktningegrupper. For å være med å fordele byrdene er det viktig at det internasjonale samfunnet bidrar med humanitær bistand og støtter opp om politiske tiltak som kan føre fram til varige løsninger på konfliktene. Norge er i dag et foregangsland blant giverlandene til FNs arbeid for flyktninger. Samtidig som vi skal opprettholde vårt bidrag til FNs høykommissær for flyktninger, vil vi også arbeide for at de rike landene må gi Høykommissæren flere ressurser og bedre virkemidler for å få til et felles løft for verdens flyktninger.

Majoriteten av flyktninger og internt fordrevne i verden er kvinner og barn. Det må legges til rette for at kvinnene i perioden de er på flukt, er sikret mot overgrep, og at de får anledning til å utdanne seg, arbeide, eller delta i andre aktiviteter slik at kvinnenes posisjon - også etter at konflikten er over - styrkes.

Norsk flyktningepolitikk bygger på FNs flyktningekonvensjon og andre internasjonale menneskerettsforpliktelser. Alle asylsøkere som kommer til Norge fordi de trenger beskyttelse fra forfølgelse i hjemlandet, skal få dette. Alle asylsøkere skal sikres lik og rettferdig behandling på individuelt grunnlag. Utover dem som er direkte forfulgt i hjemlandet, har Norge også tradisjon for å bevilge opphold på humanitært grunnlag til asylsøkere som av ulike grunner, blant annet sterke menneskelige hensyn, bør få bli i Norge. I land der krig og konflikter leder til masseflukt, kan Norge bevilge kollektiv beskyttelse til grupper av flyktninger, noe som besluttes i samråd med FNs høykommissær for flyktninger i hvert enkelt tilfelle. Norge tar hvert år i mot flyktninger via Høykommissæren, såkalte overføringsflyktninger. Ut fra anbefalinger om en internasjonal byrdefordeling fra Høykommissæren bør Norge være villig til å motta et økt antall slike flyktninger.

Fordi ankomsten av asylsøkere til vår verdensdel alltid berører flere land, er det nødvendig for Norge å samarbeide nært med våre naboland, både i Norden og EU, spesielt i situasjoner der nærtliggende konfliktområder skaper store flyktningestrømmer. Lovverk og behandling av asylsøknader må tilfredsstillende minstestandarder som sikrer en mest mulig ensartet behandling av asylsøkere som kommer til Europa. Mange av de tidligere østeuropeiske statene opplever også tilstrømning av asylsøkere. Det er derfor viktig at disse landene får støtte til utvikling av mottakssystemer og lovgivning for flyktninger. Norge må bidra til dette gjennom internasjonale samarbeidsfora.

Det økonomiske og økologiske grunnlaget

Arbeiderpartiet vil sørge for at velferden skal ha et økonomisk og økologisk grunnlag som er holdbart over tid.

Arbeid og kunnskap er nøkkelordene for økonomisk holdbarhet. Det er arbeidet som skaper grunnlaget for velferden. Alles evner og innsatsvilje er like viktig. Arbeidsinnsats er nødvendig for å makte de voksende omsorgsoppgavene, ta vare på naturressursene, utvikle Norge videre som energinasjon, bygge opp forskning, kompetanse og nye virksomheter. Det er tilgangen på skapende mennesker som vil avgjøre et lands økonomiske stilling i et internasjonalt klima preget av høy endringstakt og konkurranse. Og dette vil ikke bare gjelde for kunnskaps-, informasjons- og høyteknologibedrifter. Enhver bedrift eller organisasjon må sette menneskers skaperkraft og kreativitet først, hvis den vil lykkes. En del av rikdommen vi har skapt i Norge etter å ha lykkes som industri- og energinasjon, må nå omsettes i kunnskap og næringer som kan bære velferden videre.

I takt med veksten i verdens folkemengde og raske teknologiske endringer har produksjonen og forbruket vokst kraftig det siste hundreåret. Menneskene påvirker i dag miljøet mer enn noen gang før. Teknologisk framgang har gjort oss i stand til å redusere miljøbelastningene av det vi produserer, men veksten i produksjon og forbruk har vært så sterk at belastningene på sentrale miljø- og naturressurser likevel har økt. Menneskene har allerede brutt de grensene som naturgrunnlaget setter. Derfor må forbruks- og produksjonsmønstrene endres.

Hensynet til miljøet må være gjennomgripende i alt vi foretar oss. Norge skal forvalte kunnskapen om miljøproblemene på en riktig måte, gjennom handling i forhold til samfunnsplanlegging, utslipp og forurensing, miljøgifter, arealbruk, vern om det biologiske mangfoldet, gjennom energipolitikk og samferdselspolitikk. Arbeiderpartiet mener Norge skal være et foregangsland i miljøpolitikken.

Globale, nasjonale og lokale miljøutfordringer henger sammen. Derfor kreves internasjonalt samarbeid og erkjennelse av at globale utfordringer er summen av lokale handlinger. Arbeiderpartiet vil ta initiativ til å utarbeide en Nasjonal Agenda 21, som er en langsiktig miljøplan. Samtidig vil vi ute i kommunene foreslå Lokal Agenda 21-planer. Disse skal ta utgangspunkt i de globale miljø- og utviklingsproblemene, ha et langsiktig perspektiv og bidra til løsninger på tvers av sektorer. Kunnskap knyttet til miljøutfordringene må også ha en sentral plass i skolen. Arbeiderpartiet mener alle offentlige etater bør innføre etiske retningslinjer og miljøkrav for innkjøp.

Reduksjon av utslipp

Utslipp fra menneskelig aktivitet bidrar til å øke konsentrasjonen av klimagasser i atmosfæren. Det kan gi temperaturstigning med ødeleggelse av grunnvann og produktivt land som resultat. Forbrenning av fossile drivstoffer står for den største andelen av de menneskeskapte klimautslippene. Utviklingen kan bare snus ved at landene samarbeider om forpliktende avtaler, slik det ble gjort gjennom Kyoto-avtalen.

Norge har gjennom Kyoto-avtalen forpliktet seg til å ikke øke utslippene med mer enn én prosent i forhold til 1990. Arbeiderpartiet vil at Norge skal være en pådriver i det videre arbeidet med oppfølging av Kyoto-avtalen. Vi vil at alle områder og sektorer som bidrar til klimautslipp, skal gjennomgå, og at det utarbeides en nasjonal plan for å gjennomføre reduksjonene i tråd med måsettingene. Norge kan ikke løse sine forpliktelser kun gjennom kjøp av kvoter, vi må også redusere våre utslipp innenlands. Vi mener Norge skal jobbe for et internasjonalt kvotehandelssystem som vil gjøre det mulig å samarbeide om å redusere utslippene mest mulig til lavest mulig pris. Et system for kvotehandel bør også etableres innenfor Norden. Arbeiderpartiet vil benytte både avgifter og kvoter som virkemiddel overfor utslipp av CO₂ og andre klimagasser. Internasjonalt vil vi at Norge skal jobbe for å innføre en avgift på flydrivstoff. Vi vil jobbe både nasjonalt og gjennom internasjonalt samarbeid for å nå norske mål om utslippsreduksjoner. Arbeiderpartiet mener en påkommunalt og regionalt nivå bør utarbeide forpliktende klimahandlingsplaner i tilknytning til Lokal Agenda 21-arbeidet.

Norge må bidra til å redusere de globale klimautslippene. Det kan skje gjennom bilateralt samarbeid og internasjonale tiltak, som f.eks. Verdensbankens karbonfond, og ved å støtte kapasitets- og kunnskapsbygging på klimaområdet i utviklingsland. Vi må bidra til at utviklingslandene blir bedre i stand til å gjennomføre egne klimatiltak og inngå samarbeid med industriland om utslippsreducerende tiltak.

Norge har også undertegnet avtaler om reduksjon av utslipp av både svovel og nitrogen. Avtalen skal styre utslippene fram mot 2010. Dette krever aktiv bruk av både økonomiske virkemidler og forurensningsloven. Arbeiderpartiet vil at det også på dette området skal utarbeides en handlingsplan for hvordan krav om reduksjon av utslipp skal nås.

Miljøgifter skal bekjempes

Arbeiderpartiet har som mål at utslipp og bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier ikke skal føre til helseskader eller skader på naturen. Konsentrasjonene av de farligste kjemikaliene i miljøet må reduseres kraftig.

Helse- og miljøfarlige kjemikalier utgjør en alvorlig trussel mot ren jord, rent vann, ren luft og det biologiske mangfoldet. Å redusere og fjerne slike kjemikalier er avgjørende for å sikre en bærekraftig utvikling og å bedre livskvaliteten for befolkningen.

Arbeiderpartiet mener at den som vil ta i bruk eller slippe ut et kjemikalium, må legge fram tilfredsstillende dokumentasjon på at dette ikke vil medføre miljøskade. Dette forutsetter at miljø- og helsekonsekvenser utredes på forhånd, og at ansvaret for dette legges på forurenseren. En betingelse for bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier i produkter skal være at det finnes akseptable løsninger for å hindre forurensning eller skader. Det skal også finnes forsvarlige avfallsløsninger.

Det finnes regelverk for miljøgifter med gyldighet på tvers av landegrenser. Derfor er det også på dette området helt nødvendig med internasjonalt samarbeid for å bekjempe problemet.

Bedre forbrukerrettigheter

Dagens forbrukere opplever stort kjøpepress. Forbrukerne må få mer kunnskap om varer og tjenester som tilbys, og kunnskap om hvordan de skal gå fram når varer og tjenester ikke innfrir løftene som er gitt i reklamen. Arbeiderpartiet vil opprette et forbrukerfond finansiert av en reklameavgift. Dette vil være et viktig skritt i retning av å skape et bedre forbrukervern.

Vi mener det er viktig å gi informasjon om hvordan varen er produsert. Dette kan gjøres gjennom en egen merkeordning. Gjennom en slik merking kan forbrukerne ledes til en database som gir opplysninger om det brukes barnearbeid i produksjonen, om arbeidernes vilkår i bedriften og de miljømessige sidene ved produksjonen. Det skal også gis opplysninger om hva varen inneholder av eventuelle helseskadelige tilsetningsstoffer eller materialer.

Ved sine daglige valg av produkter har forbrukerne stor makt, og det er viktig at denne makten brukes til å vri produksjonen av varer og tjenester i en miljøvennlig og etisk retning. Derfor mener vi at en merkeordning snarest må etableres i Norge.

Forsvarlig avfallsbehandling

Arbeiderpartiet vil redusere avfallsmengden, øke gjenvinning og gjenbruk, samt sikre en miljømessig forsvarlig sluttbehandling av restavfallet. Dagens avfallshåndtering fører til en rekke miljøproblemer. Forurenset sigevann fra fyllplasser kan føre til akutt forgiftning og skader og kan medvirke til overgjødslingsproblemer. Nedbryting av avfall bidrar betydelig til de samlede utslipp av klimagasser i Norge. Ukontrollert forbrenning av avfall og forbrenning med foreldet teknologi gir forsurende utslipp og utslipp av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

Avfallsmengden er nært knyttet til uttaket av naturressurser. Ved å avgiftsbelegge uttak av naturressurser vil vi få produsentene av varer til å ta ansvaret for hele varens levetid. Det vil gjøre gjenvinning lønnsomt for produsenten og redusere uttaket av råvarer til produksjonen. Arbeiderpartiet vil gjennom avgiftssystemet gjøre det mer lønnsomt å kjøpe og produsere varer som kan gjenvinnes.

Vi vil satse sterkere på kildesortering, blant annet ved å arbeide for differensiert renovasjonsavgift. Det vil si at den enkelte husstand betaler for den mengden restavfall som leveres. Dette vil gjøre det lønnsomt å ha småmengder med restavfall – og dermed stimulere sortering og gjenvinning. Det er nødvendig med flere panteordninger for standardisert emballasje. Det skal være gratis å levere avfall på gjenvinningsstasjonene. Andelen av bygg- og anleggsavfall som går til ombruk, materialgjenvinning eller energiutnyttelse, må økes. Sluttbehandlingsavgiften er et viktig virkemiddel for å oppnå dette.

Byggebransjen har selv satt i gang et omfattende arbeid for å fremme reduksjon av og økt gjenvinning av avfallet. Dette vil vi støtte gjennom tilskudd. Arbeiderpartiet vil vurdere å ta krav om avfallsbehandling inn i plan- og bygningsloven.

Ved bygging av nye forbrenningsanlegg bør anlegget ha en gjenvinningsgrad på minst 50 prosent ved utnyttelse av fjernvarmeenergi. Det skal foretas jevnlige prøver av jordsmonnet og svevestøv i avfallsfeltet til forbrenningsanlegg. Alle disse anleggene må oppfylle de strengeste nasjonale og internasjonale krav til utslipp.

Metan er ved siden av CO2 den viktigste klimagassen. Utslipp kommer i hovedsak fra avfallsdeponering. Arbeiderpartiet vil utvide utvinningen av metan fra eksisterende fyllplasser og deponier.

Bruk av naturområder til miljø og menneskers beste

Arbeiderpartiet vil hindre tap av biologisk mangfold og sikre alles rett til å oppleve det mangfoldet naturen byr på. Fornuftig og langsiktig tenkning i bruken av arealer er forutsetningen for å sikre biologisk mangfold, samtidig som det er bærebjelken for et naturvennlig friluftsliv.

Artsmangfoldet utgjøres av planter, dyr og mikroorganismer som finnes i alle økosystemer. Ødelegges det biologiske mangfoldet, forsvinner uerstattelige kjente og ukjente verdier. Nasjonalt regnes tap og oppstyking av arealer gjennom nedbygging og andre inngrep som den største trusselen mot det biologiske mangfoldet. Arbeiderpartiet vil legge til rette for å hindre tap av inngrepsfrie områder, sikre sårbare naturtyper mot nedbygging og bedre det nasjonale overvåkingsprogrammet for biologisk mangfold.

Å kunne ferdes fritt i skog, på fjell og ved sjøer er en kulturarv i Norge. Arbeiderpartiet vil sikre alle tilgang, uten at naturen utsettes for uforsvarlig høsting og belastning. Allmennhetens rett til fri ferdsel og opphold i utmark må bevares og styrkes. De største hindringene i dag ligger i et for uklart regelverk, at kommunene for lett gir dispensasjon fra regelverket og at grunneiernes rettigheter er for sterke i forhold til allemannsretten.

Langs kysten må tilgangen til strandsonen sikres bedre. Et 25 meter bredt belte i strandsonen langs hele kysten skal være tilgjengelig for allmennheten. Det er i dag byggeforbud i 100-meterssonen fra strandkanten, men kommunen kan i spesielle tilfeller gi dispensasjon. Enkelte steder utnyttes dispensasjonsretten i for stor grad. Arbeiderpartiet vil understreke at byggeforbudet må følges opp, hvis ikke kan det bli aktuelt å flytte retten til å gi dispensasjoner. Videre vil vi utvikle og opprette nye skjærgårdsparker, ved at offentlige myndigheter kjøper deler av kystområder og tilrettelegger for allmenn ferdsel. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at offentlige eiendommer med stor betydning for friluftslivet som er aktuelle for salg, for eksempel forsvarseiendommer, skal bevares for allmennheten.

Det må bli bedre muligheter for jakt og fiske. Arbeiderpartiet vil innløse visse særrettigheter som enkelte har i enkelte statsallmenninger i Sør-Norge. Retten til stangfiske for allmennheten og tilrettelegging med gode fiskekortsystemer må bedres. Alle grunneiere med utnyttbare vilt- og fiskeressurser må pålegges driftsplan som sikrer en bærekraftig forvaltning. I områder der det blir lagt ut jakt- og fiskekort, må salget være åpent med like muligheter for alle. For å unngå at dette blir aktiviteter kun for de pengesterke, vil vi gi Direktoratet for naturforvaltning hjemmel til å fastsette rammepriser for jakt- og fiske. Ungdom under 18 år skal få drive fiske med stang og håndsnøre gratis i Norge. Arbeiderpartiet vil arbeide for å gjøre det enklere for ungdom å kunne drive jakt.

Arbeiderpartiet vil opprette nasjonale laksevassdrag og nasjonale laksefjorder flere steder i landet. Kystnaturen skal sikres gjennom å frede viktige deler av kystsonen mot for omfattende etablering av oppdrettsanlegg for laks. Lakseforvaltningen skal sikres gjennom bekjemping av parasitt, kalking av laksevassdrag som trues av sur nedbør og en strategi for å redusere effekten av lakselus.

Biologisk mangfold og vern av truede arter

Arbeiderpartiet vil sikre det biologiske mangfoldet og øke kunnskapen om Norges varierte natur. Det biologiske mangfoldet er selve grunnlaget for verdiskapning, velferd og livskvalitet. Beliggenhet, landskap og menneskenes bruk av naturen gjennom flere tusen år er bakgrunnen for denne store variasjonen. De siste tiårene har vår måte å bruke og påvirke naturen på gjort at en del naturtyper og arter står i fare for å forsvinne. Naturen i landet vårt blir dermed fattigere. Arbeiderpartiet ønsker å styrke den nasjonale innsatsen for bevaring av det biologiske mangfoldet, blant annet gjennom mer aktiv forvaltning av verneområdene og oppbygging av en nasjonal artdatabank og miljøprøvebank i samarbeid mellom de naturhistoriske universitetsmuseene.

Gjennom internasjonale konvensjoner er Norge forpliktet til å hindre tap av arter og bestander som hører til norsk natur. Arbeiderpartiet vil derfor arbeide for å redusere trusler som er rettet mot de til enhver tid truede artene. Dette innebærer at vi vil sikre levedyktige bestander av de fire store rovdyrartene bjørn, ulv, jerv og gaupe. Samtidig er det et mål å opprettholde muligheten til å utnytte beiteressursene i utmark til sau og tamrein. Derfor vil Arbeiderpartiet legge bedre til rette for felling av rovdyr og rovfugler som gjør skade og sikre en effektiv regulering av bestandene på et bærekraftig nivå. Videre vil vi øke satsingen på forebyggende tiltak. Konsekvensene av rovdyrpolitikken i forhold til bosetting, miljø, kulturlandskap, friluftsliv, turisme, jakt og fiske må analyseres. Nødvendige tiltak må iverksettes for å motvirke uønskede virkninger overfor enkeltmennesker, næringer og regioner. En økt satsing på forebyggende tiltak vil være sentralt.

Dyrehelse

I 1998 omgjorde EU sitt regelverk slik at dyr fikk status som fødevesener. Arbeiderpartiet vil arbeide for å innlemme denne bestemmelsen i norsk regelverk så raskt som mulig. Dyr skal vernes mot unødig lidelse. Norge må derfor innføre regelverk og praksis i henhold til EUs krav til dyrevern. Vi vil også styrke Dyrehelsetilsynets muligheter til å kontrollere forholdene for dyr og sikre veterinærer og dyrevernsnemnder midler til å drive forsvarlig dyrevern.

Bærekraftig energiforsyning og energiforbruk

Arbeiderpartiet vil holde fast ved at energiforsyningen i Norge skal være den mest miljøvennlige i verden. For å gjøre det må vi finne nye løsninger. Hensynet til målene om reduksjon i utslipp og reduserte inngrep i naturen legger rammene for vår energipolitikk.

Energi og energiproduksjon har bidratt sterkt til velstands- og velferdsutviklingen i landet. Samtidig gir økende energibruk og energiproduksjon miljøproblemer. Hvilke løsninger vi velger i energipolitikken, vil blant annet være avgjørende for hvor godt vi klarer å møte klimautfordringen.

Gapet mellom bruk og egenproduksjon av elektrisk kraft i Norge er betydelig i et år med normale mengder nedbør. Underskuddet blir dekket ved import av kraft fra utlandet. De nordiske landene er en del av et felles marked for elektrisitet. Kraften flyter fritt mellom landene, og prisene bestemmes av tilbud og etterspørsel i Norden. For å sikre at dette markedet tar miljøhensyn må det etableres kjøreregler for el-markedet som sikrer at miljøkostnadene inkluderes i produksjonsprisen. Underskudd i Norge medfører økt produksjon andre steder, blant annet ved hjelp av kull. Arbeiderpartiet vil i årene framover satse på energisparing, oppgradering av eksisterende kraftanlegg og ledningsnett, utvikling av nye fornybare energikilder og bruk av naturgass i energiproduksjonen.

Vi vil stimulere energisparing i husholdninger, tjenesteytende næringer og i industrien. Det er et mål for Arbeiderpartiet å begrense det totale energiforbruket. Forbrukerne må stimuleres til energisparing gjennom priser som gjør dette mer lønnsomt. I tillegg må det satses på informasjon, rådgivning, samt skjerpede byggeforskrifter og finansieringsordninger gjennom eksempelvis Husbanken. Gode resultater fordrer samordnet virkemiddelbruk i flere sektorer og en effektiv organisering av den offentlige virksomheten på området.

Distribusjonen av elektrisk kraft er styrt slik at det gir lite insentiver til sparing av strøm. Arbeiderpartiet vil endre regelverket for å oppmuntre til redusert forbruk eller overgang til andre energikilder. Det er i dag gjennom ny teknologi mulig med «toveiskommunikasjon» mellom forbruker og energiselskap. Dette gjør at den enkelte kan styre eget energiuttak og at det lokale E-verket kan redusere belastningen på nettet på tidspunkt hvor forbruket er høyt. Arbeiderpartiet vil stimulere en utvikling med mer bruk av slike virkemidler.

Arbeiderpartiet vil redusere avhengigheten av elektrisitet til oppvarming. Norge har en energibruk som i størrelse ligger på linje med andre OECD-land, men vi er i verdenstoppen i bruk av elektrisitet, særlig til oppvarming av bygninger. Vi vil stimulere til økt bruk av annen fornybar energi til oppvarming: økt bruk av bioenergi, varmepumper, industriell spillvarme og solvarme. Vi vil også oppmuntre til økt lokal bruk av energi fra restavfall til oppvarming, i de tilfeller hvor dette ikke går ut over andre nasjonale miljømål. Direkte bruk av naturgass kan også bidra til å gi en mer allsidig energiforsyning. Dette krever utbygging av ny infrastruktur. Utbygging av vannbåren varme i bygg, fjernvarme og distribusjonsnett for naturgass er en forutsetning for å redusere bruken av elektrisitet til oppvarming. Arbeiderpartiet vil stimulere utbygging av denne type infrastruktur gjennom kommunal planlegging, tilskudd, bedre insentiver i utforming av tariff og nettregulering og miljøavgifter på fyringsolje og elektrisk kraft. Byggeforskriften må endres slik at andelen bygg med vannbåren varme øker. Det vurderes innført krav om at alle bygg over 1000 m² skal utstyres med opplegg for vannbåren varme.

Vindkraft er på kort sikt den mest realistiske nye fornybare energikilden for produksjon av elektrisitet. Arbeiderpartiet vil stimulere til økt produksjon av vindkraft på egnede steder.

99 prosent av norsk kraftproduksjon kommer fra fornybar vannkraft. Det er gjennom 1900-tallet bygget ut en stor andel av vassdragene. Hensynet til naturen gjør at det er svært begrenset hvor mye ny vannkraft som bør bygges ut. Det måstimuleres til opprustning og utvidelse av eksisterende vannkraftverk og til utbygging av mini- og mikrokraftverk der dette er miljømessig forsvarlig.

Forskningsinnsats mårettes inn mot utvikling av mer lønnsomme løsninger innenfor dagens kjente energikilder og energibærere, og samtidig måforskningen ha et mer langsiktig perspektiv. Internasjonalt er vi inne i en rivende teknologisk utvikling for økt bruk av hydrogen, i første omgang i transportsektoren. Ved forbrenning eller ved bruk av brenselceller produseres rent vann. Arbeiderpartiet ser positivt på en slik utvikling og ønsker å øke forskningsinnsatsen på dette området.

Arbeiderpartiet vil øke bruken av naturgass i energiforsyningen og er tilhenger av bygging av gasskraftverk i Norge. Gasskraftverkene skal bidra til å redusere utslippene av klimagasser i Norden. Norge skal oppfylle sine forpliktelser i Kyoto-avtalen. Derfor må gasskraftverkene betale for utslippene av CO₂ gjennom kvotehandling og felles gjennomføringstiltak. Arbeiderpartiet vil forsterke de positive miljøsidene ved bruk av naturgass gjennom et program for forskning og utvikling av bedre renseteknologi for CO₂ og NO_x og for deponering av CO₂.

Arbeiderpartiet ønsker økt direkte bruk av naturgass til energiformål og til industriell bruk. Direkte bruk av naturgass vil være miljøvennlig når den erstatter fyringsolje i bygninger og industri og bensin og diesel i transportsektoren. Naturgass kan også brukes som råstoff i annen industriell virksomhet og dermed bidra til økt verdiskaping langs kysten. Utbygging av infrastruktur for distribusjon av naturgass er en forutsetning for økt bruk. Staten må bidra til finansiering av denne infrastrukturen.

Samferdsel til det beste for miljø og verdiskaping

Arbeiderpartiet vil ha samferdselsløsninger som sikrer miljø, framkommelighet, bosetting, velferd, sikkerhet og verdiskaping. Trafikk- og miljøproblemene i storbyområder og i distriktene er forskjellige. Samferdselspolitikken må legges opp deretter.

I mange byer og tettsteder er økende biltrafikk hovedkilde til luftforurensning og støy. Dette er både et helseproblem og trivselsmessig problem. Arbeiderpartiet vil møte dette ved å utvikle kollektivtrafikken til et bedre alternativ til bilen i byer og bynære områder. Ved planlegging av bolig og næringsområder skal det være påkrevet med miljøvennlig infrastruktur. Byene og byområdene må selv få styre midlene til kollektivtrafikken og motta de statlige tilskuddene direkte. Dette vil gi byer med store samferdselsbelastninger økte statlige bidrag til utvikling, utbygging og drift av kollektivtilbud og bybaner. Ved tildeling av midler til samferdselsformål i de store byene vil vi legge vekt på at det er satt i gang eller planlegges positive tiltak for å stimulere til bruk av kollektivtransport, tiltak for å regulere biltrafikken gjennom veiprisning, differensierte bompengesatser, parkeringsbegrensninger og andre reguleringer. Konesjonsvilkårene og forskriftene må endres slik at funksjonshemmede får bedre tilgjengelighet til transportmidler.

Investeringer i vei og bane må innrettes slik at jernbanen skal ta en større del av både person- og godstransport i deler av Norge. Jernbaneinvesteringene må ta sikte på å øke sikkerheten, punktligheten, kapasiteten og redusere reisetiden. I de folkerike områdene skal jernbanen være et miljøvennlig alternativ. Vi vil prioritere nærtrafikken i tilknytning til de større byene, samt på InterCity-trafikken. Godstransport som foregår over lange avstander, skal i størst mulig grad overføres fra vei til bane. Jernbanens kapasitet for slik virksomhet kan utvides ved bygging av nye terminaler og kryssningsspor.

Store deler av landet er avhengig av fly for transport over lengre strekninger. Arbeiderpartiet vil at staten fortsatt skal bidra med offentlig kjøp av flytjenester etter anbudsprinsippet for flyruter som ikke er kommersielt lønnsomme.

Distriktene er avhengig av bil som det viktigste transportmiddelet. Gode samferdselsløsninger er et viktig distriktpolitisk virkemiddel og en forutsetning for bosetting og næringsvirksomhet. Arbeiderpartiet vil at veiinvesteringene først og fremst skal gå til å oppruste og vedlikeholde allerede eksisterende veinett, herunder til rassikring. Utbyggingen av stamveinettet skal fortsette, og i deler av landet må også riksveinettet bygges ut. Ut ifra nærings- og bosettingshensyn må veiene i fylkene styrkes. Vi vil prioritere veiinvesteringer som bidrar til å løse miljø-, helse- og sikkerhetsproblemer. Fraktutjevning på drivstoff skal bidra til en mest mulig lik pris i hele landet.

Krav til miljø og sikkerhet har ført til at det produseres stadig mer miljøvennlige biler. Vi mener dette er en utvikling som bør stimuleres ytterligere. Forskning og utvikling av bilmotorer som kan benytte annen energi enn bensin og diesel, skal intensiveres. Vi vil at det fra norsk side skal arbeides internasjonalt for å få flere land med på å stille krav til bilindustrien om utvikling av mer miljøvennlige biler. Nasjonalt vil vi stimulere til økt utprøving av alternativ energi som gass, elektrisitet og hydrogen. Forsøkene som er i gang med gass som drivstoff i busser og drosjer, er svært positive. Vi vil at avgiftssystemet skal stimulere til utprøving og overgang til alternativ energi. Arbeiderpartiet vil ha en handlingsplan for de største byene, med økt satsing på utslippsfrie miljøbiler.

Hvert år mister over 300 mennesker livet på norske veier og mer enn 12 000 blir alvorlig skadet i trafikkulykker. Dette kan vi ikke akseptere. På samme måte som for fly- og jernbanetrafikk vil Arbeiderpartiet at en «nullvisjon» skal legges til grunn også veitrafikken. Det innebærer økt satsing på kontroller og holdningsskapende arbeid, men også nye tiltak som hardere reaksjon ved brudd på trafikkreglene og prikkbelastning av førerkort.

Sykkel er den absolutt mest miljøvennlige formen for persontransport, og det er god mosjon. Arbeiderpartiet vil gi sykklister bedre vilkår i trafikken. Det må bygges et sammenhengende statlig hovedveinett for gang- og sykkeltrafikk i byer og større tettsteder.

Sjøtransport er et miljøvennlig transportalternativ, fordi utslippene pr. tonn transportert gods er lavere enn på land. Derfor bør en større andel av godstransporten foretas på sjøen. For å redusere utslippene fra skip, båt og fergetrafikk vil vi stimulere til at gass introduseres som drivstoff i ferger og hurtigbåter. Farleien til sjøs må dessuten sikres gjennom bedre lys og utbedring av sjøkartverk.

Norsk skipsfart er i stadig utvikling. Dette stiller nye krav til navigasjonshjelpemiddel tilpasset farvann og fart. Alle som ferdes i norske farvann, skal ha tilgang til systemer som i størst mulig grad gir sikker navigasjon.

Det er nødvendig å se utbygging av havner og havneplaner i sammenheng med utvikling av vei- og banesystemet. Fortsatt satsing på utbygging av fiskerihavner er nødvendig for å realisere mulighetene for vekst langs kysten. Dette må blant annet ses i sammenheng med den kraftige veksten i havbruksnæringen.

Alle deler av landet skal fortsatt være sikret tilgang på posttjenester. Det skal i hver kommune være minst ett postkontor eller kontraktspostkontor som tilbyr Postens basistjenester og grunnleggende banktjenester.

Grønn økonomi

Vårt mål er et samfunn i økologisk balanse, et samfunn som respekterer naturens tålegrense. En grønn økonomi ser livskvalitet, ikke materiell velstand, som det mest sentrale målet. Hensynet til miljø, velferd og fordeling henger sammen. Innenfor grensene miljøet setter må vi dele på godene, slik at alle får den velferd de har krav på. For Arbeiderpartiet er det et viktig mål å få til en vridning fra privat til offentlig forbruk. Og vi må vri vårt forbruk og vår produksjon over mot ikke-materielle goder, som fritid, kultur og rekreasjon. Dette er goder som er viktige i de fleste menneskers liv, og som ofte belaster miljøet mindre enn rene varekjøp. Dagens produksjon blir stadig mer informasjons- og kunnskapsbasert. Det belaster miljøet mindre enn produksjonen i industrisamfunnet. Samtidig blir en del av industriproduksjonen renere på grunn av teknologiske nyvinninger.

Uviklingstrekkene gjør at en grønn økonomi som holder seg innenfor naturens tålegrenser, er innenfor rekkevidde. Men vi når ikke slike mål uten å jobbe aktivt. Arbeiderpartiet vil i sterkere grad bruke skatte- og avgiftspolitikken i miljøets tjeneste. Den totale kostnaden med mange økonomiske aktiviteter blir ikke dekket inn av dem som tjener på dem. Prinsippet om at forurenser skal betale, er ennå ikke gjennomført. I tillegg må det settes absolutte grenser for økonomisk virksomhet. En rekke stoffer er forbudt å slippe ut i naturen, og på andre områder er det snakk om tillatte grader av forgiftning. Bevisbyrden for at forurensing eller miljøgifter er forsvarlige, bør ligge på den som forurenser, ikke på den som eventuelt er skadelidende.

Bedrifter som tar miljøansvar og dermed får kunnskap om hvordan det kan gjøres, får et konkurransefortrinn inn i framtida. Derfor er det ikke bare økologisk, men også økonomisk holdbart å sette klare miljøkrav som stimulerer til etablering av miljøvennlige bedrifter og omlegging av gamle. Miljøstandarder og miljøsertifisering bør tas i bruk ved innkjøp og anbudsinnhenting til offentlig virksomhet for å miljøtilpasse produksjon og kjøp av tjenester.

Norge har gjennom århundret som ligger bak oss, vokst seg ut av fattigdom – til å bli et rikt land. Skal vi fortsatt klare å sikre velferden for folk, krever det en bevisst strategi inn i ei framtid hvor utgiftene til pensjoner og omsorg vil vokse, og hvor landets store inntektskilde de siste tiårene, oljen, gradvis vil bety mindre. Det økonomiske grunnlaget må være holdbart.

Arbeiderpartiet vil møte utfordringen gjennom

- arbeid for alle, bygget på solidaritetsalternativet
- en fornuftig forvaltning av oljeformuen
- å ta hele landets ressurser i bruk
- økt satsing på forskning og høyere utdanning
- eierskap basert på partnerskap mellom staten og private
- næringspolitikk med satsing på våre fortrinn

Arbeid for alle, bygget på solidaritetsalternativet

Arbeiderpartiets mål for den økonomiske politikken er arbeid til alle og rettferdig fordeling. Arbeid gir trygghet og muligheter for hvert enkelt menneske, samtidig som det sikrer verdiskapning, fordeling og velferd i samfunnet. Ledighet er sløsing med menneskers og samfunnets ressurser. Arbeid er velferdens grunnlag.

I Norge har vi gjennom solidaritetsalternativet - et samarbeid mellom staten, arbeidstakere og arbeidsgivere - presset arbeidsledigheten tilbake og økt sysselsettingen. Solidaritetsalternativet bygger på en gjensidig forpliktelse mellom partene: Aktiv innsats for å skape nye arbeidsplasser, moderate lønnsøkninger og en god arbeidsmarkedspolitik. Solidaritetsalternativets fortsatte suksess hviler på at alle parter følger opp, og at det fornyes. Arbeidsmarkedet er på den ene siden preget av store omstillingsprosesser, drevet fram av ny teknologi, sammenslåing av bedrifter og flytting av produksjon. Samtidig er arbeidsmarkedet preget av mange nyetableringer, ofte basert på informasjon, kunnskap og ny teknologi. På den andre siden er det preget av et økende og udekket behov for arbeidskraft til omsorg, helse og utdanning. Ett samlet svar på dette er utdanning og opplæring. Fornyelse av solidaritetsalternativet må i særlig grad dreie seg om mulighet til utvikling og ombygging av kompetanse. Derfor er etter- og videreutdanning, en aktiv arbeidsmarkedspolitik og innsats for å hindre utstøing og trygging så viktig. Derfor må arbeidsmiljø og arbeidsforhold forbedres, slik at færre faller ut av arbeidslivet og flere kan fortsette i jobb lenger. Arbeiderpartiet vil forbedre opplegget for godkjenning av utdanning fra andre land.

De offentlige budsjettene er vårt viktigste redskap for å styre økonomien. En politikk for varig høy sysselsetting og lav arbeidsløshet tilsier at statsbudsjettet må gi økonomien stimulans i nedgangstider og holde igjen i oppgangstider.

Arbeiderpartiet ser finans-, inntekts- og pengepolitikken i sammenheng. Derfor hviler vår økonomiske politikk særlig på et inntektspolitisk samarbeid. For arbeidstakerne har moderate lønnsoppgjør bare mening dersom den øvrige politikk bygger opp om full sysselsetting og rettferdig fordeling. Moderasjon i inntektsoppgjørene må derfor følges opp med en finanspolitikk som retter seg inn mot full sysselsetting, der pengepolitikken over tid sikter inn mot stabile valutakurser. Videreføring av solidaritetsalternativet krever at alle stiller opp. Tilfeller av svært gunstige fallskjermer og lederlønninger undergraver fordelingen og arbeidstakernes vilje til å bidra til solidaritetsalternativet. Alle må ta ansvar for at vi også årene framover skal lykkes med et inntektspolitisk samarbeid.

Arbeiderpartiet legger til grunn at de offentlige budsjettene skal vokse i åra framover, særlig som følge av sterk økning i omsorgsoppgavene, en bedre skole og større utbetalinger over Folketrygden. Dette vil stille de offentlige budsjettene under press. Vekst i budsjettene må derfor kombineres med en bedre bruk av de offentlige ressursene. Den offentlige sektoren må fornyes. Reduksjon i administrasjon og gevinster av bedre organisering skal brukes til flere og bedre velferdstjenester.

Fornuftig forvaltning av oljeformuen

Inntektene fra oljen og gassen har vært grunnlaget for å bygge en del av den velstand og velferd vi opplever i dag. Hvert eneste år bruker vi inntekter fra denne sektoren til å dekke utgifter til vår felles velferd. Arbeiderpartiet vil holde fast ved at forvaltningen av disse inntektene må være langsiktig.

Vi må for det første sørge for at generasjonsregnskapet er i balanse. Dette innebærer at vi må sette av tilstrekkelige midler i oljefondet til å dekke de pensjonsforpliktelsene vi har noen år lenger fram i tid. Dersom vi ikke klarer å spare tilstrekkelig, vil dagens unge generasjoner få en stor skatte- og trygdebyrde å bære, og det vil ikke bli rom for nye velferdssatsinger. En slik forvaltning er verken bærekraftig eller solidarisk.

Vi må for det andre sørge for at samfunnets samlede pengebruk ikke setter fart i pris- og kostnadsøkninger. Da vil det konkurranseutsatte næringslivet få problemer med selge sine varer i det internasjonale markedet. Bruk av oljepenger i en mengde som øker prisene og gjør at konkurranseutsatt industri bygges ned, er svært kortsiktig, da den skal utgjøre et viktig grunnlag for velferden også etter at oljeinntektene tar slutt.

Det er ikke hvor store inntekter Norge har som er avgjørende for hvor mye vi kan bruke, men hva norsk økonomi tåler. En fornuftig forvaltning av den offentlige formuen, kombinert med en vellykket økonomisk politikk ellers, gir mer til fordeling og til å styrke den offentlige sektoren.

Hele landets ressurser måtas i bruk

Arbeiderpartiet vil holde fast på at by og land har ulike funksjoner i den nasjonale arbeidsdelingen og er gjensidig avhengig av hverandre. Hovedtrekkene i bosettingsmønsteret og målet om likeverdige levekår skal ligge fast. Vi vil satse videre på eksisterende næringsliv og fremme etableringen av nye bedrifter. Ved å ta hele landets ressurser i bruk kan vi sikre tilgang på råvarer og utvikle nye produkter basert på disse, samtidig som vi skaper mangfold i næringsutviklingen og dermed et godt grunnlag for velferd. Arbeiderpartiet vil bruke mulighetene som blant annet ny teknologi gir, til å etablere statlig virksomhet i distriktene.

Arbeiderpartiet mener at den økonomiske integrasjonen og den teknologiske utviklingen har skapt helt nye utfordringer for utviklingen i hele landet. Uten kontinuerlig kompetanseutvikling, nyskaping og en bevisst satsing på de ulike regioners fortrinn, kan enkelte distrikt eller næringer bli tapere i den voksende konkurransen.

Arbeiderpartiet vil i langt større grad enn nå satse på utvikling av regioner som en motkraft til sentralisering. Vi vil bidra til å skape sammenhengende og mer varierte arbeidsmarkeds-, bolig- og serviceregioner. Forutsetningen for at det regionale næringslivet skal utvikles, er sterke regionale kompetanse- og innovasjonsmiljøer, gjerne lokalisert sammen med regionale universiteter og høyskoler. Regionale virkemidler må i større grad benyttes til å bygge opp og videreutvikle slike miljøer og stimulere til samarbeid mellom disse og regionalt næringsliv, andre kompetansetilbud og nasjonale og internasjonale nettverk. Regionsatsing og samarbeid må også gå ut over egne landegrensler. Dette er viktig både for næringsutvikling og for kontakt mellom folk imellom.

Samtidig vil vi følge opp og forsterke en egen utkantstrategi rettet mot kommuner med størst nedgang i folketallet. Mange kvinner flytter fra distriktene for å få bedre utdanningstilbud og for å få jobb. For å motvirke dette må vi satse på desentralisert utdanning og ha en aktiv kvinnesatsing i næringspolitikken i distriktene. Særlige tiltak skal rettes mot kvinner og ungdom og blant annet omfatte bygdeutviklingsmidler, etableringsstøtte, barnehager og tilrettelegging for desentralisert utdanning.

Arbeiderpartiet mener at byene har en viktig rolle som møteplasser og kommunikasjons- og utdanningsentra. Byene tilbyr varierte jobbmuligheter og et stort kulturtilbud. Samtidig står spesielt storbyene overfor store utfordringer knyttet til blant annet økte forskjeller i levekår, økende kriminalitet, høye bokostnader og dårlig luftkvalitet. Arbeiderpartiet vil sette byene i stand til å møte disse utfordringer på en bedre måte.

Et likeverdig velferdstilbud er en forutsetning for bosetting i hele landet. Derfor må inntektsfordelingen i kommunene imellom legges til rette for dette. Samtidig vil Arbeiderpartiet i større grad gi kommunene rammer som de selv skal prioritere innenfor. Sentraldirigering og utstrakt bruk av øremerking gir heller ikke den likheten i tilbud som vi ønsker.

Jordbruk, skogbruk og fiske er i deler av landet avgjørende for arbeid, bosetting, næringsutvikling og forvaltning av kulturlandskapet. Arbeiderpartiet vil derfor legge grunnlag for et levedyktig og bærekraftig landbruk i hele landet. Hovedoppgaven skal være å produsere helsemessig trygg mat av høy kvalitet og sikre langsiktig matforsyning. Skal vi lykkes med dette, må målet være at inntjeningen skal øke og overføringene fra fellesskapet reduseres i takt med dette. Internasjonalisering og økte krav til pris og kvalitet fra forbrukerne er to sentrale trekk i tiden framover. Internasjonalt regelverk for markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier vil få stadig større betydning for norsk landbruk. Arbeiderpartiet vil ha en aktiv linje i forhold til WTO (Verdens handelsorganisasjon) og kjempe for et fortsatt bredt spekter av virkemidler.

De som arbeider i jordbruket, skal sikres mulighet for inntektsutvikling og sosiale kår på linje med andre grupper i samfunnet. Næringens egen markedstilpasning vil fortsatt ha avgjørende betydning for inntektsutviklingen, men vi vil også gjennom jordbruksavtalen omfordele i retning av driftsenheter med et ressursgrunnlag som gir solid grunnlag for sysselsetting og inntekt. Samtidig drives over 80 prosent av alle bruk i kombinasjon med annen næring, derfor må også denne driftstypen gis mulighet til utvikling. Vi vil legge til rette for nyskaping, omstillingsevne og konkurranse og særlig fokusere på nyrekruttering til

næringen. Norsk landbruk kan ikke konkurrere med landbruksindustrielle billigprodukter. Økologisk matvareproduksjon, markedsføring av Norges rene natur og gode dyrevelferd er stikkord for å finne nisjer i et mer globalt marked. Ren og etisk forsvarlig matvareproduksjon kan bidra til å gi markedsadgang. Arbeiderpartiet mener kompetanseutvikling knyttet til produkter, teknologi, marked og økonomi blir ett av de helt sentrale satsingsområdene framover.

Det skal legges til rette for en aktiv bruk av skogressursene samtidig som vi tar vare på miljøverdien. Skogvern må inngå som et naturlig virkemiddel i en bærekraftig skogpolitikk. Skogens og utmarkas betydning for rekreasjon og friluftsliv kan gi grunnlag for flere tilleggsnæringer.

Arbeiderpartiet vil sikre at reindriften også framtida skal ha en sentral betydning for økonomi, kultur og sysselsetting. For å oppnå dette må reindriften gjøres bærekraftig både økologisk og økonomisk.

Samspeillet mellom natur, bosetting, kulturminner, reiseliv og næringsvirksomhet gir enestående muligheter for reiseliv og rekreasjon i landet vårt. Reiselivet har allerede stor betydning for jobbtilbud og bosetting, men her er stort rom for vekst. Videre utvikling bør skje i nært samarbeid med andre berørte næringer og på tvers av kommunegrensene.

Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) skal bidra til å forbedre konkurransevnen og lønnsomheten til næringslivet i distriktene og få fram utviklingsprosjekter. Det må stimuleres til flere arbeidsplasser med vekt på teknologi og kunnskap. Distriktskontorene må ha inngående kjennskap til og virke sammen med næringslivet og andre aktører i sine regioner. Virkemidlene må bli mer fleksible, slik at de kan tilpasses de enkelte kundene og de lokale næringsmiljøene. Samtidig er det behov for mer langsiktighet og forutsigbarhet i den praktiske politikken. SND må bli flinkere enn de er i dag til å bruke de mulighetene som finnes til å sette sammen finansieringspakker, koble bedrifter, bidra til kompetanse og teknologi og henvise til andre relevante samarbeidspartnere. SND må tilpasse virkemiddelbruken til nye bedrifter og at ulike regioner har ulike næringsmønstre og ulike behov. Kvinner har som nyskaperere andre ønsker enn menn, og dette må gjenspeiles i SNDs arbeid. SNDs landsekkende midler må økes og rettes inn mot bedrifter som søker om midler for å heve de ansattes kompetanse.

Økt satsing på forskning og høyere utdanning

Vi må offensivt møte en virkelighet der kompetanse vil være en av de viktigste faktorene for Norges mulighet til å konkurrere. Når kompetanse, nyskaping og evne til omstilling får større betydning for bedriftenes konkurransevne, blir dette svært sentralt i næringspolitikken.

Det enkelte menneske er nøkkelfaktoren i den framtidige utviklingen av næringslivet. Det må være tilgang på kompetanse, god bruk av kompetansen og gode betingelser for nyetableringer. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at norsk næringsliv blir mer kunnskapsintensivt og internasjonalt enn i dag.

Vi vil utvikle strategier for mer selvstendighet, kreativitet, nyskaping og evne til organisering, og dette må være målrettet mot forretningsmessig virksomhet. Derfor vil vi utvide ordningen med elevbedrifter i grunnskolen, vektlegge kunnskap om etablering og bedriftsledelse i den videregående skole, og innføre

trainee-systemer i høyere utdanning. En naturlig oppfølging av dette er å styrke kompetansen om entreprenørskap i lærerutdanningen. Samarbeidet mellom skolen og det lokale næringsliv må styrkes.

Gode velferdstilbud over hele landet stiller også store krav til at utdanningssystemet sikrer tilgang på kvalifisert arbeidskraft. Endret etterspørsel etter arbeidskraft, behov for livslang læring og bygging av framtidens kompetanse stiller nye krav også til høyere utdanning. Universiteter og høyskoler er både forsknings- og undervisningsinstitusjoner. Arbeiderpartiet vil gi utdanningsinstitusjonene et sterkere selvstyre, men samtidig er det viktig med systematisk samarbeid og arbeidsdeling institusjonene imellom. Studenten skal stå sentrum. Et viktig mål er fullføring av utdanning på kortere tid. I dag ligger presset for å få dette til først og fremst på den enkelte student, blant annet i form av krav knyttet til studiefinansiering. Arbeiderpartiet vil at universiteter og høyskoler skal ta et større ansvar for at studentene fullfører studiene. I tillegg vil vi forlenge studieåret for å utnytte ressursene bedre.

Det er behov for investeringer i bygninger og utstyr til undervisning og forskning, og studentenes arbeidsmiljø må forbedres. Dette skal sikres gjennom lovbaserte bestemmelser om arbeidsmiljø for elever og studenter. Det skal være enkelt å skifte mellom fag og utdanningssteder, samt å ta deler av utdanningen i utlandet. Derfor vil vi tilpasse den norske gradsstrukturen bedre til internasjonale forhold.

Kvinnene er i flertall i høyere utdanning, men bare en tredel av de som tar doktorgrad er kvinner. Andelen kvinner med lønnsarbeid er høy, men samtidig har Norge et av de mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder i den vestlige verden. Dette bryter med prinsippet om at alle skal ha like muligheter, og det er dårlig ressursutnyttelse. Arbeiderpartiet vil jobbe for å utjevne kjønnsfordelingen til enkelte studier. For å få flere kvinner inn i vitenskapelige stillinger, skal alle stillinger lysnes ut. I en overgangsperiode vil det også være et viktig tiltak å øremerke enkelte stillinger for kvalifiserte kvinner.

Høyskolene gir mulighet for flere til å ta utdanning nær hjemstedet, og de bidrar til å jevne ut den sosiale skjevheten i rekrutteringen til høyere utdanning. Høyskolenes rolle i den regionale utviklingen må styrkes. Arbeiderpartiet ønsker å stimulere høyskolene til å utvikle tilbud tilpasset etter- og videreutdanning. Dette kan for eksempel dreie seg om tidsbegrensede studieplasser tilpasset lokale behov.

Private aktører er viktige og nødvendige tillegg til offentlig høyere utdanning. Men det må utarbeides bedre godkjenningrutiner for private tilbud, slik at studentene kan være sikre på at de tar utdanning av god kvalitet. Arbeiderpartiet vil understreke at høyere utdanning er et offentlig ansvar.

Arbeiderpartiet vil løse noe på båndene mellom forskning og utdanning gjennom finansieringsordningen. I dag er finansieringen i stor grad knyttet opp mot studenttallet. Det gir liten stabilitet. Derfor bør den studentbaserte finansieringen reduseres til fordel for grunnfinansiering av forskningen. Forskere må gi mulighet til faglig oppdatering og ha tilstrekkelig med utstyr. Grunnforskningen ved akademiske institusjoner må være fri til også å drive prosjekter som ikke er direkte knyttet opp mot markedsnytte, næringsutvikling eller populærvitenskap. Den frie grunnforskningen legger et viktig grunnlag for utvikling og nyskaping. Dessuten er det slik at forskning uten direkte målbar økonomisk nytteverdi kan ha stor betydning for historie, kultur og menneskelige verdier.

Norge ligger langt under andre OECD-land i den samlede satsingen på forsknings- og utviklingsvirksomhet (FoU), og teknologiinnholdet i produksjonen er lavt sammenlignet med andre land. Det er særlig den privatfinansierte FoU-satsingen som er liten sammenlignet med andre. Den økonomiske veksten vil i stadig større grad bli kunnskapsdrevet. Bedrifter som ligger i front når det gjelder kunnskap og teknologi vil klare seg best i en stadig friere verdenshandel. Norsk næringsliv må opprettholde og øke sin verdiskaping. For at dette skal skje vil Arbeiderpartiet gå inn for en politikk som får næringslivet til å øke sin FoU-innsats. Et tett og forpliktende samarbeid mellom statlige og private krefter i forskning og utvikling vil være del av denne politikken.

Noen områder vil ha særlig stor betydning for framtidens verdiskaping. Derfor vil Arbeiderpartiet satse spesielt på informasjonsteknologi og bioteknologi. Bioteknologi vil etter hvert få innpass på svært mange samfunnsområder, ikke minst når det gjelder diagnostikk, nye medisiner og i utviklingen av helsevesenet. Norge må være med i den bioteknologiske utviklingen, samtidig som det legges sterk vekt på etiske og miljømessige hensyn. Den medisinske forskningen må styrkes, både som en forutsetning for å holde høy kvalitet i helsevesenet, og fordi slik forskning kan gi næringsmessige muligheter.

Arbeiderpartiet går videre inn for å styrke marin forskning, slik at Norge med utgangspunkt i lokale ressurser kan bli en ledende oppdrettsnasjon. Vi vil også satse på miljøforskning og forskning knyttet til utnyttelse av petroleumsressursene.

Arbeiderpartiet går inn for å øke den norske forsknings- og utviklingsinnsatsen til gjennomsnittlig OECD-nivå i løpet av en femårsperiode. Dette skal skje både ved å øke de offentlige forskningsmidlene og gjennom en politikk for å få næringslivet til å satse mer på forskning og utvikling. En større innsats på dette området er nødvendig for utdanning på høyere nivå for kvaliteten på offentlige tjenester og for verdiskapingen i næringslivet.

Det er opprettet et forskningsfond der staten bidrar med kapital til forskning på områder hvor Norge har mulighet til å bygge på særlige fortrinn. Arbeiderpartiet ønsker å utvide og styrke statens innsats gjennom forskningsfondet.

Eierskap basert på partnerskap mellom staten og private

Den norske stat er en betydelig eier. God forvaltning av fellesskapets eiendom krever at staten også er aktiv eier. I en tid med store endringer både når det gjelder markeder, teknologi og konkurranse må også det statlige eierskapet fornyes, slik at det kan sikre en langsiktig industriell satsing også når rammevilkårene er globale.

Staten står for en betydelig del av landets sparing. Arbeiderpartiet er opptatt av at noe mer av denne sparingen kanaliseres inn i ny næringsvirksomhet og utvikling av eksisterende miljøer. For å få dette til vil vi bygge på partnerskap mellom staten på den ene siden og private på den andre. Staten kan særlig bidra med noe som er mangelvare i hurtig vekslende markeder: tålmodighet og langsiktighet. Arbeiderpartiet vil at staten med kapital og eierandeler skal være en krevende og stimulerende medspiller, enten det gjelder forskning, kompetanse- og teknologiutvikling, eller etablering og utvikling av næringsklynger.

Næringsveksten kommer ikke av seg selv. Privat og statlig kapital må samarbeide om å skape ny næringsvirksomhet på de områdene som i sterkst grad skaper de store endringene i samfunnet, og der Norge har naturlige fortrinn.

Arbeiderpartiet går inn for å opprette et investeringsselskap der private og staten går inn i et tett forpliktende og langsiktig samarbeid. Selskapet må gi en forretningsmessig rolle, en investeringsprofil, en ryddig organisering og bli stilt overfor konkrete og krevende avkastningskrav. Det må framstå som et profesjonelt investeringsselskap, der habilitetsforholdene og ansvarlinjene er oversiktlige og kontrollerbare.

I tillegg er det nødvendig å gjennomgå eksisterende virkemidler i Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND), Norges forskningsråd og Norsk eksportråd, samt ulike fond som staten disponerer. Eksempler på slike fond er det regionale såkornfondet, miljøfond, teknologifond og Folketrygdfondet. Virkemidler for nyskaping og utvikling må sees i sammenheng og videreutvikles i tråd med dagens behov.

Et næringsvennlig Norge

Vi står nå ved et veiskille i overgangen fra industri- og oljealder til et kunnskapssamfunn. Den raske teknologiske utviklingen, globaliseringen og den økte internasjonale konkurransen gir næringslivet i alle land store utfordringer. Norge vil være avhengig av ny verdiskaping for å opprettholde og bygge velferdsstaten videre. Vi må gripe mulighetene den nye teknologien gir for framtidig sysselsetting, vekst, spredt bosetting og velferd.

Globalisering og digitalisering av økonomien endrer virkeligheten norsk næringsliv opererer i. Norske bedrifter har internasjonal konkurranse både på hjemme- og utemarkedet. Bedriftsorganisasjonen endrer seg i takt med utviklingen av ny teknologi og nye bedriftsmodeller, og nye måter å operere på blir nødvendige. Både logistikk, interne kommunikasjonslinjer, geografisk organisering og plassering internt i bedriften, markedsføring og produksjon er i endring. Elektronisk handel er et stikkord i så måte.

Alt dette gjør at også virkemiddelbruken overfor norsk næringsliv må endre seg i takt med utviklingen. Det må derfor vurderes nye måter å stimulere til bedriftsutvikling på i forhold til globaliseringen og digitaliseringen av næringslivet ved hjelp av offentlige virkemidler. De offentlige virkemidlene må organiseres og innrettes på en måte som er i takt med den nye tiden.

Kunnskap og kompetanse blir den viktigste konkurransefaktoren i årene framover, derfor må bedriftene evne å trekke til seg kompetent arbeidskraft.

Et samfunn preget av høy livskvalitet er en viktig forutsetning for nyskaping og verdiskaping. Et slikt samfunn blir også et konkurransefortrinn i den internasjonale kampen om kompetansen. Derfor må framtidens næringspolitikk utvikles i samspill med velferds- og kulturpolitikken. Livskvalitet blir i større grad en forutsetning for nyskaping og økt verdiskaping, ikke kun et resultat av dette.

At kunnskap spiller en større rolle enn før, gir nye utfordringer for næringspolitikken. Produktene blir i større grad kunnskapsprodukter, det kreves mer spesialisert kunnskap for å frambringe dem, og mye av kunnskapen vil ha meget kort levetid. Stikkord som endringskompetanse, fleksibilitet og kreativitet er viktige. Bedriftenes kapital vil i økende grad bestå av arbeidstakernes kompetanse.

Kontinuerlig læring og oppdatering er avgjørende for både arbeidstakere og ledere. Utdanningspolitikk blir i større grad næringspolitikk. Alle må ha muligheter til å tilegne seg ferdigheter som trengs for å leve og arbeide i det nye informasjonssamfunnet. Vi mangler arbeidskraft, derfor trenger vi alle hender og hoder i aktivitet. Sammen med riktig bruk av ny teknologi vil utdannings- og velferdspolitikken bli viktige virkemidler for å sikre at vi drar nytte av hele befolkningens talenter og ressurser.

Verden blir på samme tid både mer global og lokal. Bedriftene må i større grad konkurrere globalt og samtidig blir lokal identitet og utvikling stadig viktigere for å lykkes i denne konkurransen. Derfor må næringspolitikken utvikles i samspill og partnerskap med både lokale og nasjonale myndigheter og bedrifter.

Kunnskapsøkonomien dreier seg om nye kilder for konkurransekraft, om evnen til å tenke nytt og skape nye produkter. Vi må utforske og utfordre nye markeder ved å bruke den nye teknologien, ved å inkludere ikt (informasjons- og kommunikasjonsteknologi) og elektronisk handel i bedriftsutviklingen og strategiene. Dette gjelder i alle bransjer, enten det er tradisjonell industri, tjenesteyting, handel eller service, høy- eller lavteknologivirksomheter. Vi må på den ene siden sørge for at vår tradisjonelle industri har forutsigbare rammevilkår, på den andre siden må det omstilling til, og nye muligheter må tas i bruk. Dette er viktige premisser for utvikling av et sunt og mangfoldig næringsliv. Samfunnet er avhengig av et variert arbeids- og næringsliv. Det gir flere utviklingsmuligheter både for den enkelte og for virksomhetene. Arbeiderpartiet vil ta vare på og videreutvikle konkurranseutsatt sektor, noe som vil kreve industriell fornyelse og utvikling.

Arbeiderpartiet vil stimulere til nyskaping og kreativitet. I utviklingen av ny virksomhet må vi i første rekke bygge på den kompetanse og de næringsmiljøer vi allerede har i landet. Norges fortrinn må videreutvikles for å trygge eksisterende industri, men også for å skape ny virksomhet.

Ved at bedrifter og institusjoner samarbeider og samhandler kan det skapes gjensidig vekst og utvikling. Vi kan få en egendynamikk i næringene som driver fram nyskaping, teknologiske forbedringer og økt produktivitet. Norge har sterke næringsmiljøer som vi kan bygge videre på i kunnskapsøkonomien.

Fiskeri og havbruk: Muligheten for vekst i norsk havbruksproduksjon er stor. Tilgang på råvarer og høy kompetanse på havbruk gir oss fortrinn. Skal Norge fortsatt være ledende på dette feltet, må kunnskapsutviklingen økes. Det må tas et nasjonalt løft for forskning og utvikling innenfor havbruk, der satsing på marin bioteknologi må stå sentralt. Samarbeid mellom forskningsinstitutter og bedrifter må stimuleres. Nye marine arter må inn i framtidens havbruksproduksjon.

Den velutviklede virksomheten i oppdrett av laks- og ørret må sikres videre vekst både hos de eksisterende aktører med økte forkvoter og gjennom tildeling av konsesjoner til små og nye aktører. Dette skal skje etter nærmere bestemte kriterier, slik at blant annet distriktpolitiske mål ivaretas.

Arbeiderpartiet finner det rimelig og rettferdig at de som tildeles en oppdrettskonsesjon, betaler et vederlag. Det er viktig at et slik vederlag gjenspeiler den betalingsevne de ulike grupper av oppdrettere har. Vi vil utrede muligheten for å innkreve en avgift når konsesjoner skifter eier og dessuten utrede spørsmålet om å gi kommunene lovhjemmel til å innføre en arealavgift, noe som blant annet vil kunne sette kommunene bedre i stand til å stimulere og legge til rette for næringsutvikling innen havbruk.

Et rent havmiljø er fundamentalt for norsk fiskeri- og havbruksnæring. Dette er basis for mangfold i havet og næringsgrunnlaget. Norsk sjømat markedsføres i dag med rent miljø som viktigste salgsargument.

En for stor andel av norske havprodukter selges ubehandlet. Økt videreforedling av sjømat vil gi grunnlag for lønnsom fiskeindustri og arbeidsplasser langs hele kysten. Det vil stille krav til produktutvikling. Et tett samspill mellom bedrifter, bransjer, forskningsmiljøer og offentlige aktører er avgjørende. Det er store muligheter for næringsvirksomhet med basis i biprodukter fra havbruk- og fiskerinæringen.

Arbeiderpartiet vil gjennom endringer i regelverket tilrettelegge for produksjon av biprodukter. Norsk foredlet sjømat møter tollbarrierer i andre land. En økning i eksporten av sjømat, ikke minst som følge av nye produkter, vil kreve bedre tilgang til markeder. Arbeiderpartiet vil derfor arbeide for bedre markedsadgang for norsk sjømat gjennom WTO og gjennom forbedrede bilaterale og regionale avtaler. Dette gjelder spesielt i forhold til EU som er vårt største eksportmarked for sjømat.

De norske fiskeriressursene er fellesskapets eiendom, og de skal forvaltes og utnyttes av fellesskapet til det beste for næringsutvikling og bosetting. Arbeiderpartiet vil forvalte fiskeriressursene med sikte på langsiktig og bærekraftig avkastning.

Som hovedprinsipp skal fiskeflåen være eid av aktive fiskere. Unntak fra denne regelen kan gis for havfiskeflåen under særlige tilfeller hvor det er nødvendig å styrke økonomien til flåen, bidra til livskraftige fiskerimiljøer, opprettholde den geografiske fordeling av fisketillatelse og øke muligheten for samspill mellom fiskeflåen og industri på land.

Arbeiderpartiet vil arbeide for en fornyelse og oppgradering av fiskeflåen for å skape effektiv drift og lønnsomhet, og for å dekke industriens behov for kvalitetsråstoff. Fornyelse av flåen må være basert på høsting av ressursene innenfor en bærekraftig ressursforvaltning. Kapasitet i fiskeflåen må stå i forhold til det som på lang sikt kan høstes av de ville fiskebestandene.

Fiskeriindustrien trenger både små og store enheter. Det gir mangfold, lokal nærhet, fleksibilitet og finansielle ressurser til utvikling. Industrien trenger stabile rammebetingelser både for råvareleveranser og tilgang til arbeidskraft. Det må legges vekt på kompetanseutvikling innenfor marked og produktutvikling.

Bærekraftig beskatning av ressursene forutsetter internasjonalt samarbeid og avtaler. Norge skal være en pådriver i dette arbeidet. Kontroll- og strafferegler for ulovlig fiske skal gjennomgås for å sikre at dette

fungerer effektivt. Arbeiderpartiet vil derfor arbeide for å opprettholde og utvikle en god og effektiv kystvakt. Sjøpattedyrene sel og hval spiller en viktig rolle i havets økosystemer. Som andre levende ressurser må overskuddet i disse bestandene høstes.

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (ikt): Ikt er resultat av en sammensmeltning av informasjonsteknologi, telekommunikasjon og multimedia. Dette er det virkelig store vekstområdet både nasjonalt og internasjonalt. Veksten dreier seg om ikt -produkter og tjenester, kunnskap og kompetanse, den finner sted både i offentlig og privat sektor og hjemme hos folk.

Den dynamiske utviklingen på teleområdet stiller oss overfor stadig nye utfordringer. Den teknologiske utviklingen, blant annet som følge av framveksten av internett og sammensmeltning (konvergens) av tele-, medie- og it-sektoren, og økt konkurranse på teleområdet nasjonalt og internasjonalt, bidrar til dette. Dette tilsier at det er nødvendig med jevnlig gjennomgang av regelverket med tanke på justeringer.

Konvergens- og informasjonsteknologi vil få stor betydning. Digitalisering og bredbånd tilrettelegger for nye satsningsområder, særlig innen forretningsvirksomhet, handel og interaktive tjenester. Tilpasning til digitalisering og nye satsningsområder er nødvendig, samtidig som det må opprettholdes en balanse mellom ren kommersiell orientering og ivaretagelse av samfunnsoppgaver.

Arbeiderpartiet vil videreutvikle ikt -næringen som en selvstendig og vekstkraftig næring. Nødvendigheten av internasjonalisering og behovet for kompetent arbeidskraft er utfordringer som ikt -næringen deler med det øvrige næringsliv, men som i dag er særlig presserende i denne sektoren. Det øvrige næringslivet må nyttiggjøre seg de mulighetene som ikt byr på og det må være tilgang til kompetent arbeidskraft. Det må finnes miljøer med spisskompetanse som kan drive forskning, utvikling og internasjonalt samarbeid.

Arbeiderpartiet vil arbeide for en slik utvikling gjennom aktiv bruk av offentlig sektor, gjennom tilrettelegging av gode rammebetingelser og en infrastruktur som er god for hele landet.

Offentlig sektor er en viktig aktør i økonomi og samfunnsliv. Derfor har det stor betydning hvordan offentlig sektor etterspør ikt -tjenester. Ved å stille høye krav vil det offentlige bidra til utvikling av ikt -næringen. Samtidig vil en mer aktiv bruk av ny teknologi bidra til effektivisering og fornyelse av det offentlige.

Ikt -kompetanse er fortsatt en mangelvare for mange bedrifter. Dette representerer en flaskehals for næringslivet. Selv om antall ikt -studieplasser på høyere nivåer nesten fordoblet de siste årene, er dette ikke nok. Derfor vil Arbeiderpartiet vurdere å innføre et norsk «kompetanse-sertifikat» for å hente ikt -ekspertise fra utlandet.

Parallelt med dette må vi videreutvikle tilbudet om påbyggingsstudier i ikt for kandidater med forskjellige typer grunnutdanning, f.eks. samfunnsfag, humaniora og økonomi. Behovene for nye fagkombinasjoner er stigende i næringslivet.

Norge må bringes i forkant av utviklingen av elektronisk handel og forretningsdrift. Forutsigbare rettslige og økonomiske rammebetingelser som sikrer norske bedrifters konkurransevne nasjonalt og internasjonalt, må utformes. Reglene for elektronisk handel må være forutsigbare og skape tillit både hos forbrukerne og næringslivet. Netthandel reiser nye juridiske spørsmål.

Norsk næringsliv vil i økende grad basere sin virksomhet på bredbåndsnett. Ikke minst er dette viktig for utviklingen av elektronisk handel. Det er derfor viktig at Norge har en teleinfrastruktur i verdensklasse som kan danne grunnlaget for lønnsom forretningsdrift og utvikling av nye produkter og tjenester. Sikkerhet og tillit i kommunikasjonsnettene er i denne sammenhengen viktig, og Arbeiderpartiet vil prioritere arbeidet med å tilrettelegge en infrastruktur for sikker elektronisk kommunikasjon, blant annet elektroniske signaturer. Vi vil ha en ny lov om elektronisk signatur.

Aktørene i markedet skal investere i digitalisering og bredbånd, men myndighetene må legge til rette slik at muligheten til bredbåndskommunikasjon blir reell for hele landet. Konkurransen i markedet skal styrkes, og den offentlige etterspørselen stimuleres. Arbeiderpartiets mål er at alle grunn- og videregående skoler, bibliotek, sykehus og kommuner skal gis tilbud om bredbånd-tilknytning i år 2002. Slik kan vi også legge til rette for næringsutvikling i hele landet. Alle norske husstander må få tilbud om bredbåndstilknytning innen utgangen 2004. Det offentlige må bidra til å nå dette målet i områder som ikke er kommersielt lønnsomme å bygge ut.

Norge er verdensledende på flere områder av satelittanvendelser. Ikke minst takket være drakraft fra norsk skipsfart og senere også vår oljevirksomhet er Norge i dag verdensledende innenfor mobil satellitt-telefoni. Et godt partnerskap og samspill mellom offentlig satsing på forskning- og utdanning og to av Norges sterke næringsmiljøer, shipping og olje, har skapt en ny og internasjonalt ledende framtidsnæring. Dette kan tjene som eksempel på god næringsutvikling og godt samarbeid, med utgangspunkt i sterke næringsmiljøer forankret i nasjonale fortrinn.

Energi: Norge har utviklet teknologi og bygget opp en kompetanse som ligger helt i verdenstoppen i utvinning av olje og gass. Virksomheten bidrar til sysselsetting og bosetting langs store deler av kysten. Et vellykket samspill mellom oljeselskap, leverandørindustri, forskningsinstitusjoner, staten og lokalsamfunn har bidratt til sysselsetting og velferd i takt med utviklingen av næringen. Med lavere investeringer på norsk sokkel er det viktig at kompetansen som finnes utvikles videre, og at industrien styrkes for å kunne ta oppdrag internasjonalt.

Naturgassen står for en økt andel av utvinningen på norsk sokkel. Det er en utfordring å øke verdiskapingen som følger av gassutvinningen. Økt bruk av naturgass i Norge, både til energiformål og i industrien, vil kunne bidra til utvikling av nye næringer og flere arbeidsplasser, men dette forutsetter økt ilandføring og utbygging av infrastruktur for distribusjon av naturgass. Samtidig må vi legge til rette for gasseskport. Gassmarkedet i EU er nå åpnet. Norge må ha selskaper som kan være med i hele verdikjeden, fra produksjon til sluttbruk. Det vil øke verdien av gassen og bidra til økte inntekter for Norge.

Arbeiderpartiet vil øke forskningsinnsatsen innenfor ny energi- og miljøteknologi. Økt forskning og utvikling på disse områdene kan gi grobunn for utvikling av nye næringer. Norge har betydelig kompetanse på energiområdet. Det er naturlig at vi bruker den kompetansen vi har til å utvikle nye og miljøvennlige energiteknologier. Dette vil gjelde innenfor renseteknologier for gasskraft, energieffektive løsninger for industrien, avfallshåndtering og utvikling av mer kostnadseffektiv utnyttelse av bioenergi, vindkraft og solenergi.

Hydrogen blir av mange regnet som en bærebjelke i framtidens energisystem. Utviklingen går i retning av økt bruk av hydrogen som energibærer. Arbeiderpartiet vil støtte forskningsprogram som sikter mot å utvikle effektive løsninger for framstilling, lagring, transport og bruk av hydrogen. Det er et mål at Norge skal ligge i fremste rekke på dette området.

Det er åpnet for konkurranse i kraftmarkedet, og det har foregått en omfattende omstrukturering i energibransjen. Det offentlige eierskapet er likevel i stor grad opprettholdt. Dagens eiere av energiverkene, ofte kommuner og fylkeskommuner, kan fritt bestemme om de ønsker å selge eller beholde sine eierandeler. Arbeiderpartiet mener at også lokale og regionale nett og kraftverk som nå i hovedsak skal eies og drives av offentlige virksomheter. Å skape sterke offentlige eide selskap vil være en måte å sikre fortsatt offentlig eie av energiverkene. Dette er viktig for å ivareta langsiktige verdier til beste for det norske samfunnet, for å opprettholde et norsk industrielt vannkraftmiljø og for å utvikle en industriell og profesjonell tankegang som ivaretar de opparbeidete verdiene.

Arbeiderpartiet vil opprettholde hjemfallsinstituttet som sikrer alle ikke-offentlige kraftverk tilbake til staten etter 60 år.

Maritime næringer: Norge har to virkelig sterke næringsmiljøer knyttet til offshore og maritim virksomhet. Utvikling av ny kunnskap og nye produkter på dette området skjer gjennom et nært samspill mellom ulike deler av det maritime miljøet. På områder som skipsbygging, utstyrsindustrien, teknisk tilsyn, skipsmegling, forskning og utvikling, finansiering og forsikring, er det høy kompetanse og internasjonalt konkurransedyktige bedrifter i Norge. Flere av disse er verdensledende.

En videre utbygging av maritim virksomhet og tilknyttede bedrifter forutsetter et bedre samspill mellom kunnskap og industri. Kunnskapsandelen må opp også på denne sektoren, hvis den skal være konkurransedyktig i framtiden. Det er et stort potensiale innenfor elektronikkindustri knyttet til maritim virksomhet. Norge kom tidlig med i satellittbasert kommunikasjon til norske skip og til plattformene i Nordsjøen. Dette har gitt grunnlag for en globalt ledende industri som vi må bygge videre på.

Offshoreindustrien står nå overfor et vendepunkt hvor mindre felt skal utnyttes. Dette representerer en ny type oljeleting med økte lete- og oljeproduksjonskostnader og dermed større krav til kostnadseffektive løsninger i alle ledd. Arbeiderpartiet mener det er viktig at den kompetansen, erfaringen og teknologibasen som norske bedrifter har, også omsettes i forretningsmuligheter internasjonalt.

Identitet bygget på toleranse, solidaritet og aksept

Alle mennesker er like mye verd. Menneskerettighetene skal være absolutte. Dette er grunnleggende i alt Arbeiderpartiet gjør og står for. Alle har krav på å bli møtt med den samme respekt og gis de samme muligheter. Derfor vil vi bekjempe enhver form for diskriminering, uansett hvor den foregår eller hvem som utsettes for den. Derfor kjemper vi for at alle skal ha frihet til å leve uten påtrykk eller tvang fra andre, men det skal skje innenfor rammene av et sterkt fellesskap.

Norge har blitt et mangfoldig samfunn. Det er ikke årsaken til diskriminering. Årsaken ligger i manglende evne til å forstå og akseptere andres særtrekk og egenskaper. At Norge er et mangfoldig samfunn, kan ikke endres. Men årsakene til diskriminering kan bekjempes med politiske tiltak, med ord og med klare holdninger. I kampen for likeverdet inngår vi ingen kompromisser.

Evne til aksept og toleranse forutsetter trygghet på egen identitet og eget ståsted. Kunsten og kulturen har en helt avgjørende rolle i arbeidet for aksept og toleranse, derfor må kulturpolitikk og virkemidler fornyes. Arbeiderpartiet vil løfte innsatsen for kunst og kultur for på den måten å bygge identitet, skape møteplasser, dialog og debatt.

Kriminelle handlinger bidrar til å redusere tryggheten og friheten. Rettsstaten må fungere slik at lovbrudd oppdages, oppklares og straffes. Det er en forutsetning for tillit og sikkerhet. Men samtidig skal straff bidra til å få den som har forbrutt seg, tilbake til et lovlydig liv. Å bekjempe kriminalitet handler ikke kun om straff, men også om å angripe årsakene til at noen blir lovbrøyttere.

Menneskerettigheter

Menneskerettighetene omfatter både sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Disse kan ikke sees uavhengig av hverandre. Det er først når alle rettighetene er respektert at vernet om det enkelte individ er fullstendig. Derfor er menneskerettighetene udelelige. De er også universelle; de gjelder for alle mennesker.

At alle land slutter seg til menneskerettighetskonvensjonene, er en viktig forutsetning for å sikre at de respekteres overalt. Arbeiderpartiet vil understreke Norges ansvar for å innarbeide sentrale menneskerettighetskonvensjoner i norsk lov. Barne- og kvinnekonvensjonen skal innarbeides i norsk lovgivning.

Det er i kritiske og vanskelige situasjoner at ansvaret for menneskerettigheter settes på prøve. De som ikke er i besittelse av en sterk stemme i hverdagen og i det offentlige ordskiftet, har de samme rettigheter som andre. Dette gjelder enten det er snakk om barn, minoriteter, funksjonshemmede eller mennesker som har begått handlinger flertallet forakter.

Informasjon, undervisning og utdanning er blant de viktigste virkemidlene for å verne om og fremme menneskerettighetene. Derfor vil Arbeiderpartiet bidra til forsterket innsats innenfor forskning, utdanning og opplysningsarbeid på dette området. Debatt og meningsbryting er grunnleggende for bygging av holdninger. Derfor vil vi øke støtten til informasjonstiltak og debatt som organisasjoner, institusjoner og lokalsamfunn tar initiativ til.

Teknologiske nyvinninger gir nye muligheter, men utfordrer også våre etiske grenser. Dette gjelder særlig innenfor bio- og genteknologi. Arbeiderpartiet vil utnytte teknologien til menneskenes beste. Da må vi satse på forskning for ny viten, men samtidig må vi sørge for å sikre personvern, individers integritet og gjøre nye oppdagelser allment tilgjengelige. Åpen og grundig debatt er nødvendig, særlig på områder som er etisk vanskelige. Arbeiderpartiet vil bidra til dette.

Arbeiderpartiet vil arbeide for en videre utvikling av forpliktende globale etiske regler. En oppfølging av dette ligger til grunn for alt vårt bistandsarbeid og internasjonale engasjement.

Formelt er det bare individer som har menneskerettigheter, og det er bare statene som har plikt til å overholde dem. De rettighetene som tilkommer alle verdens borgere, hviler på nasjonalstatenes evne og vilje til å overholde dem. Verken en person, en geriljagruppe eller et ikke-statlig konsern kan påtales for brudd på menneskerettighetene. Derimot kan staten holdes ansvarlig for å ikke hindre at bruddene skjer.

De siste tiår er preget av en utvikling der multinasjonale selskapers makt har vokst enormt, på bekostning av nasjonalstatens. Arbeiderpartiet mener at det ikke lenger er tilstrekkelig å la hele ansvaret for menneskerettighetene ligge på nasjonalstatene. Multinationale selskaper bør selv ha ansvar for å overholde menneskerettighetene.

Det er antatt at rundt 300 000 barnesoldater deltar i væpnede konflikter verden over. Mange av disse er under 15 år. Arbeiderpartiet vil jobbe for at det i den valgfrie tilleggsprotokollen til Barnekonvensjonen innarbeides et absolutt forbud mot at barn under 18 år er med i væpnede konflikter. Forbudet må også gjelde tvungen eller frivillig rekruttering av personer under 18 år til staters væpnede styrker og til væpnede opposisjonsgrupper

Det internasjonale samfunnet må sikre at krigsforbrytelser, folkemord og andre forbrytelser mot menneskeheten rettsforfølges. Arbeiderpartiet vil arbeide internasjonalt for at Roma-statuttene for en permanent internasjonal straffedomstol raskt ratifiseres, slik at det internasjonale samfunn gis mulighet til å rettsforfølge overgripere der det nasjonale rettsapparat svikter.

Utviklingsarbeid og menneskerettigheter er to sider av samme sak. Utvikling er en forutsetning for og et bidrag til oppfyllelse av grunnleggende menneskerettigheter. Menneskerettighetene er grunnlaget for felles spilleregler i enhver utviklingsprosess. Arbeiderpartiet vil arbeide for at det utvikles mer effektive og treffsikre internasjonale mekanismer for å reagere mot brudd på menneskerettighetene. Vi ønsker ikke sanksjoner som rammer en uskyldig sivilbefolkning og befester totalitære regimer, men mer målrettede sanksjoner som støtter opp om positive krefter og mer direkte rammer de som er ansvarlige for at menneskerettighetene brytes.

Dødsstraff er uakseptabelt i forhold til den mest grunnleggende rettighet vi har, retten til liv. Arbeiderpartiet vil at Norge fortsetter arbeidet for å avskaffe dødsstraff i de land i verden som fortsatt praktiserer dette. Det er særlig viktig å jobbe overfor våre allierte, USA og Tyrkia. Dersom alle vestlige land avskaffer dødsstraff, ville det bli lettere å bekjempe dette på global basis. Norge vil samarbeide med EU om å bekjempe dødsstraff.

Likestilling

Kvinner og menn har i vårt land de samme formelle rettigheter: stemmerett, rett til økonomisk selvstendighet, adgang til utdanning og arbeid. Likevel har ikke kvinner og menn den samme reelle frihet til å gjøre valg, og dermed er det heller ikke likestilling. Det skyldes dels måten samfunnet er organisert på dels diskriminering basert på myter og ideologi om kvinnelige kontra mannlige egenskaper. Arbeiderpartiet vil arbeide for likestilling mellom kjønnene gjennom endringer i lover og i organisering av arbeids- og samfunnsnivå, men også gjennom debatt, informasjon og holdningsskapende arbeid. Likeverd og frihet skal gjelde uavkortet for begge kjønn.

Arbeiderpartiet vil gjøre arbeidslivet mer likestilt ved å jobbe for lik lønn for arbeid av lik verdi, permisjonsordninger, barnehager, skolefritidsordning og endringer i arbeidsmiljø og arbeidsorganisering. Likestillingsloven bør endres slik at det blir adgang til å sammenligne arbeid av lik verdi på tvers av faggrenser ved lønnsfastsettelse, og slik at vern mot seksuell trakassering lovfestes. Styrer i offentlige og halvoffentlige selskap skal ha minst 40 prosent av hvert kjønn. Dette bør også gjelde for private selskaper av en viss størrelse.

Menn må i større grad likestilles med kvinnene i forhold til omsorg for barn. Foreldrepermisjonen skal gradvis utvides med vekt på fedres rettigheter. Regelverket som gjelder ved samlivsbrudd, bør endres. Utgangspunktet må være hva som antas å være til det enkelte barns beste. Arbeiderpartiet mener at barn skal ha mulighet til god kontakt med begge foreldrene.

Kjønnslemlesting er et grotesk og ulovlig overgrep mot kvinner. Dette foregår systematisk i en rekke land, og også norske jenter blir omskåret. Arbeiderpartiet ønsker å forhindre at jenter omskjæres og vil at kvinner som allerede er rammet av inngrepet, skal få den hjelp og støtte de trenger. Det bør foretas obligatoriske helsesjekker for barn i risikogrupper, bygges spesialkompetanse i helsevesenet om kjønnslemlesting, og drives informasjonsarbeid om skadevirkningene av slike overgrep.

Internasjonalt er det en svært lang vei å gå før likestilling er en realitet. Fattigdom, dødelighet og aids rammer i økende grad kvinner. Det må derfor etableres sterkere internasjonalt samarbeid om kvinnevern politikk. Internasjonale og nasjonale konvensjoner som er etablert for å styrke kvinners rettigheter, må brukes i en slik sammenheng.

Homofile og lesbiske

Det foregår fortsatt diskriminering av lesbiske, homofile og bifile i Norge og internasjonalt. I noen land er homoseksualitet fortsatt straffbart. Arbeiderpartiet mener forsøk på å endre menneskers seksuelle orientering er etisk uforsvarlig og i strid med våre grunnleggende verdier.

Mangfold på alle livets områder og respekten for menneskers egne valg er viktige verdier for Arbeiderpartiet. Arbeiderpartiet vil sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent og aktivt motarbeide diskriminering. Arbeiderpartiets utgangspunkt er at seksuell legning ikke skal være til hinder for ansettelser i Den norske kirke.

Arbeiderpartiet vil i internasjonale fora ta opp og aktivt motarbeide diskriminering og forfølgelse av lesbiske og homofile.

Særskilte tiltak må rettes inn mot unge homofile og lesbiske som støtte i prosessen med å erkjenne egen seksualitet og identitet. Helsepersonell, lærere og andre faggrupper må gis økt kunnskap og anledning til å drøfte egne følelser og holdninger. Gjennom økt kunnskap og forståelse står de bedre rustet til å møte disse problemstillingene. Vi vil også styrke frivillige tiltak drevet av og for unge og voksne lesbiske og homofile. Den offentlige kompetansen på dette området bør også styrkes, og det bør være et sentralt miljø for dette som kan inneha og formidle kunnskap.

Arbeiderpartiet vil sikre barn med foreldre som lever i homofile og lesbiske parforhold, juridisk og økonomisk, og vi vil av den grunn gi rett til stebarnsadoptsjon. Arbeiderpartiet vil gå gjennom dagens adopsjonslovgivning og praksis. Ett siktemål med en slik gjennomgang er at samlivsform og seksuell identitet ikke i seg selv skal være et hinder for å søke og bli vurdert for adopsjon.

Nei til all rasisme

Arbeiderpartiet er imot alle former for rasisme. Norge har alltid vært et flerkulturelt samfunn. Det har alltid vært minoriteter her, folk som kom utenfra, eller landets urbefolkning, samene. Og det har alltid vært krefter i samfunnet som har forsøkt å samle oppslutning ved å dele inn og sortere folk i «vi» og «de andre». Slike krefter som motiveres av fordommer og hat har generalisert om enkeltindivider ut fra den folkegruppen de tilhører, kan ikke ties i hjel. De må aktivt bekjempes både gjennom debatt og i praktiske handlinger. Det farligste er ikke hat, men likegyldighet. Arbeiderpartiet vil styrke lovverket mot etnisk diskriminering, og som et ledd i det arbeide med å gjøre FNs rasediskrimineringskonvensjon til del av norsk lov.

Når et mangfold av kultur, religion, skikker og livsstiler møtes, oppstår det ofte problemer og misforståelser. Men de fleste problemer kan løses, med tiltak og med vilje fra alle parter til å forstå den andres situasjon. Det er i hvert fall ikke noen god løsning å tie i hjel problemer. De kan best møtes og løses gjennom åpenhet og dialog. Arbeiderpartiet vil stå opp for likeverdet og fellesskapet, mot de som sprer mistenksomhet, hat og uforstand.

Likeverdige levekår for den samiske befolkningen

Som et viktig grunnlag for sin samepolitikk legger Arbeiderpartiet til grunn at staten Norge opprinnelig er etablert på territoriet til to folk - samer og nordmenn - og at begge folkene har den samme rett og det samme krav på å kunne utvikle sin kultur og sitt språk. Denne prinsipielle likeverdigheten er klart slått fast i grunnlovsparagraf 110 a.

Man har også erkjent at det gjennom lang tid var offisiell politikk at det samiske språket og den samiske kulturen skulle bort. Formålet med den nye politikken er ikke å gi samene en særstilling, men å rette opp de negative virkningene av det som har skjedd tidligere.

Samene bor i dag i hele landet. Den tradisjonelle samiske bosetning finner man fra og med Hedmark og nordover. Det gir rom for store kulturvariasjoner. Det må man ta hensyn til ved politikktutforming på dette området.

I Norge er det tre samiskspråklige områder - nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Alle områdene har ulike språk. Særlig gjelder dette sørsamisk område hvor både tale- og skriftspråket er svært forskjellig fra de andre områdene. Dette vil Arbeiderpartiet vektlegge i sin politikk.

Kommunene er helt sentrale i å gi enkeltmenneskene de samiske språk- og kulturtilbud de har krav på og rett til. Sentrale myndigheter bør derfor i nær dialog med Sametinget bidra til at kommunene kan gjennomføre praktiske tiltak for at de innbyggerne som ønsker det, kan ha en trygg samisk fremtid.

En aktiv distrikts- og regionalpolitikk er viktig for å sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur. Det gjelder tradisjonelle næringer som reindrift, jordbruk og fiske, men i like høy grad moderne arbeidsplasser som informasjons- og kommunikasjonsteknologi.

Samerettsutvalget leverte i 1997 et forslag om fremtidig bruk og forvaltning av grunnen i Finnmark. Dette skal følges opp gjennom en tilsvarende utredning for området fra og med Troms til og med nordre del av Hedmark. I den politiske sluttbehandlingen vil man vektlegge alle aktuelle momenter. Måsetningen er å komme frem til ordninger som alle kan leve med, og som skaper ro om rettighetsspørsmåene

Samiske kvinner har tradisjonelt hatt en sterk stilling i samfunnet. Utfordringen nå er å få kvinnene representert på lik linje med menn i de samepolitiske organene.

Rekruttering og utdanning av fagfolk med bakgrunn i samisk språk og kultur er viktig for alle deler av offentlig virksomhet. Det er også viktig at det blir gitt barnehagetilbud for samiske barn, tilpasset det enkelte barns samiske språk og kultur. Tidlig språkoppfølging er den sikreste vei til flerspråklighet.

Et moderne samfunn har behov for aktive og engasjerte medier som holder et høyt nivå. Det gjelder både presse, radio, og TV. Sametinget er her en viktig premissleverandør.

Samene er det eneste folket som bor i alle de fire landene i Barentsregionen. Barentssamarbeidet er viktig når det gjelder å styrke samenes muligheter til å fungere som ett folk på tvers av landegrensene.

Den samiske idrettsbevegelsen er i dag en viktig kulturformidler i ungdomsmiljøene på tvers av landegrensene. Dette arbeidet fortjener både oppmerksomhet og støtte også fremtiden.

Staten i samarbeid med Sametinget har et klart informasjonsansvar om samiske forhold. Det er viktig at det lages informasjonsstrategier og iverksettes tiltak som bidrar til økt, balansert innsikt i samiske spørsmål.

I og med at Sametinget er det representative talerøret for samene i Norge, er det en høyt prioritert oppgave å øke velgeroppslutningen ved sametingsvalget. Valgordningen må også sikre størst mulig samsvar mellom stemmer og antall representanter som blir valgt.

I tråd med disse måsettingene har Arbeiderpartiets landsmøte også vedtatt et eget samepolitisk manifest. Der går man inn for konkrete tiltak på en rekke samfunnsområder for å fremme en utvikling i retning av reell likestilling mellom samisk og norsk kultur.

Alle skal ta del i samfunnet

Innvandrerbefolkningen i Norge er en sammensatt gruppe, bestående av mennesker med ulike bakgrunn og ulike livserfaringer. Arbeiderpartiet ønsker integrering, forstått som at alle skal ha de samme rettigheter og de samme plikter som samfunnsborgere. Ingen skal diskrimineres og hindres i å delta. Arbeiderpartiet vil hindre at det vokser fram dype sosiale skillelinjer basert på etnisk opprinnelse.

Alle land har ansvar for å stille opp og gi midlertidig eller permanent opphold for flyktninger. Norge som nasjon plikter å ta imot de som kommer på en verdig og god måte. I dag fungerer ikke dette godt nok. Mennesker på flukt trenger tak over hodet og materiell bistand, men vel så viktig er det å skape trygghet og mulighet til å finne seg til rette i et nytt samfunn og i et nytt nærmiljø. Flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge, blir værende for lenge i mottak. Først venter de på å få asylsøknaden behandlet. Dersom de får oppholdstillatelse, begynner ofte en ny ventetid for å få bosted i en kommune. Den enkeltes mulighet forsinkes til å etablere seg i et lokalsamfunn, lære et nytt språk, skaffe seg eller få godkjent utdanning og å komme i jobb. Arbeiderpartiet vil sette inn tiltak slik at behandlingstiden for asylsøknader går ned, og slik at bosetting i en kommune avgjøres raskt deretter. Når Norge tar imot flyktninger og asylsøkere, har staten og kommunene sammen ansvaret for å avgjøre bosetting. Staten legger i dag til rette for at kommunene skal ta imot flyktninger for bosetting, og ulike tilskuddsordninger fra staten bidrar til at dette skal gå raskere ute i kommunene. Dette arbeidet må fortsette.

Enslige mindreårige asylsøkere krever ekstra oppfølging. Mange har vonde opplevelser bak seg, og er ekstra sårbare fordi de mangler familie og sosialt nettverk i Norge. Antallet har økt kraftig de siste årene. Tilbudet disse barna og ungdommene får når det gjelder skole, fritidsaktiviteter og sosialt tilbud må bli bedre. Det bør legges til rette for at de kan delta i aktiviteter sammen med norske barn og ungdommer i perioden de tilbringer i et mottak. Barna må prioriteres når det gjelder bosetting i kommunene.

Flyktninger og innvandrere har de samme plikter og rettigheter som andre i arbeids- og samfunnsliv. Men realiteten er at mange ikke får anledning til å delta, fordi de møtes av diskriminering eller uforstand. Noen får ikke jobb fordi de mangler kunnskap om språket og samfunnet. Arbeidsledigheten er høyere blant de med innvandrerbakgrunn enn i befolkningen for øvrig, og mange er overkvalifiserte for arbeidsoppgavene de utfører. Dette hindrer deltakelse og integrering, og det er sløsing med verdifulle ressurser. Derfor vil vi forbedre opplegget for godkjenning av utdanning og gi bedre mulighet til å bygge på den utdanningen man har med seg. Språkopplæringen skal styrkes. Fadderordninger som gir kontakt med og innpass i arbeidslivet, må oppmuntres og stimuleres. Arbeidsgivere, arbeidstakere og deres organisasjoner har sammen et ansvar for å motvirke diskriminering i arbeidslivet. Arbeiderpartiet vil spesielt understreke ansvaret offentlig sektor har for å rekruttere bredt fra hele befolkningen.

Å beherske norsk språk er nøkkelen til inkludering og til deltakelse. Norskopplæring skal være obligatorisk og gjennomføres i rimelig tid etter ankomst til Norge. Den skal omfatte både flyktninger, asylsøkere og de som får oppholdstillatelse som følge av familie gjenforening. Men også innvandrere som mangler norskkunnskaper etter lang tid, bør få tilbud om opplæring. Opplæringstilbudet skal tilpasses den enkelte, være intensivt og ta sikte på å nå et målbart nivå. Hovedvekten skal ligge på språkopplæring, men også samfunnskunnskap og arbeidspraksis skal ha en plass i opplæringen.

Arbeiderpartiet vil arbeide for å rekruttere flere ansatte med innvandrerbakgrunn til både skole og barnehage. Vi vil også videreføre tilbudet om gratis barnehagetilbud i Oslo indre øst.

Barnehagen og skolen må ha et tett samarbeid med foreldrene. Tolketjeneste må være tilgjengelig, slik at ikke manglende språkkunnskaper hindrer kontakt mellom foreldre og barnehage eller skole. Barn skal ikke måtte fungere som tolk mellom foreldrene og personalet.

Kvinner med innvandrerbakgrunn er en like mangfoldig gruppe som innvandrerbefolkningen som helhet. De har, som alle andre, rett til deltakelse i samfunnet, til språkopplæring og kvalifisering for arbeid, dersom det er nødvendig. For at mulighetene skal være reelle for kvinnene, må det gis tilbud om barnepass. Arbeiderpartiet vil ikke godta at noen isoleres i familien og hindres i å delta i samfunnslivet. Det strider mot vårt krav om likestilling.

Det er dokumentert at en del jenter med minoritetsbakgrunn og norsk statsborgerskap blir giftet bort med tvang til menn fra foreldrenes opprinnelige hjemland. Arbeiderpartiet vil understreke alle menneskers rett til selv fritt å velge sin ektefelle. Tvangsekteskap er forbudt etter norsk lov. Å bryte med slike inhumane tradisjoner krever på den ene siden langsiktige handlingsplaner knyttet til utdanning, arbeid, omsorg – samt målbevisst arbeid med å skape holdningsendring. Men det krever også kortsiktige tiltak for å bistå unge som møter problemer nå. Opplysningsarbeidet rettet mot ungdom med minoritetsbakgrunn må styrkes, for slik kan bevisstheten øke om at det er den enkelte selv som bestemmer valg av ektefelle. Barnevern og sosialkontor må bistå ungdom som føder seg truet av et mulig tvangsekteskap. Lover og forskrifter bør gjennomgå med sikte på å gjøre endringer som kan bidra til å hindre at noen giftes bort mot sin egen vilje.

Lik rett til kulturopplevelser og deltakelse

Arbeiderpartiet vil gi alle mulighet til kulturopplevelser, deltakelse og utfoldelse. Kunsten skal ha rom til å virke som en dynamisk kraft i samfunnet. Gjennom kulturpolitikken vil vi sikre ytringsfrihet, meningsmangfold og møteplasser. Arbeiderpartiet vil fram mot hundreårsjubileet i 2005 hvert år kraftig trappe opp bevilgningene til kulturformål.

Kulturpolitikken må ta utgangspunkt i mangfoldet i vårt samfunn. Å kjenne og akseptere egen kultur er nødvendig for å respektere og forstå andres. Alles mulighet til å kjenne og utvikle sin kulturarv og sitt språk er en forutsetning for flerkulturell sameksistens. Kunsten har alltid utviklet seg gjennom impulser fra andre land og bidratt til å øke vår forståelse for andre kulturer. Arbeiderpartiet vil legge til rette for at alle skal ha mulighet til å utvikle sin egenart. Vi vil også støtte opp om fellesarenaer der utøvere og publikum med ulik kulturell bakgrunn kan møtes. En sterkere prioritering av samtidskunsten er også viktig for å reflektere bedre et mangfoldig Norge.

Internasjonaliseringen representerer et bedre tilbud for publikum og nye muligheter for norsk kultur. Deltagelse i det internasjonale samfunnet er viktig for å utvikle Norges kunstlivs og kunstneres kompetanse og for å gi et norsk publikum mulighet til å møte internasjonale kunstnere. For å utvikle kunst- og kulturlivet på et internasjonalt nivå vil det være viktig å styrke denne kontaktflaten. Arbeiderpartiet vil derfor styrke og samordne den norske kontakten med utlandet på dette feltet, gjennom å opprette et nasjonalt kompetansesenter for kunst- og kulturkontakt med utlandet.

Kultur som næring

Kultursektoren representerer en viktig del av det norske samfunnet. Feltet er preget av stor aktivitet og engasjement. De samfunnsøkonomiske gevinstene av de kulturelle aktivitetene innenfor landets grenser, er vanskelig å måle. Da er det lettere å se gevinster i eksportsammenheng. I andre land har man høstet større økonomisk utbytte ved å støtte opp under kultur som næringsvirksomhet. Arbeiderpartiet mener vi bør legge til rette for å videreutvikle kultur som næring også Norge.

Det er de siste årene satset sterkt på utdanning av kunstnere her til lands, både i musikk og andre kunstgrener. Innen flere sjangrer har Norge kunstnere og artister i verdensklasse. I sum gir dette et godt grunnlag for en videre satsning og tilrettelegging på feltet, slik at også det næringspotensialet som ligger i sektoren kan realiseres. I tillegg til å styrke rammebetingelsene for kultursektoren må det legges til rette for økt markedsføring av norsk kunst, musikk, film og litteratur i utlandet.

Amatørorganisasjonene og kultur i skolen

Kulturpolitikken skal omfatte både det profesjonelle kunstlivet og amatørlivet. En bred amatørvirksomhet og undervisning i estetiske fag i skolen er en forutsetning for bredere rekruttering til det profesjonelle kunstliv og for å rekruttere et framtidig engasjert publikum. Høy kvalitet innen profesjonell kunst er viktig for å inspirere folk til egendeltakelse og gjøre kulturtilbud mer attraktive og tilgjengelige.

Arbeiderpartiet vil støtte opp under tiltak som skaper felles arenaer og samarbeidsprosjekter mellom profesjonelle kunstmiljøer og amatører. Det er viktig å skape kulturelle møteplasser. Her kan såvel skoler og samfunnshus, som lokale og regionale kulturbygg spille en viktig rolle. I kommunene bør det stilles offentlige lokaler, som skolebygninger, gratis til disposisjon for amatørorganisasjoner. Vi vil særlig legge vekt på å sikre amatørorganisasjoner for barn- og unge gode vilkår til å drive sitt arbeid.

På alle kunstfelt må barn og unge sikres tilgang til nyskapende kunst og tilrettelagt formidling. Kontakten mellom skole og kulturliv er avgjørende for å sikre barn og unge kreativ kompetanse og motivasjon til å bli aktive kulturbrukere og utøvere. Kunstneriske ensembler som mottar offentlig støtte, bør forpliktes til formidling overfor skolene. På samme vis må det ligge en forpliktelse på skolene om å involvere kunstnere i undervisningen. Arbeiderpartiet vil utstyre alle skolebarn med en «kulturell ryggsekk». Den skal inneholde mulighet til møter med levende musikk og teater, møter lokalt med fortid og nåid. Alle barn skal ha denne muligheten til kulturopplevelse.

Videre vil utviklingen av de kommunale kulturskolene være vesentlig for å styrke barn og unges muligheter til selv å ta del i skapende virksomhet.

Regional styrke - nasjonalt mangfold

Nasjonalstaten er for stor til å være et egnet styringsverktøy for utvikling av kulturtilbud lokalt, mens fylkene ofte er for små til fullt ut å kunne utnytte kompetanse og kunstneriske ressurser som finnes i ulike deler av landet. Kultursektoren i Norge er i dag langt på vei innrettet etter regioner, og det skulle derfor være et godt grunnlag for videre utvikling og styrking av det regionale nivået.

Arbeiderpartiet vil styrke kunstproduksjon og dermed arbeidsmuligheter for kunstnere i alle landets regioner. En sterk satsing på regionale sentra vil være avgjørende for å bedre alles mulighet til kulturdeltagelse og opplevelse. Reformen i organiseringen og driften av de ulike kunstinstitusjonene, oppbygging av regional kulturformidling og tettere regionalt samarbeid mellom kultur- og utdanningssektoren vil kunne bidra til dette.

De statlige formidlingsinstitusjonene, Riksteateret, Rikskonsertene og Riksutstillingene, har bidratt til økt kunstinteresse og større kompetanse regionalt, men vi må unngå at det som engang var virkemidler, i dag blir mål i seg selv og hinder for videre utvikling av regional kompetanse og engasjement. Noen fylker er i gang med å etablere egne nettverk for kulturformidling, og de regionale kulturhusene har dannet sitt «Kulturhusnettverk».

Til sammen gir dette et godt grunnlag for en videre utvikling av kunstformidlingen. Arbeiderpartiet vil bygge opp formidlingskompetansen i regionene gjennom en nettverksorganisasjon som sikrer formidling regioner imellom, og internasjonalt. Gjennom denne prosessen vil vi vurdere den framtidige rollen til Riksteateret, Rikskonsertene og Riksutstillingene.

For å oppnå økt kvalitet og dynamikk i alle regioners kunstliv vil vi stimulere ytterligere til utvikling av miljøer utenfor de tradisjonelle institusjonene. Arbeiderpartiet vil etablere en ny tilskuddsordning for regionale, kunstneriske ensembler tilpasset regionenes egne behov. En ordning med ensembler på

tidsavgrensede kontrakter vil motvirke stagnasjon, åpne for større variasjon i uttrykk og innhold og bidra til økt tilfang av kunstnere til regionene. Videre vil vi vurdere å opprette egne regionale stipend- og prosjektstøtteordninger til kunstnere, i tillegg til den nasjonale kunstnerpolitikken.

Staten skal sikre midler til kultursektoren gjennom rammeoverføringer, men må også gå i dialog med regionene og bidra i realiseringen av kunst- og kulturplanene. Staten bør i tillegg sikre delfinansiering av de nøkkelinstitusjoner som regionen mener skal ha et særlig ansvar for kompetanseutvikling og formidling. I samarbeid med Sametinget bør også staten bidra til å styrke det samiske kulturlivet på bred basis.

Et livskraftig kunst- og kulturliv i alle landets regioner vil også ha betydning for regionenes muligheter til næringsutvikling. Skal næringslivet i distriktene tiltrekke seg spisskompetanse og høyt utdannet arbeidskraft, må de også tilby attraktive bomiljøer. Et godt kulturtilbud er en av faktorene folk vurderer ved valg av bosted. Samspeillet mellom natur, bosetting, kulturminnevern og kulturliv vil også være viktig i den videre utviklingen av turisme og rekreasjonsmuligheter. Også utvikling av næringslivet selv ser vi at behovet for kreativ kompetanse øker. Arbeiderpartiet vil derfor invitere næringslivet til samarbeid om støtte til kulturformål.

Fornyelse av kulturinstitusjonene

De nasjonale og regionale kunstinstitusjonene spiller en betydelig rolle i vårt kulturliv og utgjør i dag den største posten på de nasjonale kulturbudsjettene. For å oppnå et mer dynamisk og mangfoldig kulturliv er det viktig å sette søkelyset på de største aktørenes organisering, rolle, evne til formidling og mulighet til kunstnerisk arbeid. Mangel på fornyelse vil lett føre til at folk oppfatter kulturtilbudene som mindre attraktive og søker mot andre private og kommersielle tilbud. I en slik prosess er det viktig å se institusjonene i sammenheng med den kunstproduksjon og formidling som foregår på utsiden av dem.

Mangel på samarbeid mellom institusjonene gjør at mer midler enn nødvendig blir bundet opp til administrasjon og drift. Samtidig kan det legges en begrensning på mangfoldet i den kunstneriske produksjonen. Arbeiderpartiet mener det er viktig å legge større vekt på selve kunstproduksjonen og kvaliteten i denne.

Arbeiderpartiet vil sette i verk forsøks- og utviklingsprosjekter for å finne fram til en bedre organisering og ressursutnyttelse i institusjonene, mulighet for samarbeid mellom institusjoner, samt fordeling av ressurser mellom institusjoner og andre kunstprodusenter. Forsøks- og utviklingsprosjektene må ta utgangspunkt i de regionale forholdene. Det som er en egnet modell ett sted, trenger ikke være det et annet. Staten har et særlig ansvar for igangsetting av slike prosjekter ved de nasjonale institusjonene.

Arbeiderpartiet går inn for at det nye nasjonale operahuset i Bjørvika skal være klart til innflytting i år 2008. Derfor ser Arbeiderpartiet det som viktig å styrke Den Norske Opera, slik at den skal kunne leve opp til de forventningene som stilles til det kvalitetsmessige innholdet i det nye operabygget. Innen ferdigstillingen av det nye operahuset, skal det i tillegg utvikles en modell for opera- og ballettformidlingen i Norge. I denne modellen inngår regionopera og ballett. Dette må baseres på et samarbeid mellom de bestående profesjonelle kulturformidlerne regionalt og de statlige.

Distriktsoperaene har produksjoner av høy kunstnerisk kvalitet. De har fått til samarbeid mellom skole og institusjoner, og mellom amatører og profesjonelle. Arbeiderpartiet vil fortsatt støtte opp om slike lokale krefter.

Støtte til kultur

Offentlig kulturstøtte må gis gjennom et system som stimulerer til produksjon og samtidig krever minst mulig administrasjon og forvaltning. Det offentlige bør ikke selv drive kunstproduksjon, men legge til rette for det. Dette forutsetter en forenkling av støtteordningene og samordning der det er naturlig. Støtte til all kunstproduksjon og kunstformidling må bygge på faglig vurdering. Støtten må gis for en lengre tidsavgrenset periode, slik at kontinuitet sikres. I forbindelse med en eventuell ny tildeling må resultatene evalueres.

Staten har ansvar for å skape rammevilkår som gjør det mulig for kunstnere å være yrkesaktive. Staten er likevel bare en av mange aktører, og den offentlige innsatsen kan ikke automatisk justeres i forhold til tilveksten av kunstnere. Dagens kunstnerpolitikk har ført til en urettferdig inntektsfordeling mellom kunstnergrupper og generasjoner. Arbeiderpartiet vil legge vekt på en kunstnerpolitikk som sikrer bruken av kunst, særlig gjennom innkjøpsordninger og Utsmykningsordningen for offentlige bygg. Vi vil prioritere økning av prosjektstøtte, arbeidsstipend og stipendordninger for unge kunstnere.

Kulturarven skal tas vare på

Kulturarven vår har kunstnerisk egenverdi, samtidig som den setter oss bedre i stand til å forstå historien. Den er et viktig tilskudd til videre utvikling av både norsk og samisk kunst og kultur. Når næringsstruktur og bosettingsmønster endres, får det følger for kulturminnene.

I Norge er vi på etterskudd i vern og vedlikehold av kulturminner. Skal vi make åsynliggjøre kulturarven og overlevere denne til kommende generasjoner, krever det økt offentlig og privat innsats. I kulturminnevernet må vi sørge for at alle historiske perioder og alle etniske og sosiale gruppers historie blir representert. Arbeiderpartiet vil utarbeide en samlet plan for bevaring, skjøtsel, forvaltning og formidling av kulturminner i kyst-, industri-, by- og bygdekultur. Mens det før ble lagt vekt på enkeltobjekter, må vi framover legge større vekt på sammenhengende miljø og kulturlandskap.

Arbeidet med kulturminnevern fordrer et godt samspill mellom det offentlige og det private. Mye av norsk kulturarv ville gått tapt hvis ikke enkeltmennesker utfra egen interesse og engasjement hadde tatt vare på sine eiendommer og omgivelser. Frivillige organisasjoners innsats har vært uvurderlig i bevaring, utvikling og bruk av kulturminner. Dette samspillet vil Arbeiderpartiet utvikle videre. Vi vil søke å opprette et kulturminnefond finansiert av både privat næringsliv og det offentlige.

Den ikke-materielle eller myke kulturarven er i motsetning til våre fysiske kulturminner avhengig av kunstnerisk framføring for å bli opplevd og overlevert. Et godt samspill mellom skole og folkekunstmiljøer viktig for å sikre fortsatt rekruttering og interesse fra yngre generasjoner.

Lesingen må ikke tape terreng

Språket er nøkkelen til vår identitet og til vårt fellesskap, til deltakelse og ytring. Derfor må begge våre norske målformer og vårt rike dialektmangfold sikres gode vekstvilkår. Nynorsk må fortsatt være et likeverdig skriftspråk i Norge og nynorsk som administrasjonsmål må styrkes, slik at målet om minst 25 % bruk sikres. Obligatorisk sidemålsopplæring i skolen må beholdes.

Hvis lesingen taper terreng, er det alvorlig for et lite språksamfunn som det norske. Dette gjelder både for bokmål, nynorsk og samisk. Arbeiderpartiet vil særlig prioritere formidling av litteratur til barn og unge. Bibliotekene er sentrale i formidlingen av litteraturlæring og opplevelse. Det er store ulikheter i bibliotektilbudet mellom kommuner og fylker, både når det gjelder bemanning og utlånstilbud. Arbeiderpartiet vil styrke innsatsen overfor bibliotekene. De må være et bindeledd mellom det skrevne ord og den nye digitale tid. En styrking av det regionale nivået i kulturpolitikken gjør også mulig en mer bevisst utvikling av bibliotekene lokalt. Dette vil gjøre det enklere å oppnå samarbeid mellom folke- og skolebibliotekene, interkommunalt samarbeid om bibliotektilbud, samarbeid mellom bibliotek og andre kulturaktører, og å utvikle nye desentraliserte utlåsmuligheter. Bibliotekjenestene skal være gratis også i framtiden.

Endringene i bokbransjen representerer også nye utfordringer. Samspeillet mellom offentlige støtteordninger og bokbransjen har vært avgjørende for å sikre distribusjon av kvalitetslitteratur til hele landet. Innkjøpsordningen har vært bærebjelken for ny norsk skjønnlitteratur. Arbeiderpartiet vil beholde denne, men justere ordningen slik at den blant annet også omfatter skjønnlitteratur til bibliotekene i videregående skole. Ved endringer i bransjeavtalen eller opphør av den må støtteordningene vurderes for å sikre at de kulturpolitiske målene nås. Støtteordningene må også vurderes i lys av nye salgs- og distribusjonsmuligheter for bøker via internett. Momsfritaket på bøker skal opprettholdes.

Norsk musikk

Musikk skaper forståelse på tvers av språk og kultur. Musikk er også et virkemiddel for å ta vare på norsk språk og norsk kultur. I dagens konkurransesituasjon med tungt markedsført utenlandsk musikk er det viktig å legge forholdene til rette for videreutvikling av musikkmiljøet i Norge. Arbeiderpartiet mener alle musikkformer har en viktig plass i kulturlivet, og vi må også være åpne for nye trender samtidig som vi tar vare på våre tradisjonelle uttrykksformer. Arbeiderpartiet vil arbeide for å styrke innkjøpsordningen for musikk.

Film og kino

Film vist på kino, video og TV er et kulturtilbud med stor publikumsoppslutning. Utviklingen av digital teknologi vil gjøre distribusjonen enda enklere og utfordringene for norsk film større. Det norske filmtilbudet domineres i dag av utenlandske produksjoner. Arbeiderpartiet mener det er nødvendig med en sterk offentlig innsats for å legge forholdene bedre til rette for norske produksjoner. Norske produksjonsmiljøer for TV- og filmproduksjon representerer store muligheter. En endring av det

offentliges rolle og støtteordninger vil være avgjørende for at dette potensialet skal kunne utløses. Arbeiderpartiet vil endre filmpolitikken med det mål å stimulere til økt produksjon av norsk film, bidra til utvikling av høyt kvalifiserte produsentmiljøer med kontinuitet, stimulere markedet til å stille risikovillig kapital og legge økt vekt på formidling. Det offentliges rolle skal være å sørge for en god infrastruktur og solid kompetanseutvikling.

For å styrke norsk filmproduksjon må den sees samlet, uavhengig av distribusjonsform. Arbeiderpartiet vil derfor samle alle de statlige støtteordningene til filmproduksjon i et felles Norsk Film- & TV-fond. Fondet må sikres bred film- og TV-faglig kompetanse, samt kompetanse i forhold til finansiering, formidling og distribusjon. Deler av inntekten fra konsesjonsavgift fra allmennkringkastere kan inngå i fondet.

Norge har en særegen kinostruktur på grunn av det kommunale ansvaret for kinodrift. Den har sikret et bredt og kvalitetsbevisst filmtilbud til store deler av befolkningen og gjort kino til en integrert del av det kommunale kulturtilbudet. Vi står overfor framtidige endringer i rammebetingelsene for kinobransjen. Arbeiderpartiet vil fornye den offentlige innsatsen for å bevare kinoene i distriktene. Dette vil vi gjøre blant annet for å motvirke at de internasjonale kjedenes inntreden i Norge skal føre til en sterk reduksjon i antall kinovirksomheter.

Idrett for liten og stor

Arbeiderpartiet vil ha gode vilkår for idrett på alle plan. Enten man selv driver aktiv idrett, er mosjonist, arbeider frivillig i klubber og lag eller er ivrig tilskuer fra sofaen, har idrett en stor plass i mange menneskers liv. Idrett er både underholdning og fritidsaktivitet, den fungerer helsefremmende og bidrar til å skape møteplasser for mennesker med ulik bakgrunn.

I dag opplever barn å bli avvist fra idrettstilbud fordi det er mangel på baner og haller. Arbeiderpartiet vil ikke at mangel på plass skal hindre barn i å drive idrett. Derfor vil vi satse på utbygging av flerbrukshaller og idrettsanlegg. Større byer og tettsteder skal prioriteres. Flerbrukshallene skal være møteplasser i nærmiljøet med ulike idretts- og fritidsaktiviteter for alle generasjoner. Her skal det være rom for mange typer aktiviteter. For organisert idrett, for aktivitet den enkelte selv legger opp og for aktiviteter som ikke er direkte knyttet til idrett som eldrecenter, skolefritidsordning eller bibliotek. I tillegg vil vi prioritere midler til vedlikehold og rehabilitering av gamle anlegg.

Sentrale og lokale myndigheter har sammen ansvaret for å bidra til et godt idrettstilbud i hele landet. Men det er den frivillige innsatsen idretten lever av. Det er en viktig verdi vi må ta vare på og ikke overbelaste. Krav om medvirkning fra foreldre eller størrelsen på medlemskontingenten skal ikke hindre noen barn eller unge i å delta. Gjennom den nye støtteordningen for idrettslag øker inntektene til lag og klubber i lokalmiljøene. Arbeiderpartiet vil følge opp ut fra erfaringene med den nye ordningen. Arbeiderpartiet vil at noen av de midlene som overføres fra staten til organisasjonene, bør ha til hensikt å integrere barn og unge som står i fare for å falle utenfor fellesskapet. Vi mener at lån av offentlige anlegg og skoler til idrettsaktiviteter for barn og ungdom under 18 år, bør være gratis.

Mange topputøvere lever av idretten sin. I den profesjonelle delen av idretten har vi arbeidstakere og arbeidsgivere. Det innebærer at det også må stilles krav om ordnede arbeidsforhold med arbeidskontrakter og forsikringsordninger som holder.

Arbeiderpartiet ser svært alvorlig på den økende bruken av doping i idretten, og vi vil styrke antidopingarbeidet i norsk idrett. Gjennom forskning og utvikling må vi finne metoder som kan avdekke bruk av kjente dopingmidler, og mulighet til å følge utviklingen av stadig nye dopingmetoder. Opplysnings- og holdningsarbeidet må styrkes, i samarbeid med idrettens egne organisasjoner. Arbeiderpartiet vil at både erverv, besittelse og bruk av dopingmidler bør gjøres straffbart.

En åpen og demokratisk folkekirke

Arbeiderpartiet ønsker en åpen og samlende statskirke og folkekirke som bidrar til å styrke fellesskapsverdier som nestekjærlighet, menneskeverd, omsorg for vanskeligstilte og internasjonal solidaritet. Kirken er en kulturinstitusjon og en viktig del av en felles kulturhistorisk arv. 86 prosent av befolkningen er medlemmer av statskirken. Kirken som møteplass og samlingspunkt for folk forutsetter en åpen og inkluderende holdning og praksis overfor alle deler av befolkningen.

Kirken er organisert med egne kirkelige organer lokalt, regionalt og nasjonalt. I menigheten lokalt møter kirken medlemmene i hverdagen. Arbeiderpartiet vil gå inn for videre reformer i kirkens organisering, slik at menighetene styrkes. Menighetsrådenes demokratiske grunnlag må sikres gjennom økt deltakelse ved menighetsrådvalgene, og valgene må knyttes til andre offentlige valg. Nominasjonen til menighetsråd bør i større grad avspeile bredden i medlemsmassen. Arbeiderpartiet vil videre legge til rette for direkte valg både til bispedømmerådene og Kirkemøtet. Nominasjon og avstemming i forkant av bispeutnevnelser bør endres, med vekt på mer åpenhet i forhold til forslag og innstillinger.

Kirkens embets- og tjenestestillinger er i prinsippet åpne for begge kjønn. Men de reelle mulighetene er fortsatt begrenset for kvinner. Arbeiderpartiet vil endre Likestillingsloven slik at det ikke lenger gis unntak for utnevninger og tilsetninger for Den norske Kirke. Seksuell orientering må heller ikke være til hinder for ansettelse i kirken.

Arbeiderpartiet ønsker fortsatt overføringer fra staten og kommunen til kirkelige organer lokalt, regionalt og sentralt. Vi ønsker å bruke mer av avkastningen i Opplysningsvesenets fond. Vedlikeholdskostnader av presteboliger dekkes allerede av fondet, og dette skal fortsette. I tillegg vil vi åpne for at spesielt ressurskrevende og verneverdige kirkebygg kan få støtte til for eksempel restaurering og sikringstiltak. Kommunene bør imidlertid fortsatt eie og ha hovedansvaret for kirkebygg.

Arbeid mot rusmisbruk

Arbeiderpartiet vil utarbeide en statlig handlingsplan for arbeidet mot rusmisbruk. Handlingsplanen skal strekke seg over flere år og innebære en betydelig forsterking av den samlede innsatsen på dette feltet. Bruk av ulike former for rusmidler er et økende problem. Alkohol er fortsatt mest utbredt, og alkoholenes skadevirkninger omfatter flest mennesker. Samtidig øker forbruket av narkotiske stoffer. I enkelte

ungdomsmiljøeksperimenteres det med nye former for rusmidler. Arbeiderpartiet vil fortsatt ha en regulert adgang til lovlige rusmidler. Ingen nye rusmidler skal legaliseres. Liberalisering av narkotika løser ingen problemer. Arbeiderpartiet vil arbeide for å opprettholde forståelsen for rusmiddel-politikken blant folk. Vi vil øke den kontrollerte tilgjengeligheten til alkohol, for slik å motvirke smugling, ulovlig omsetning og produksjon. I en slik sammenheng skal også avgiftsnivået vurderes.

Arbeiderpartiet vil styrke og legge om det forebyggende arbeidet mot rus. Det må i større grad organiseres med utgangspunkt i lokalsamfunn, organisasjoner, skoler og ungdomsmiljøer. Her er kompetansen størst om hvordan arbeidet bør legges opp og gjennomføres. Arbeiderpartiet vil at det offentlige hjelpeapparatet skal fokusere spesielt på barn som har vokst opp i hjem med rusmisbruk, og at det utvikles og iverksettes gode behandlingsmetoder som gjør det mulig å bryte negative handlingsmønstre fra en generasjon til en annen.

Rusmisbrukere skal få behandlingstilbud tilpasset sin individuelle situasjon. Arbeiderpartiet vil styrke behandlingstilbudet, også den legemiddelassisterte behandlingen. Det er viktig å samordne rusmiddelomsorgen med psykisk helsevern. Ettervernet må forbedres slik at faren for tilbakefall reduseres og målet om en rusfri tilværelse kan nås. Rusmisbrukere må få tilbud om behandling under soning, og ettervernet må styrkes.

Kriminalitet skal forebygges og bekjempes

Arbeiderpartiet vil kjempe for et tryggere samfunn og mot kriminalitet. Den enkeltes behov for trygghet, lov og orden må imøtekommes. Trygghet er mer enn frihet fra overgrep, det er også frihet fra frykt. Rettssikkerhet og trygghet er grunnleggende verdier i velferdssamfunnet.

Kriminalitet må bekjempes både gjennom forebygging av kriminalitet og rask reaksjon på kriminelle handlinger. I kriminalitetsbekjempelsen er årsaker og virkemidler sammensatte og kompliserte. Det finnes ingen enkle løsninger. Søkelyset må rettes både mot det ansvaret den enkelte har for egne handlinger, og mot de forhold i samfunnet som påvirker kriminalitetsutviklingen. Kampen mot kriminalitet må derfor involvere flere sektorer av samfunnet. Arbeidet mot gjengkriminalitet og organisert kriminalitet skal styrkes vesentlig.

Sosial trygghet og småsosiale forskjeller er viktige forutsetninger i en bred strategi for forebygging av kriminalitet. Sosial tilhørighet er grunnleggende for å forstå forskjellen på rett og galt, for å utvikle evne til samhandling og evne til innlevelse i andres situasjon. For noen blir vold eller annen kriminalitet en vei til anerkjennelse og tilhørighet. Familien har det grunnleggende ansvaret for barns oppvekst. Likevel er det viktig å styrke nærmiljø og sosiale nettverk. Dette må omfatte alt fra helsestasjonstilbud som følger opp barn og foreldre, til tilbud om barnehageplass, skolefritidsordning og mulighet for fritidsaktiviteter på barns og unges premisser. I tillegg må det innebære økt satsing på nærpolit, politikontakter på skolene, og god samordning av innsats fra skole, politi, barnevern og psykisk helsevern. Frivillige krefter må trekkes inn. De har ofte best forutsetninger for å drive forebyggende og konfliktløsende arbeid blant barn og unge.

Det skal settes grenser for uakseptabel atferd. Kriminalitet må bekjempes ved en rask reaksjon på lovbrudd. Reaksjoner på kriminelle handlinger gir klar melding om hvordan samfunnet ser på slik atferd. Reaksjonen er derfor et mål i seg selv. Og det er viktig at den som begår ulovligheter, gjør opp for seg og ikke faller tilbake til ny kriminalitet.

Straffesaksavviklingen, den tid som brukes fra en sak anmeldes til saken er rettslig avgjort, må bli kortere. Da må politi, påtalemyndighet, domstoler, fengsel og kriminalomsorg ha tilstrekkelig kapasitet og være best mulig organisert. Samtidig må samarbeidet mellom disse aktørene bli mer effektivt. Saker med unge lovbrøtere må prioriteres, slik at samfunnets reaksjon kommer raskere. Flere unge begår lovbrudd før de har nådd den kriminelle lavalder på 15 år. Også overfor disse ungdommene må samfunnet reagere, først og fremst i form av mekling i konfliktråd. Slik mekling må være basert på frivillighet. Det må tillegges utvikles en helhetlig strategi for reaksjonsformer for lovbrudd blant barn og unge i aldersgruppen 12-18 år, tilpasset lovbruddets karakter og den enkeltes livssituasjon.

Strafferammen ved ulike lovbrudd, det vil si hva som skal være minimums- og maksimumsstraff, fastsettes gjennom lov. Strafferammene er i de fleste tilfeller vide. Straffeutmålingen, den faktiske straffen som idømmes, avgjøres av domstolene. Straffen må stå i forhold til samfunnets oppfatning av alvor av lovbruddet og ta hensyn til folks rettsoppfatning. Strafferammen i volds- og sedelighetssaker bør økes.

Ett av målene med straff er at den skal hindre nye straffbare handlinger. Derfor må innholdet i soningen i mye større grad rettes inn mot tilværelsen etterpå. Den enkelte må få tilbud om behandling for rusproblemer, mulighet til å ta utdanning og på andre måter styrke sine muligheter for å leve en tilværelse fri for kriminalitet. I tillegg må ettervernet styrkes. Det må være klart og avtalt hvor ansvaret for oppfølgingen av den enkelte løslatte er plassert, og hvordan ettervernet skal være. Et skikkelig soningsopplegg og ettervern er ressurskrevende. Skal dette lykkes, må kriminalomsorgen tilføres ressurser både økonomisk og når det gjelder kompetanse. Arbeiderpartiet mener at en slik satsing er nødvendig. Det kan over tid redusere omkostningene ved kriminalitet – både de menneskelige og de økonomiske.

Hjelpen og støtten til de som utsettes for kriminelle handlinger skal bygges ut. Vold i hjemmet preger mange barns oppvekst. Og dette er den typen voldshandlinger kvinner er mest utsatt for. 90 prosent av de som utsettes for vold i hjemmet, er kvinner. Politiets arbeidsmetoder må rettes inn mot å avdekke og dokumentere hjemmevold, og rutinene for registrering og rapportering må bedres. Alle politidistrikter skal ha god kompetanse i forhold til seksuelle overgrep og familievold. Arbeiderpartiet vil at de rettslige prosessene i forbindelse med voldtektssaker skal gjennomgås. Vi vil sikre at den praksisen som følges ikke oppleves unødig byrdefull for den fornærmede. Vi vil heve kompetansen om voldtekter og konsekvensene av overgrep blant alle typer fagpersonell, både innenfor politi, helsevesen og i andre instanser som skal yte støtte og hjelp.

Arbeiderpartiet ønsker at det skal være rutiner for volds- og voldtektsmottak ved alle legevakter. Det må legges vekt på dokumentasjon av skader, og den som er blitt rammet, må settes i kontakt med andre hjelpeinstanser som krisesenter, barnevern og politi. Vi vil at det over hele landet skal finnes et tilfredsstillende tilbud om krisesenter. Krisesentrene vokste fram etter initiativ fra kvinner og kvinners organisasjoner. Mye av arbeidet er bygget på frivillighet. Dette er positivt, men det fratar ikke

kommunale og statlige myndigheter ansvaret for å sikre sentrene gode og stabile økonomiske forhold. Arbeiderpartiet mener at det bør foretas en gjennomgang av krisesentrenes rolle og situasjon.

Prostitusjon, at mennesker selger sin egen kropp, viser at samfunnet har sviktet på andre områder. Arbeiderpartiet vil arbeide for å forebygge prostitusjon og for å støtte de som vil starte en tilværelse på et annet grunnlag. Vi vil bekjempe prostitusjon gjennom hjelpetiltak og politiarbeid, forskning og kunnskapsspredning. Det er viktig at det samarbeides på tvers av sektorgrensene.

Arbeiderpartiet vil at det skal opprettes et kvinnevoldsutvalg. Hensikten med dette vil være å se ulike virkemidler og langsiktige tiltak mot kvinnevold i et helhetlig perspektiv. Vi vil sammenstille den innsatsen som allerede eksisterer, for å se lettere hva som skal til for å avhjelpe problemene, og hvilke nye forslag og tiltak som trengs. Samtidig er det viktig å høyne kompetansen på dette området, styrke forskningen og spre økt bevissthet om disse problemene. Arbeiderpartiet vil følge opp og forsterke handlingsplanen "Vold mot kvinner".

Kriminalitetsbildet preges i økende grad av internasjonal organisert kriminalitet. Det gjelder ikke bare narkotikakriminalitet, men også våpenhandel, menneskesmugling, hvitvasking av penger og andre alvorlige lovbrudd. Internasjonalt samarbeid er helt avgjørende for å motvirke denne type grenseoverskridende kriminalitet. Det er derfor nødvendig med en sterk norsk deltakelse i internasjonalt politisamarbeid. Norge må forhandle fram en samarbeidsavtale med Europol, som er EU-landenes viktigste tiltak for å forebygge og bekjempe alvorlig, organisert kriminalitet. Norge må videre delta aktivt i utviklingen av Schengen-samarbeidet for å styrke justismyndighetenes evne til å jobbe på tvers av landegrensene.